

MODERN-
BIBLIOTHEEK

HET JOODJE

DOOR

CARRY VAN BRUGGEN

UITGAVE: VAN NOLKEMA & WARENBORF, AMSTERDAM

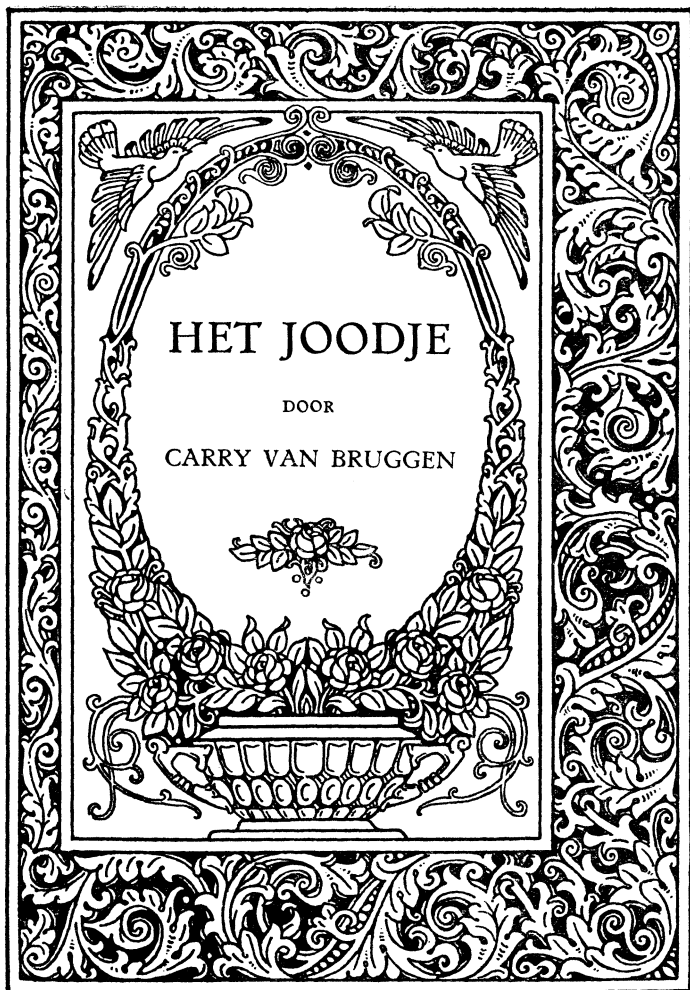
HET JOODJE.

MODERN-
BIBLIOTHEEK

SERIE VAN
HEDENDAAGSCHE
ROMANS

V. HOLKEMA & WARENDORF
AMSTERDAM

André Vaandere

HET JOODJE

DOOR

CARRY VAN BRUGGEN


~~~~~  
**Boekz, Courantz en Steendrukkerij**  
**voorheen G. J. Thieme, Arnhem**  
~~~~~

Op de stoep van den dokter wischte Bennie de tranen van zijn gezicht en knipperde met gezwollen oogen tegen de felle zon. Toen stapte hij de als uitgegloeid dorre grijs arduinen treedjes af en sloeg den weg in naar huis. Het was warm en windstil —, over de tuinschuttingen der huizen, ze mochten wel villa's heeten, vond Bennie, hingen vol en zwaar de bloeiende seringén, in het rijke loof der kastanjes waren alle kaarsen ontstoken, langs de witte muren, het latwerk van serre's en veranda's, onder tegen dakgoten en balkonranden hing gouden regen en blauwe klokken, in overdaad bloeiend. Bennie trok zijn grauwe wintermuts dieper over de ooren —, zoo bleef de witte favus-kap verborgen en die hem zagen, zouden hem achteloos voorbijgaan, hoogstens even lachen of verwonderd kijken om zijn donkere wollen muts in de hitte van den zomernamiddag, maar ze zouden niet voor hem uitwijken of omzien met afkeer in de oogen zooals anders, wanneer er onder zijn pet, boven zijn ooren langs, een strook van die gehate witte kap zichtbaar was.

In Rotterdam, in zijn buurtje, op zijn school, waar hij vandaan kwam, had niemand er op gelet. Er liepen en zaten er zooveel met de witte kap, ze speelden met de anderen en vergaten al licht, wat immers geen

uitzondering was en dus geen schande en afzondering beduidde. Alleen in het spreeklokaal van den dokter, iedere week één afgrijselijk uur, als de stijgeplakte pekpleister, die hun de gansche schedel bedekte, met een enkelen rauwen ruk moest worden afgetrokken, dan voelden ze vooraf hun ellende, spraken niet, zaten dicht opeen, trillend luisterend naar het jammeren van wie binnen was, blauw van angst en nog uren daarna waren ze duizelig en misselijk van de doorstane foltering. Hij was daarvoor langen tijd gespaard gebleven —, maar tot zijn meerderen jammer en schande. Hij had weken, maanden met zweren onder zijn haren moeten loopen, omdat moeder huilend terugkromp voor de „schande”, die vader nauwelijks mocht weten, omdat hij zou zeggen, dat ze hem verwaarloosd had, omdat tante Rebecca zwoer dat het „gezonde klieren” waren, die zichzelf uitwerken moesten —, totdat het in school toch was uitgekomen en hij eerst naar huis en daarna met een briefje naar den dokter was gezonden. Moeder was toen bij den dokter ontboden, maar tante Rebecca was in haar plaats gegaan, moeder voelde zich schuw als een klein kind tusschen vreemde mensen, en tante Rebecca had ruzie gemaakt, zoodat het maar weinig scheelde of de dokter had hem heel niet willen helpen. Daarna had hij dan toch met de favus-kap moeten loopen, zich eerst niet durven vertoonen, maar al gauw verlucht in het vooruitzicht, dat nu, door hoeveel ellende en pijnen ook heen, de genezing, de verlos-

sing, eindelijk zou komen. Hij gilde minder dan de anderen, schold en trapte den dokter niet, trachtte hem niet in de hand te bijten, zooals sommigen der kleine meisjes in hun pijn, hij hield zich moedig en sterk en de dokter was vriendelijk, vriendelijker tegen hem dan tegen de overigen. Hij had hem tweemaal naar zijn familie gevraagd en op zijn tienden verjaardag een prent gegeven.

De genezing ging traag, hij was te lang verwaarloosd. Vader was zoo bitter boos geweest toen het bleek, dat hij de kwaadaardige, schandelijke ziekte had. Als tante Rebecca had hij het wel willen ontkennen, zeggen dat de meester een anti-semiet was, die de Jodenkinderen zocht en hun uit boosaardigheid verwees naar den dokter, die óók een anti-semiet was —, en met wien tezamen hij een complot had, om alle Joden-kinderen de schandekap te laten dragen. Bennie had het tegengesproken, bijna geschreid van woede en verontwaardiging, omdat vader dit zeggen durfde van den goeden, zachtaardigen dokter, die nooit schold en zelfs niet woedend werd als hem de meisjes in hun pijn beten en knepen. De schande voelde hij zoo scherp als vader zelf —, ze hadden goede familie, van moeders kant, een oom, die een groote schoenenwinkel hield in een stad in het Noorden en wiens kinderen op nette scholen gingen, waar schoolgeld werd betaald; ook een neef van moeder was in den handel vooruitgekomen en bezat, weer ergens anders, een huis met een tuin. Ze

zagen hem zelden en waren er nooit geweest, maar het verhaal dat in dien tuin groote, sappige peren rijpten, leek Bennie bekoorlijk en onwaarschijnlijk als een sprookje. Alleen vaders handel was altijd mislukt, er zat geen koopman in hem, hij wist het zelf, maar wat te doen? Een ambacht had hij niet geleerd, geen Jodenjongen liep immers op ambacht in zijn tijd, hij had wel willen leeren, maar er was geen geld geweest. Op zijn twaalfde jaar was hij van school genomen, en dadelijk na zijn Barmitswo met den maatstok en het zeildoeken pak ellewaren op den rug, den boer op gezonden. 't Laatst had vader nu met pannen en potten uit een failliet gestaan —, maar ook dat was tegengeslagen. Grootvader had óók op de markt gestaan, tot zijn dood toe, altijd zijn brood gehad en een centje oververdiend, grootvader met oom Jozef samen, vaders ongetrouwde broer —, en nu grootvader gestorven was, enkele maanden terug, nu had oom Jozef geschreven, dat hij willig was met vader samen den handel voort te zetten, als dan hun gezin naar zijn woonplaats kwam, om daar samen te wonen in grootvaders oude huis, waar met goeden wil plaats voor allemaal kon worden gemaakt. Het dorp, waar hij woonde, had oom Jozef geschreven, was welvarend en breidde zich als het ware dagelijks uit, rondom lagen kleinere dorpen en de heele omtrek was bebouwd met villa's en kleine landhuizen. Op marktdag kwamen die lui — veelal schilders en zulke menschen, met geld en vrijen tijd in overvloed, die

van snuffelen in oude boeken hielden en den koopman niet, als de schriële, nijdige boeren en kleine burgers, het vel over de ooren trachtten te halen, en dan viel er menig goed zaakje te doen.

Vader was er op ingegaan, en zoo waren ze verhuisd, uit hun krot in Rotterdam vandaan naar een ook wel oude en vervallen, maar toch betere en reinere woning in het mooie, rijke dorp met zijn deftige, blanke en roodsteenen villa's aan weerszijden van breede lanen op heuveltjes, in fluweelige grasmatten, met zijn statige wegen van kastanjes en beukenboomen, zijn klein park met zwanen en spiegelende vijvers, zijn marktplaats tusschen hooge boomen, waar zomersavonds muziek was en in de tuinen der deftige restauraties rondom de rijke menschen thee dronken —, een heerlijke verandering, maar waarvan de vreugde voor hem bijkans geheel was vergald, omdat hij immers de schande van den favus-kap, die daarginds nauwelijks een werkelijke schande was, met zich mee moest dragen, omdat hij op de nieuwe school daarmee de eenige was, en afgezonderd zat op een bank alleen en vaak den bovenmeester met den meester of, erger, den meester met vreemd bezoek, over hem hoorde fluisteren, naar hem zag kijken, zelfs wijzen, zoodat alle jongens en meisjes dan ook omkeken naar zijn bank, als zagen ze hem daar voor 't eerst, lachend in wreed leedvermaak, omdat ze allen gezonde frissche hoofden hadden en alleen het zijne ziek was en bloederig vuil.

Doch ook dit leed, had de nieuwe dokter hier hem verzekerd, zou gauw geleden zijn. Deze dokter was altijd kortaf, ofschoon niet onvriendelijk en deed hem meer pijn dan de dokter in Rotterdam, van wien hij snikkend afscheid had genomen, omdat hij, naar hij zelf bekende, nog maar weinig gevallen als de zijne onderhanden had gehad. Hij kwam nu ook heel alleen, dat had zijn voordeel, en hij moest gewoonlijk lang wachten in de breede, marmeren gang, maar dat deerde hem niet, het verveelde hem nooit. Hij keek alleen in vreezen naar de deur van een kamer verderop —, want als die openging en de kinderen kwamen voor den dag, of mevrouw-zelf, met haar koel lachje, zoo mooi, bijna altijd geheel in het wit, dan voelde hij zich zoo verwezen en vernederd en wist niet hoe hij zich wenden moest om zijn gloeiend gezicht te verbergen, terwijl de groote, sterke jongen langs hem ging en fluitend het huis uitliep met de blinkende, geruischlooze fiets aan zijn hand, of het fiere meisje met haar pracht van blond haar. Vandaag had hij in die gang, behalve de prenten, waar hij altijd weer opnieuw naar keek — gekleurde vogels, een maanlandschap, een schuimende beek met een huifkar en een molen — iets bijzonders gezien: een grooten koffer, glimmend, bruin, aan één kant, juist die naar hem toe, geheel en al beplakt met groene, blauwe, roode etiketten, met vreemde, mooie namen van hôtels in verre steden en landen, die hij gedeeltelijk kende van boek en kaart, gedeeltelijk nooit eerder

had hooren noemen —, hij had ze alle gelezen, gretig, in een huivering van verlangen en vreemd ontzag en nimmer was het wachten hem zoo kort gevallen.

Toen was hij binnengeroepen, toen de ellendige pijn, waarin hij niet gillen wilde, enkel wanhopig snikken en rillende zich wringen, omdat in de verdere kamer de mevrouw in 't wit en de trotsche kinderen zaten, en daarna de versche kap weer op, het pleister stevig aangedrukt, de woorden van den dokter, al zoo vaak gehoord, dat het nu wel gauw geleden zou zijn, de grauwe muts weer over de ooren en weg naar huis.

Het leven thuis was nu wel lichter geworden door oom Jozef en doordat de zaken beter gingen. Oom Jozef was zoo vriendelijk en vroolijk, veel jonger dan vader, bijna een jongen leek hij, zoo klein en mager in zijn hemdsmouwen met de altijd lachende en grappende mond — op de markt sprong hij als een pias achter zijn stalletje heen en weer, wist de menschen te lokken en vast te houden met dwaze gezichten en koddige uitroepen, en liet ze niet los voor ze iets van hem hadden gekocht en meegenomen. Een jong schilder had hem gevraagd of hij zijn portret mocht schilderen, hij wilde hem daarvoor betalen, maar oom Jozef had lachend en grappend, in zijn hart eigenlijk gekrenkt, dat aanbod geweigerd.

Thuis maakte hij molentjes en poppetjes van papiertjes en vodjes voor Saartje, de kleine, die nog niet schoolging, hij wist de nijdig-kijvende tante

Rebecca vaak met een grap tot zwijgen te brengen en nam in zijn vrijen tijd moeder vaak wat werk uit de hand. Arme, zwakke moeder —, nu hij aan haar dacht, zoo schuw en bang en stil, verkrimpens onder vaders licht-geprikkeld boosheid, tante Rebecca's harde kiffstem, moeder, die hij zich bijna niet kon denken in goede kleeren, wandelend op straat, evenals de mevrouw van den dokter, omdat hij haar bijkans nooit anders had gezien dan bleek en vertrokken van hoofdpijn in de keuken, aan de wasch, sjouwens door het huis, en op Vrijdagavond en Sabbathdagen met lichtlooze oogen zwijgend half-ziek van oververmoeidheid —, nu hij aan haar dacht, greep hem een kramp, als van walging en vage opstandigheid het hart en weer zag hij in zijn verbeelding de mevrouw in het wit, met haar kinderen, jongen en meisje, aan elken arm een, lachend over de marmeren steenen van de gang slippend als over een sullebaan en de tuindeur door tusschen de bloeiende planten weg naar het lokkend prieel achterin.

Onder de boomen ging hij over het grint, terzijde van den grooten straatweg, waarover nu en dan een auto snorrend hem voorbijvloog, het was warm en windstil, en met de zoete reuk van de bloemperken der villa's aan weerskanten van den weg drong droomerig en fijn piano-klank tot hem door, dat maakte hem nu, als altijd, weer zoo murw en week, als vol van een zoet en vreemd verlangen, dat toch

geen opstand, eerder tevredenheid was, dat hem alles deed vergeten, zijn eigen leed lichter en geringer achten, zoodat hij zonder bitterheid of wrok den groep kinderen kon gadeslaan, die voor een tuinhek stonden met de blinkende fietsen aan hun hand, in wit gekleed en elkaar aanstietten, lachten, terwijl hij voorbijging —, neen, het deerde hem niet, het drong nauwelijks tot hem door, zoolang die zoet-ruischende, fijne pianoklank tusschen riekende bloemen en zwaar boomloof door, van ver af zijn geest bleef beroeren —, nu het weer zweeg, leek de wereld, alles om hem heen, toch zoo zonnig en bloeiend, plotseling droever en verdord, als trok een wolk over zijn hoofd voorbij, en nu een der jongens van zooeven hem onhoorbaar verraderlijk op zijn fiets achterop was gekomen en wreed schertsend dreigde omver te rijden, gloeide hem de drift naar het hoofd en hij zou, met een trap, fiets en jongen hebben omvergeworpen, als de jongen niet snel was uitgeweken en lachend weggereden.

Hij voelde zich vreemd ontdaan, terwijl hij den jongen nakeek. Het was een rijke jongen, uit een der grootste villa's hier aan den weg en hij vroeg zich in killen schrik af, wat er wel met hem zou zijn gebeurd als de jongen was gevallen en zich had bezeerd. Thuis werd hem ingeprent de rijken uit den weg te gaan, twist en straatrumoer te vermijden, ze waren arm en ze waren Joden, ze trokken altijd aan het kortste eind. Het dorp was anti-semiet — beveerde tante Rebecca, oom Jozef zei lachend dat

het zoo'n vaart niet liep, maar tante Rebecca hield vol, háár hadden de jongens nagejouwd om haar muts en haar hengselmand, en Bennie was blij, dat er ditmaal niets was gebeurd. In zijn hart deelde hij ook het ontzag voor rijkelui en voor het wonder van hun rijkdom, dat hem zijn heele leven lang was ingeprent.

Moe en warm kwam hij thuis, en hoorde nauwelijks dat er ruzie was, het behoorde tot de dagelijksche dingen, dat tante Rebecca keef met haar negenjarig naamgenootje, Bekkie, een klein, zwart ding, maar brutaal en woordenrijk als een volwassen vrouw. Ditmaal ging het om een briefje, dat Bekkie van school had meegekregen, ze mocht geen boeken meer leenen uit de schoolboekerij, omdat ze de beide laatste vol vetvlekken had teruggebracht, en ze gaf nu het driejarig zusje de schuld, *die* had het uit de blauwe zak gehaald, waarin *zij* het altijd zorgvuldig wegborg, die had er vet en vuil op gesmeerd, en in haar drift had ze het kleine kind een paar stompen gegeven, dat nu, na met blauwe lippen naar adem te hebben gesnakt, luidkeels zat te brullen. Tante Rebecca had eerst, gillende van „ze stikt, ze stikt en dan ben jij een moordenares”, het kleine Saartje door elkaar geschud, tot het eindelijk den adem weer vatte, daarna Bekkie een paar klappen toebedeeld en was nu juist bezig haar gal te luchten tegen den „anti-semietischen” schoolmeester, met zijn koude drukte om een onnoozel vetvlekje, waarvan zij bovendien kon zweren dat het

erop was geweest toen Bekkie met het boek thuiskwam, dat een ander kind had gedaan, maar waarvan natuurlijk een Jiddekind weer de schuld moest hebben. Bekkie moest er zich maar niets van aantrekken, ze had niemendal met dien meester en zijn armoedige boekenrommel, waar zoo'n drukte van werd gemaakt, te maken, ze moest het maar eens goed zeggen, ze kon toch immers thuis haar woordje ook wel doen? dat die vetvlek erop was geweest, dat tante Rebecca het kon bezweren bij alles wat heilig was, dat er bij hen thuis nergens vetvlekken op werden gemaakt, dat de meester maar op zichzelf moest letten, dat vader anders naar den bovenmeester zou gaan en dien eens vertellen, wat voor anti-semietische gemeene streken die meester uithaalde, en hoe hij de Jodenkinderen knauwde en van alles de schuld gaf.

„Dat doet hij ook, dat doet hij ook“, snikte Bekkie, blij, dat tante Rebecca's toorn zich van haar had afgewend, „dat kind waar ik naast zit, een gemeen krenk met rood haar, die zegt alle dagen, dat ik beesten heb en dan steekt ze haar vinger op en wijst op me en zegt dat ze er een ziet loopen op m'n jurk en dan doet ze net of ze er een afhaalt —, enkel maar om de gang in te mogen gaan en de plaats op om hem weg te brengen, maar er is niemendal van aan, ze liegt alles en ze zit zelf den heelen dag te krabben, maar de meester gelooft het en die zet me apart op een bank en geen een wil er met me spelen.“

Tante Rebecca schuimde van woede.

„En nou zal je vader een briefje schrijven en anders doe ik het. Jij beesten op je hoofd, — jij die alle weken wordt gekamd! Dat zal ik hem eens vertellen, dat zal ik hem eens allemaal onder zijn neus gaan wrijven. Morgen aan den dag.”

Maar dat vooruitzicht scheen Bekkie toch niet erg aan te lokken.

„Doet u het nou maar niet”, suste ze, „ik mag nou naast een ander kind zitten en die is veel aardiger, en die zegt niks.”

„Dat is haar geraden ook,” snoof tante Rebecca nog driftig na.

Bennie was ongemerkt binnengekomen en onwillekeurig had hij geluisterd, met een kwellend gevoel van afkeer en schaamte. Hij wist het immers, Bekkie had wèl de vetvlek gemaakt, alles in huis zat vol vlekken, hij wist zelf niet hoe ze overal kwamen, het briefje dat Bekkie had meegebracht was al bevekt, alleen de boeken voor den handel niet, daar zorgde oom Jozef voor. Maar tante Rebecca was vuil, en Bekkie was vuil, ze had wèl beesten, hij wist het zeker en Saartje had ze ook en Saartje had zwerende oortjes en er werd niets aan gedaan. En hij liep met de favus-kap. Zijn kaken verkrompen van afkeer en van schaamte, tegen zichzelf, tegen alles, hij dacht aan de kinderen uit de villa's, de kinderen in het doktershuis, de kinderen waarvan hij las in boeken en voelde zich afgezonderd en verstooten van alles

dat rijk en mooi en rein en vrij en gezond mocht gaan.

Hij stond op en ging naar het waschhok achter het keukentje, en deinsde op den drempel terug voor den dikken, witten, stinkenden walm, die hem tegemoet sloeg. Boven het roestig fornuisje in den hoek, over een ijzeren ketel gebogen, stond bleek-vertrokken van hoofdpijn zijn moeder en kookte hun vuile kleeven uit.

Het was nu winter geworden en in de vaarten en slooten langs het dorp lag het ijs star en dik na dagenlange vorst. Middag aan middag vroegen en kregen de jongens vrij voor schaatsenrijden, dan was echter de school niet gesloten, een paar meesters moesten beschikbaar blijven voor kinderen, die schaatzenrijden niet konden of niet mochten. Dat waren hoofdzakelijk de kleintjes uit de lagere klassen, met een enkele die pas ziekte achter den rug had, ze mochten spelen in het gymnastieklokaal en behoefden niet te leeren. Van zijn klas, de hoogste, was Bennie alleen ter school gekomen en het rouwde hem niet. Gistermiddag, het was Woensdag geweest, was hij langs de groote breede vaart gegaan, waarop de jongens reden, de armere, die van zijn school en gelijksoortige anderen, de rijke kinderen reden op afgesloten terreinen, sommigen uitsluitend op vijvers in hun eigen tuin —, en hij had hun vermaak gadeslagen, zelf rillend van kou in den scherp en wind

van de open vlakte, schoon voldoende warm gekleed, met verstijfde voeten struikelend over den bonkigen akkergrond. In voorjaar en zomer, toen de wilgen hun goudgele katjes, hun zilverzachtgroene blaadjes droegen, de weiden prijkten met wit en goud en een waas van donkerrood, waartusschen de koeien ruischend hun trage, zware pooten voortbewogen —, was hij dikwijls langs die vaart gegaan, alleen en vredig, omdat dan de anderen op de barre zandterreinen achter het station groeven en met voetballen speelden; nu lagen de weiden zoo korstig en kaal, de wilgen als onherroepelijk dood, zomerpracht vergaan, het water zelf als voor altijd beknelde en verstikt onder den harden, geelgrauwen vloer van grof ijs. Schaatsenrijden — hij! De gedachte eraan was nooit ernstig in hem opgekomen, hij had ze nooit benijd de jongens, die daar reden onder vroolijk gejoel, in losse buisjes, muts in de hand, de hoofden rood van kou en warmte tegelijk, hij had wel iets als bewondering gevoeld voor hun gehardheid en koenen durf. Was hij zelf dan bang —, rechtstreeks bang voor doorzakken en verdrinken, banger dan anderen, niet gerust vóór er „balken lagen onder het ijs” —? neen, dat was het niet en die het hem toeschreeuwden logen, maar geen van hun vermaken trok hem aan. Hij had geen oogenblik het verlangen gevoeld, zijn vader schaatsen te vragen en mee te doen, evenmin als hij er ooit naar verlangde nesten uit te halen, eindjes sigaar te rooken in hoekjes, uit

zwemmen of uit kikkers vangen te gaan. Zijn gedachten stonden er niet naar, hij was misschien wel, wat de jongens hem noemden: een suffert.

Zoo noemden ze hem, en ook „het Joodje”. Dezen middag nog had hij het gehoord, toen de eene van de beide toeziende onderwijzers den ander meldde, wie er schoolgekomen waren: „van de hoogste klasse alleen „het Joodje”. Tante Rebecca moest het weten, zij zou in staat zijn met opgestoken zeil op school te komen en den meester uit te maken voor een „frotte anti-semiet” —, hij zou het maar niet zeggen, de meester meende het immers niet kwaad —, en dat was misschien het erge juist. Dat zonder kwaad te meenen spotlachend zeggen: „het Joodje” —, maar de spotlach was misschien, omdat hij alleen van allemaal uit de klas niet was gaan schaatsenrijden. Doch zoo vaak hinderde hem de achtelooze spottoon die geen kwaad bedoelde, hinderde hem meer dan schelden, waarop hij zich tenminste met een schop en een stomp verweren kon — want wat anders bleef hem te doen, toen voor een paar dagen de vischvrouw den jongens op straat het schelden verbood „omdat Joden toch óók menschen zijn evengoed als wij” en hem nog eens genadig toeknikte in het verder gaan, wat anders had hij kunnen doen dan met bevende lippen tranen en haat te verkroppen en te verbijten?

Neen, hier zat hij veilig en goed, kon geen mensch hem zien, hem vernederend in bescherming nemen,

hier was het warm, hij kon den wind hooren loeien door den hoogen schoorsteen, vlak bij de kachel, waar hij met zijn boek naar toe was gekomen, zoo veilig en alleen in de klas, dat hij nu en dan opkeek en rondkeek als om telkens weer en bewust de volle heerlijkheid om dit veilig zijn en alleen zijn genietend in zich op te nemen. Hij staarde de leege banken langs en stelde zich de jongens en meisjes voor, die er gewoonlijk zaten, door de latten der leuning en heen keek hij in de open kastjes onder de vale, gele bovenbladen en zag in alle het blauwe schrijfschrift, het grijsgekaft leesboekje, den smoezeligen rand van de lei onderaan. Daar ginds, op de voorste bank, zat de groote, rosse meid met haar dikke armen, die wel een volwassen vrouw leek en altijd zoo aan den meester hing, en achter haar het knapste kind van alle meisjes, een zwak en bleek stumpertje, dat haar sommetjes uitrekende in ongelooflijk korten tijd. Hij zelf won het in 't leeren van alle jongens, van allemaal, maar rekenen was zijn zwakste vak. Geschiedenis en aardrijkskunde vooral, dat vond hij heerlijk! Dáár was zijn bank, een heel eind weg —, maar vanmiddag mocht hij zitten waar hij wilde —, hoe wonderlijk. Nu zat hij, achteraan, op de plaats van den belhamel, met wien de meester geen raad wist, een sterke, kwaadaardige jongen, niet groot, dom, waarvan de anderen vol bewondering vertelden, dat hij Zondags sigaren rookte als zijn vader en dat hij met kermis dronken was geweest. Voor hem voelde

Bennie afkeer en vrees, maar ook een soort van schuw ontzag. En daarvóór zat zijn „vriendje”, Dorus met de hazenlip, het vriendje, dat hij niet had gekozen, maar dat naar hem was toegekomen, omdat de anderen hem scholden, zijn gebrekkig neusklankig praten hoonend nabootsten en omdat Bennie ook werd gescholden en zelf dus wel niet schelden zou. Maar Dorus was geen aardig vriendje, hij teekende vieze figuurtjes op den muur en schreef er gemeene woorden onder, hij hield niet van lezen en niet van aardrijkskunde en bleef in het voorjaar stilletjes weg van school om stekelbaars te vangen.

Heerlijk om alleen te zijn —, met een boek van „*De Aarde en haar Volken*” open voor zich en nog twee anderen naast zich op de bank. Hij zuchtte van genoeg en streek met de hand over de twee gebonden deelen. En was niets heerlijker dan van vreemde landen te lezen en er prenten van te zien, maar toch niet alle beschrijvingen trokken hem even sterk aan. Nu pas had hij gelezen „*De kleine steden in Toscane en hare kunstschaten*” —, met afbeeldingen van paleizen en kathedralen, wondermooi bewerkt, beschilderd en besneden —, zóó lang kon hij er niet naar zitten kijken of telkens viel zijn oog op iets te voren onopgemerkt —, „bas-reliefs” en „fresco's” —, hij wist niet recht wat het allemaal was, maar de klank van de woorden bekoorde hem, was wonderlijk en onwaarschijnlijk als in een sprookje, en van de menschen, die hij bij de gebouwen zag afgebeeld, kon

hij zich nauwelijks voorstellen, dat het dezelfde gewone wezens waren, als waartusschen hij hier dagelijks leefde. Minder nog van de volkeren uit de verdere landen, die buiten Europa. Voor Chineezzen, met hun vreemde hoeden, staarten en strakke, schuine oogen voelde hij een vrees, bijna als vroeger voor spoken, kabouters en andere bovennatuurlijke wezens, en toch waren zij er wel, ze bestonden —, hij kende van zoo menig stad en berg en landschap in hun onmetelijk Rijk de namen, en zou de rivieren hebben kunnen teekenen uit zijn hoofd —, de Ho-ang-ho — welk een overstelpende, wonderlijke, ontroerende naam — de Jang-tse-Kiang —, en met dit al was het maar nauwelijks te gelooven dat ze inderdaad leefden als de menschen hier en aten en dronken en spraken en lachten — neen, dat ze ooit lachen zouden met gezichten als op dit prentje „Een voorname Chineesche Familie“, dat ze ooit zouden lachen, die poppen, dat was uitgesloten. En dan te denken, als hij opzag, eindelijk zijn oogen losmaakte van die wonderlijke prent, dat op dit oogenblik-zelf, terwijl hij naar buiten keek, en die magere musch daar op den vensterbank naar binnen keek, dat nu tegelijkertijd al dat andere ook leefde en bestond op dezelfde onmetelijke aarde —, „De voorname Chineesche Familie“ — de „Hangende brug over de Solo“ duister in een ravijn van palmen en lianen — „palmen en lianen“ hoe ver en diep klonken al de woorden alleen — en de man met het ezeltje er bovenop — de witte Bedouïnen op

hooge kameelen — de „Kleine steden van Toscane en hare Kunstschaten" — het „Meisje uit Soeroelangoen" — zou het werkelijk bestaan, en op dat oogenblik zich bewegen, op dat oogenblik leven in haar ver dorp ver op Sumatra, dat geheimzinnige land? —, en dan de blanke, breede „Batang-Hari bij de monding van de Potar" en de schuimende waterval in de Anei-kloof. Prenten en verhalen van Engeland, Noord-Frankrijk, Noorwegen — langzaam, met halve belangstelling bladerde hij ze door, en het gevoel van zachte opgewondenheid alsof hij sprookjes las, verdween — Zuid-Amerika, Nieuw-Zeeland —, neen, het was evenmin dat, wat hem aantrok en machtig beetgreep en bekoorde. Azië en Noord-Afrika —, Azië tot China toe, maar meer dan dat Voor-Indië en Malakka —, Perzië en Afganistan —, maar 't meest van al, 't wondervolst-zoet en diep, Arabië, Mesopotamië —, de hooge berg Ararat, waar eenmaal Noach's arke was gestrand —, en Egypte, Sinaï en de Roode Zee. „De Nijl bij Karthoem" palmen en mannen met baarden, die Joden hadden kunnen zijn —, het was niet daar, dat de machtige, wonderlijke, oude rivier tot bloed was geworden, op Mozes' gebed, toen Pharaon de Joden kwelde, zijn volk —, maar het was toch dezelfde stroom —, en de vrouwen, die er waschten, de kinderen die er speelden, ze waren de afstammelingen van de „Egyptenaren" die de Joden tot slaafschien arbeid hadden gedwongen, tichelsteenen laten bakken uit onvoldoende leem en stroo.

Hun pyramiden, hun mummies, de wonderlijke menschenbeelden, Ramseskoppen als uit droomen —, het eene blad na het andere sloeg hij om, in zachte vervoering lezend en kijkend, wijde landschappen, woelige straattooneelen — en weer dat besef, dat dit alles nu, nu, nu in ditzelfde oogenblik, terwijl hij hier in school zat, leefde en bestond —, tot hij eindelijk de laatste bladzij voor zich had en het reisverhaal uit was en op de volgende bladzij een ander aanving: „Een gevaarvolle Gletschertocht". Maar dat te lezen lokte hem niet —, hij was toch niet zoo bijster belust op avontuur — al trok „Heemskerck en Barentz op Nova-Zembla" hem aan, omdat zij „de voorvaderen" waren — en met een zucht hief hij het hoofd op, het was alsof de weldoende warmte der vervoering stil van hem afliep, hij voelde zich vreemd verkild en had een oogenblik geen lust om verder te lezen, maar bleef stil voor zich uit staren en trachtte het zoete wonderlijke in zich vast te houden.

Toen schrok hij op; er was iemand binnengekomen, het was de meester uit de derde klas die met dien uit de vierde en de juffrouw van de eerste vanmiddag toezicht had. En nu bedacht hij zich, hij had de deur wel hooren opengaan, en een luider vleug van gerucht uit de gymnastiek-zaal was tot hem doorgedrongen, maatvast klappen en stampen en zingen en 't moest hem zelfs half-bewust geworden zijn, dat ze daar „'k Moet dwalen, 'k moet dwalen" speelden —, want hij had zelf iets zitten mijmeren van „schudden met

mijn hoofd, stampen met mijn voet" —, maar van den meester had hij niets bemerkt vóór nu. Was die dus al lang hier en stond hij naar hem te kijken? Hij werd vuurrood bij de gedachte, die bevestiging vond in de glimlachende belangstellende uitdrukking van meesters gezicht, en onwillekeurig wierp hij schichtige blikken naar zijn schoenen, zijn kleeren, zijn handen —, had de meester in het kijken misschien iets slordigs of vies aan hem ontdekt en hield zich nu gereed om dat te zeggen? De favus-kap droeg hij niet meer, zijn hoofd was genezen, maar zijn kleeren waren nooit recht zindelijk of heel, hij dorst er thuis niet te veel van zeggen, omdat moeder zoo zwak was en tante Rebecca ook genoeg sloofde en dadelijk zoo keef.

De meester was dichterbij gekomen en bukte zich naar hem over.

„Wat las je?" vroeg hij vriendelijk, „je zat zoo verdiept, ik heb al een heele poos naar je staan kijken, en je merkte niets."

„Over Egypte", stamelde Bennie en toen hij den meester duidelijker zag glimlachen, werd hij opnieuw vuurrood. Had hij toch maar liever gezegd „over Sumatra" of „over de kleine steden in Toscane", nu zou de meester er weer allerlei van denken, nu zou hij misschien weer pijnlijke en vervelende vragen doen.

„Het Land van de Ballingschap" —, zeer natuurlijk", knikte de meester, „en wat ging er wel in je om, terwijl je las?" maar nu Bennie opnieuw vuurrood werd

en geen antwoord gaf, zenuwachtig de vingers over het open boek bewoog, vroeg hij er niet verder naar.

„Zeker wel een hoog cijfer voor aardrijkskunde?” informeerde hij nu op een gewonen, vriendelijken toon, en Bennie sloeg verlucht en vrijmoedig de oogen op, blij dat de meester geen wonderlijke vragen meer deed, niet de pijnlijke plek van zijn uitzonderlijkheid aanraakte, geen dingen wilde weten, waarop hij misschien niet antwoorden kon, of waarop vader hem het antwoorden had verboden —, de Joodsche overleveringen en gebruiken, ze waren er immers om in het intieme huiselijke leven en ook daar alleen, te worden geëerd, herdacht en nageleefd, niet om buitenshuis met Christenen te worden besproken, die hen toch alleen maar uitvroegen door laffe nieuwsgierigheid en spotlust gedreven, om hen daarna te knoeien en te beschamen. Hij voelde het wel: dāt was de bedoeling van den meester niet, doch het besef van zijn eigen afzonderlijkheid omdat hij een Jood was en de anderen niet, herinnering aan geleden spot en hoon, vrees voor nieuwe, hadden hem in alles dat het Jodendom met zijn geschiedenis, zijn gebruiken en overleveringen betrof schuw van overgevoelig wantrouwen gemaakt. Hij was blij, dat hij de meester kon antwoorden, dat hij „vijf” had voor aardrijkskunde en voor geschiedenis en voor nog veel andere vakken, ook enkele vieren, lagere cijfers alleen voor schrijven en teekenen en gymnastiek.

Doch langs dien weg kwam de meester nu toch

weer terug op het onderwerp dat Bennie liever had laten varen, omdat het hem dwong de oogen neer te slaan en hem een pijnlijke blos naar de wangen joeg, die hij niet begreep en die hij zich vagelijk schaamde. De meester prees hem voor zijn goede vorderingen — ja, zijn volk, het Joodsche, was een schrander en verstandig volk, had tot op heden toe, uit zijn klein aantal een groot aantal van de grootste mannen voortgebracht! Wist Bennie dat wel? En dat hij die mannen — hun nagedachtenis — en daarom zijn volk altijd in eere moest houden! Het deed hem, den meester, vaak zoo'n leed, te zien hoe Joden zich schaamden voor hun afkomst, hoe ze die zochten te verbergen, door naamveranderingen, door voor hun kinderen in plaats van de zinvolle, mooie Joodsche namen, de eerwaardige namen van eerwaardige mannen, helden, dichters, koningen, profeten, uit het Oude Testament —, onnoozele, nietsbeduidende romannetjes-namen te kiezen. Waarom tegenwoordig Maurits, en niet Mozes, waarom Louis voor Levie, Isidore voor Isaac, Albert voor Abraham en Siegfried en Hans en Leopold, naar beteekenis en wezen Germaansche namen, Roomsche namen, in strijd met hun Joodsch wezen, en waarmee ze de spotzucht en de verachting van de anderen op zich laadden? Bennie dorst de oogen niet opslaan, terwijl de meester zoo sprak, hij voelde plotseling zwaar den schuld van die lafheid en die schande van zijn heele volk, een heftig en edel voornemen, dat hij zich nooit dat volk, met zijn

grootsch en roemrijk verleden schamen zou, dat volk waaruit hij voortgekomen was, stond krachtig in hem op, en een zachte dankbaarheid tegen den meester, die geen Jood was, en toch zoo sprak, ook eerbied en bewondering, dreef hem vocht naar de oogen —, hij vergat geheel en al, hoevaak hem en andere Jodenjongens en meisjes de „Bijbelsche namen van dichters, koningen, helden en profeten" vergrofd tot rauwe klanken op straat waren nagejouwd en hoe bitter smadelijk dat was geweest en hoe hij-zelf had geleden omdat hij Benjamin heette en niet Jan. Maar de meester had gelijk: boven dat schimpen der laaghartigheid uit moest hij, moesten de anderen, het hoofd hoog blijven dragen.

„Spinoza" — praatte de meester verder — „en Heine —, heb je die namen wel eens gehoord —, dat waren Joden die het Jodendom met trots kan toonen."

Bennie bloosde heet, snel en schichtig sloeg hij de oogen op, zijn vingers plukten weer zenuwachtig aan de boeken voor hem op de bank.

„Heine was een slechte Jood —, Spinoza ook —, ze waren allebei afvallig —, en Heine heeft er later maar wát een spijt van gehad — en vóór hij doodging zei hij nog „het doopgeld berouwt mij" —, ja, dat zei hij —, en hij was een anti-semiet ook, hij heeft de Joden bespot, overal, altijd."

Verbaasd keek de meester op.

„Hoe kom jij aan al die wijsheid?"

„Van thuis."

„Vertelt je vader je dat?”

„Neen, tante Rebecca.”

„Dan geloof ik niet”, zei de meester, gewichtig onderrichtend, „dat tante Rebecca er alles goed van begrijpt. Heine heeft later gezegd — ja hoe zei hij het ook weer! —, neen precies weet ik 't werkelijk niet op het oogenblik, maar hij noemde zijn doopbrief zijn introductiekaartje — een introductiekaartje zie je, dat is in dit geval zooveel als een bewijs van toegang —, tot de Europeesche cultuur —, daar bedoelen ze dan mee, met cultuur, zooveel als beschaving, kennis, wetenschap. Daartoe zou hij als Jood niet zoo hebben kunnen komen en het Jodendom had een groot man minder gehad om trotsch op te wezen. Begrijp je? Maar hij schaamde zich nooit voor zijn geboorte, neen, bij mijn weten schaamde hij zich nooit en als je Duitsch kon lezen, dan zou ik je dat kunnen aantoonen in zijn boeken en in zijn gedenkschriften. Misschien later. Wanneer ga je van school af?”

„In April.”

„En dan?”

„Met mijn vader naar de markt — of met mijn oom op reis om op te koopen, boeken, uit veilingen en zaken, die verlopen zijn, mijn oom wil ook in antiek gaan doen, hij zegt dat daar geld in te verdienen is. Dat moeten we dan zien op te scharrelen bij de boeren, overal heen, en op de markt weer verkoopen. Dus ik zal wel nooit Duitsch leeren.”

„Dat weet je niet, daar weet je niets van”, weer-

legde de meester haastig, „er zijn voorbeelden genoeg van menschen, die uit de nederigste standen van de maatschappij tot het hoogste zijn geklommen! Denk eens aan Edison —, en aan Michiel Adriaanszoon de Ruijter —, en heb je wel eens gehoord van Paus Adriaan de Zesde — ja?, nu dan weet je toch dat die een kuiperszoon was! Een mensch kan zichzelf heel veel leeren, met volharding. Zoo iemand noemen ze dan een autodidakt. Dat woord moet je maar goed onthouden.”

„Ik heb mezelf al een beetje Fransch geleerd”, zei Bennie, „en de uitspraak ook —, van de aardrijkskundeles en van Hollandsche woorden die veel op Fransche lijken.”

„Zóó voortgaan”, zei de meester bemoedigend, en hij stond op van de bank, want hij moest de bel van vieren luiden en de kinderen uit de laagste klas joelden al uitgelaten in de gang, „en nooit je schamen voor je familie, voor je afkomst. Armoede en geringe geboorte zijn geen schande, maar een eer, voor wie iets bereikt heeft in de maatschappij. Edison en de Ruijter en Paus Adriaan —, die zijn er ook altijd trotsch op geweest, en de wereld houdt ze in eere, en niet het minst juist daarvoor.”

Deftig schreed hij tusschen de leege banken door het lokaal uit —, Bennie bleef er nog even in schemerduister stil zitten nadenken, toen borg hij de boeken en ging naar huis.

Meester Becker stond in school, bij de onderwijs-autoriteiten en in het algemeen bij allen in het dorp die hem kenden, aangeschreven als een zonderling, echter een onschadelijk en goedaardig zonderling, die niemand aantastte in zijn waardigheid, macht of gezag en op wien dus niemand iets verhalen kon. Geen mensch wist recht, wat hij aan hem had —, hij viel bij geen enkele groep in te deelen. Hij was geen roode oproerkraai, stokend tegen hoofden-gezag, kwaad brouwend in partij-vergaderingen buiten de school —, hij behandelde het hoofd van de school, zijn jongere in jaren, met den grootsten eerbied voor het ambt, die zijn eigen waardigheid onaangetast liet en bemoeide zich niet met politiek —, hij had voorbeeldig orde, omdat de leerlingen van hem hielden, hij viel den Raad niet lastig met verzoeken om salarisverhoging, stelde nooit verandering van leermethoden met de daaraan verbonden kosten voor, had geen moeilijkheid met zijn collega's of met de ouders van zijn leerlingen —, en toch was hij in zijn vorige zoowel als in deze woonplaats met de school-autoriteiten in conflict geweest en kon het niet alleen niet tot schoolhoofd brengen, maar werd ook uit de hogere klassen geweerd. Want bij de geschiedenisles placht hij de kinderen te wijzen op het onbillijk en kortzichtig, toch zoo algemeen gebruikelijke smalen op koningen en veldheeren van vijandelijke landen — zooals Alva en Philips de Tweede — die in hun eigen land natuurlijk als helden en goede Patriotten werden vereerd, met

evenveel recht als wij de onze vereerden —, hij zei dat de Geuzen in wreedheid voor de Spanjaarden niet onderdeden, dat het niet aanging zonder meer Napoleon als „een overweldiger" te beschouwen, dat het bidden vóór, en het danken na veldslagen ijdel en barbaarsch was, met elke gedachte aan werkelijke Godsvereering in strijd en veel meer om die buitenissige en schokkende zienswijzen. Het hoofd had hem erover onderhouden —, hij had zich beroepen op „Artikel 33" dat het voorgaan in Christelijke en Maatschappelijke deugden, niet het aankweken van Vaderlandsliefde „ten koste van waarheid en gezond verstand", zooals hij het gewoonlijk uitdrukte, voorschreef —, en datzelfde herhaald tegenover schoolcommissie, inspecteur en Raadsleden. Het was voor die allen een onbegrijpelijk geval —, ze hadden van allerlei waanwijze en „uitheemsche" opvattingen meer gehoord, maar die altijd vereenigd gezien met daadwerkelijk drijven, met gezagshaat, aanmatiging, oproerigheid, ontevredenheid, drang om zelf hoogerop te komen en konden ze zich dus alleen daarmee vereenigd denken. Meester Becker was niets anders dan een zonderling, zonder eerezucht van welken aard ook, die veel boeken las, van dieren en planten hield en op straat wel werd aangetroffen te midden van een heele troep jongens en meisjes, voor wie hij dan de merkwaardigheden en schoonheden van een bloem of een kever demonstreerde —, hij was tevreden en dienstvaardig, verrichtte secretarisch werk voor het arm-

bestuur, de leeszaal en andere liefdadigheidsinstellingen —, hielp oud-leerlingen voort, stond hoog in aanzien bij de arbeidersbevolking —, er was geen vat op hem te krijgen en omdat hij niemand in bezit of macht rechtstreeks aanviel en bedreigde en niemand eigenlijk kwaad of gevaar zag in de algemeenheden, die hij zonder eenige practische strekking de kindertjes voorpraatte, wilde niemand hem ook eigenlijk kwaad. Hij werd dus alleen maar uit de hoogere klassen weggehouden en troostte zich daarover met in de lagere van leer te trekken tegen de leesboekjes, waar van koeien wordt gezegd dat ze ons biefstuk en beenen knopen „leveren“, waar de muis „stout“ heet en in den val moet als ze snoept van „onze“ kaas, maar de poes evengoed op haar beurt, omdat ze ons „lieve muisje“ najaagt en eet —, en op deze en andere manieren te kampen tegen hoogmoed en vooral tegen „onwaar idealisme“, dat hij, met valsche schaamte, als een groot kwaad beschouwde.

Hij woonde kinderloos met zijn vrouw in een klein huisje buiten het dorp, bezat een kweekerijtje en een plek vol bloemen, en vlak achter zijn eigen erfje de wei en de hei en de slooten en het bosch tot vrije beschikking —, hij las veel en sprak graag, wanneer iemand verstandig en aandachtig luisteren wilde, wat hem maar zelden te beurt viel, want hij had het nooit over de beperkte dingen van dagelijksch en persoonlijk belang, nooit over practische aangelegenheden, als schoolzaken en gemeentepolitiek, doch verloor zich,

uitweidend, bij voorkeur in de onbegrensde verten van redeneering en bespiegeling. Zoo was hij als jonge man geweest, zoo was hij nu, op leeftijd gekomen, nog steeds, en omdat zijn aanraking met leven en wereld nooit meer dan een oppervlakkige was geweest, omdat hij nooit eischen voor zichzelf had gesteld, had hij zijn zachtzinnig idealisme, zijn vriendelijk vertrouwen in de Deugd, die ten slotte zegeviert, in de macht van Rechtvaardigheid en Eerlijkheid en Goedheid ongerept kunnen behouden.

Doch wèl was het als ongemerkt door hemzelf tot hem doorgedrongen en na zijn gesprek met den kleinen Bennie begon hij er zich meer en klaarder reenschap van te geven, dat zijn land en zijn tijd wellicht minder dan andere landen en vroegere tijden, zooals hij die in boeken beschreven vond, voor de opheffing van het hoogere en begaafdere uit zijn nederigen staat aangewezen mocht zijn —, en ook dat het misschien niet geheel en al billijk was, zijn klein vriendje, voor wien hij genegenheid had opgevat, als voor alles dat zijn bescherming behoeven kon, geen andere keus te laten dan tusschen een „Edison", een „Paus Adriaan de Zesde" te zijn of levenslang met „antiek" op de weekmarkt te staan. Langzamerhand begon het plan in hem te groeien, den jongen langs minder fantastische wegen dan die in boeken gebruikelijk zijn, voort te helpen. Hij was, als onbetaald secretaris van allerlei genootschappen, met de meesten der voorname en invloedrijke dorpsheeren bekend en bevriend, doch

hij had nooit eenig gebruik van die bekendheid en vriendschap gemaakt, voor zichzelf niet en voor anderen niet, louter uit trots naar hij meende, doch in werkelijkheid ook omdat hij het streelend gevoel dat hij, arme man, met zijn belangelozen arbeid de gemeenschap, de menschheid aan zich verplichtte, en de erkentelijkheid, die hij daarvoor oogstte, niet wilde verminderen door iets, in welken vorm ook, terug te verlangen.

Hij had over Bennie met diens eigen onderwijzer gesproken, een zure mopperaar, die nu echter, geslinderd tusschen naijver en nijd, omdat het in zijn tijd toch ook maar zoo makkelijk niet ging, omdat hij óók wel graag wat anders dan een frik en een armoedzaaier had willen worden —, èn voldoening, dat het recht om te studeeren en vooruit te komen niet langer alleen voor de rijken en voornamen was weggelegd, zijn medewerking en hulp toezei en beloofde dat hij Bennie extra-sommen zou geven en werk mee naar huis, om hem in staat te stellen examen voor het gymnasium te doen, als alles meewerkte en er uitzicht op kostelooze plaatsing kwam. Met het schoolhoofd, van wiens advies veel afhangen zou, had hij meer moeite gehad. Die sprak — heimelijk door jaloerschen onwil gedreven — heel deftig en gewichtig van „karakter-bederf“, bij menschen, die een opleiding „boven hun stand“ gekregen hebben en in dit geval ook over het bezwaár, den jongen aan boeken en behoorlijke kleeven te helpen. En dan —, wilden

de ouders meewerken? Het leek een onordelijk, onbeschaafd gezin —, de kinderen, een jonger zusje althans, dat op een andere school ging, onzindelijk en brutaal, een tante, die standjes kwam maken aan de school en op straat de jongens die haar nariepen, met haar slof te lijf ging —, het was alles even ongeschikt —, maar meester Becker wist, hoezeer ze hem ontstelden, te midden van al die uitweidingen en bedenkelijkheden vast te houden aan de hoofdzaak: den erkenden bijzonderen aanleg van den jongen —, en beloofde dat hij persoonlijk een onderzoek zou instellen naar het gezin en zelf met de ouders gaan praten.

Dien middag in school gaf hij Bennie het voornemen te kennen, om vier uur met hem mee naar huis te gaan —, Bennie moest maar op hem wachten. Met een schokje van schrik hoorde Bennie de boodschap aan, zijn gedachten toefden maar even bij het doel van meesters bezoek, dat hij niet vermoeden kon, doch daarna dadelijk en in voortdurend groeiende beklemming bij den toestand thuis, de rommel van uiteenhangende boeken op de wrakke tafel in een hoek, die door vader en oom Jozef uitgezocht en ineengelegd moesten worden, de waschlucht, het kijven van tante Rebecca, de brutale Bekkie, het morsige kleine Saartje, en hij zon den heelen middag op een middel, meesters bezoek vooraf aan te kondigen, dat hij behoorlijk ontvangen kon worden. Want wat hij vroeger nauwelijks had opgemerkt, trof hem den laatsten tijd

scherper en hij stootte er zich dagelijks aan —, nu hij een paar maal bij meester Becker in huis was geweest, waar het waarlijk niet weelderig en rijk, maar zoo rein en stil en ordelijk was, waar niet in de woonkamer werd geslapen, waar meester zelf op zijn zoldertje een kleine ruimte had afgetimmerd en ingericht als badkamertje —, zoo goed als het ging. Met schaamte en benijding had hij staan toekijken, toen meester het hem toonde en van dien dag af werd zijn griezels tegen den gemeenschappelijken kam thuis, die op den kalen plank in de keuken tusschen de pannen lag, tegen het grauw aangeslagen blikken waschbakje, den handdoek, die hij met Bekkie en Saartje deelen moest, de waterkraan in de eetkast, voortdurend sterker. Wanneer er eens iets extra's werd verdiend, een goede slag geslagen met boeken of oud-roest, brachten oom Jozef en vader visch en fruit en snoepgoed mee naar huis, dan aten ze overdadig en lekker —, maar Bennie, schoon hij zoo goed als de anderen van smullen hield, voelde zich nu soms gehinderd dat vader en moeder er niet liever wat linnen en kleeren of huisraad voor kochten. Een tandenborstel had hij bij meester Becker in huis voor 't eerst gezien en telkens nam hij zich voor er een te vragen —, maar hij vreesde een stortvloed van tante Rebecca's hoonende woorden, en voelde ook nog niet sterk genoeg die behoefte om haar bevrediging op te eischen. Nu hij wist hoe de meester zelf woonde, hoe in zijn klein huis alles blonk van reinheid, dorst hij

hem bijna in zijn eigen woning niet brengen. En het was niet enkel om de meubels, het vlekkelig en slordig bijgelapt behang, het was tante Rebecca's bemoeizieke stem, haar redderigheid, haar wit jak, dat aan de hals altijd openhing —, en hij nam zich voor, niet op den meester te wachten om vier uur, maar den meester vooruit, weg te rennen naar huis toe.

't Lukte niet, zijn verstrooidheid haalde hem nablijven op de hals, meester Becker was nog eerder uit school dan hijzelf, wachtte geduldig, en terwijl ze samen naar huis toe liepen, vertelde hij van zijn plannen en voornemens —, dat hij voor Bennie een kosteloze plaats op het gymnasium wilde zien te krijgen — jonkheer van Twist, dien hij kende van de bestuursvergaderingen van de vereeniging tot bestrijding van tuberculose, had daar het meeste zeggenschap in — als Bennie's ouders meewerken wilden en hem jarenlang onderhouden, inplaats van voordeel uit hem trekken, dan lukte het waarschijnlijk wel. Bennie zou dan alles leeren en worden, waartoe zijn aanleg hem voorbestemde — hij-zelf, bekende hij nederig, had het niet ver gebracht: hij was als kind een droomer geweest, had op school niet uitgeblonken, en toch had hij in plant- en dierkunde wel wat kunnen bereiken, bij goede en wetenschappelijke opleiding — maar Bennie zou in kringen verkeeren, ver boven den stand van zijn ouders! Op school al —, en hij moest altijd zorgen, dat hij het hoofd hoog bleef dragen, nooit zich schamen dat hij een arme jongen

en een Jood was, want noch het een, noch het ander was schande en alleen wie zichzelf eerde, werd ook door anderen geëerd! Dat vooral moest Bennie zich in het hart prenten!

Bennie, hoezeer ook geschokt van het ongedachte, overstelpend nieuwe, bijkans verbijsterende uitzicht, moest toch voortdurend aan huis blijven denken en nauwelijks was de meester uitgesproken of hij zette het zonder een woord te zeggen op een loopen en bereikte zijn huis lang voor den ander, die met bedaarde, afgemeten schreden, vaag vermoedend wat den jongen dreef, achteraan kwam. Zoowel vader als oom Jozef waren thuis en de laatste wilde goedig met zijn zeildoeksch pak pas aangekochte boeken, waaruit een duffe schimmellucht sloeg, naar zolder verdwijnen, maar tante Rebecca kwam daar nijdig tegen op, ze hoefden zich tegenover den gojschen schoolmeester over hun broodwinning niet te schamen —, en Bennie, zich de woorden van den man-zelf herinnerend, zweeg bedremmeld en dorst niets zeggen. Want waar hield hier het gepaste, het geoorloofde schaamtegevoel op en begon de leelijke „valsche" schaamte —? hij wist het niet en kon er ook niet over denken, jachtig redderde hij de kamer rond, legde de verslonsde gebedenboeken recht, gooide vuile kleeven de kierende keukendeur in, schoof een stoel stijf tegen een groote, losse flard van het behang, hing over de gebroken leuning van een andere een opgevouwen krant, schoof een oude stoof op

een gat in het vloerkleed, alles onder het misprijzend toezien en mompelen en heftig schoofdschudden van tante Rebecca, die tegelijk echter uit zich zelf Bekkie, die zich stond te kammen, verbood. Maar van haar met klein Saartje, die nu aan alle kanten in de zweren zat — „gezonde klieren” hield tante vol — de straat op of naar het plaatsje te zenden, daar wilde ze op Bennie's herhaald aandringen niet van hooren. Hij trilde, zijn hoofd was vuurrood, zweet plakte zijn haren aan zijn voorhoofd, hij riep zijn moeder uit het keukentje en smeekte haar met radde woorden zich wat op te knappen, zelf sleepte hij een schoon boezelaar voor haar uit een la —, van tante's groezele open hals in haar jak dorst hij niets zeggen. En vader stond, de voeten aaneen, het gelaat naar het Oosten, het langgerekt middaggebed te prevelen —, maar die voorgeschreven houding en dat hij natuurlijk niet tusschen 't bidden door spreken mocht, beletten hem niet, met een verbaasd, bijna misnoegd voorhoofdfronsen Bennie's relaas aan te hooren —, en grommend naar kleine Saartje te slaan, die aan haar oortjes krabde. Bennie hoopte vurig dat vader klaar zou zijn, vóórdat de meester kwam en dat die hem daar niet zou zien staan, prevelend met lange uithalen en wenkend en buigend met het bovenlijf —, maar in het volgend oogenblik schaamde hij zich voor die gedachte, dit was nu toch wel de echte, leelijke valsche schaamte, waartegen de meester hem zoo nadrukkelijk gewaarschuwd had —, en hij schrok op,

daar was de meester, recht en statig, met zijn grauwgrijzen sik, zijn slappen breedgeranden hoed op de ouderwetsch-zwierig lange en naar achteren gekamde haren —, hij bleef in de deuropening staan en trok zich met een plechtig-eerbiedig handgebaar in het portaaltje terug om het bidden van den vader. Er was voor Bennie iets vaag-valsch en pijnlijks dat hij zich niet geheel bewust werd in het overdreven-eerbiedige, als was vaders bidden iets heel bijzonders, terwijl niemand in huis het immers ooit bijzonder vond, vader zelf evenmin, en rondom hem nu als steeds het roezige, rumoerige huishouden, het klagen en kijven en verbieden zijn gewone gang ging. Doch tante Rebecca voelde zich blijkbaar geveleid door de eerbiedige bescheidenheid van dien waardigen, statigen man, en met een kleur trok ze tot Bennie's verluchting, haar jak recht en frommelde er gauw de bovenste knopen van dicht. Hij stond ook vuurrood en afgewend, pijnlijk verlegen, vol schuwe angst loerde zijn blik dien van den meester achterna, die van uit de deuropening over tafel en wanden en zoldering gleed, en als hij-zelf ergens een ongerechtigheid ontdekte, keek hij schichtig naar den meester —, maar diens gezicht verried niets van wat ook zijn indruk mocht zijn.

En nu vader gebeden had en meester verwelkomd was en ze allemaal rondom de tafel zaten of stonden — Bekkie vooraan met een brutaal lachje — ze kende den „gekken meester" wel van Bennie-zijn-

school, en hij kon haar lekker niets maken — en tante met beide armen over de tafel, oom Jozef verlegen tegen het kastje geleund, vader in zijn wrakke leunstoel, gewichtig, al begrijpend dat er iets van hem gevraagd zou worden, macht-bewust, nu hij, die altijd bukken en vleien en mooi praten moest, ook eens iets weigeren of toestemmen kon, kwam meester met zijn plannen voor den dag. Moeder zat er stil bij, keek verbijsterd, opgeschrikt van den meester naar vader, en weer naar Bennie, die aan zijn nagels knaagde van ongeduld, van angst en ergernis, omdat tante Rebecca langs den meester heen Jiddisj praatte tegen vader — meester keek nu toch óók wel verontwaardigd op om die grove onbeleefdheid — die haar echter niet antwoordde, maar boos afwenkte —, Bekkie werd gelukkig door vaders aanwezigheid in bedwang gehouden. Maar vader zelf had toch, dacht Bennie ineens, wat zijn bezwaren mochten zijn, vóór alles den meester moeten danken voor zijn bemoeiingen —, doch hij deed, alsof die iets voor zichzelf kwam vragen, dat hij nu wel genadig in overweging wilde nemen, maar waarvan de ander vooral niet moest denken, dat het maar zoo gemakkelijk ging! En tante Rebecca, gebelgd om vaders beschamend wenken en meesters berispelden blik, had zich afgewend, breed uit leunend met den elleboog op tafel en zangerig, half fluid, zei ze tot oom Jozef „wat een kowed, wat een kowed voor de familie —, een geleerde zoon —, een geleerde zoon — een geleerde piegem" —, en met veel nadruk

op dat laatste woord en veel bereddering stond ze op en ging de kamer uit. En nu kwam oom Jozef achter moeders stoel staan en bukte zich en fluisterde — alweer dat ellendige fluisteren, en alweer het bevreemd, gehinderd opkijken van den meester —, Bennie luisterde scherp en angstig en verstond het woord „presenteeren” en een nieuwe schrik maakte zich van hem meester; als ze nu maar niet met thee of koffie kwamen —, van de daagsche kopjes had bijna geen enkel nog een oor, in de suikerpot zaten breede, zwartgekoekte barsten en het Sabbath-goed zouden ze toch wel niet willen opzetten — daar was het al zoover, en moeder, nu voor 't eerst iets zeggend, vroeg bedeesd den meester of hij een kop koffie gebruiken wilde. Gelukkig neen —, een pak van zijn hart —, als ze nu maar niet bleven aandringen, of toch de koffie brachten. Wenkte vader daar niet —, ja, maar het was tegen Bekkie, dat ze Saartje meenemen en helpen moest, die bedenkelijk en benauwd zat te kijken in haar kinderstoel. Toch alweer had de meester zijn gesprek moeten onderbreken en alweer keek hij misnoegd om naar Bekkie, die bij de keukendeur haar woede, omdat ze de kamer uit moest, op Saartje, die niet vlug genoeg meeging, in een paar vinnige stompen koelde, waar oom Jozef zich dadelijk in mengde. Eindelijk, eindelijk, waren ze allemaal weg, en zat hij met vader en moeder en meester alleen en mocht nu ook eens wat zeggen. En vader keek niet meer zoo gewichtig en machtsbewust, hij voelde zich

nu toch wel geveleid door de woorden van den meester „een veelbelovende jongen, de trots van zijn familie en van zijn Volk". En zoo duidelijk en dringend als hij durfde, wees nu de meester op het noodzakelijke van goede kleeren, onberispelijke orde in alles dat Bennie's schooldingen betrof, gedurende zijn verblijf op het gymnasium, als hij er kwam. Dat hij een Jood was, en een arme jongen —, het was geen schande, eerder het tegendeel, maar stiptheid en reinheid in alles zou er van hem geëischt worden en dat was het eenige, waarin zijn ouders hem te helpen hadden. Bennie werd weer vuurrood, hoe bescheiden en zonder ophef zich de meester ook had uitgedrukt, voor hem waren zijn woorden van een pijnlijke duidelijkheid. Ook de vader zweeg, zijn gezicht weer donkerder dan zooeven en de meester, half-spijtig, zocht haastig het gesprek op andere dingen te brengen. Het mooie oude „Mizrach" op den Oostelijken wand was een goede afleiding —, waarbij de meester plechtig sprak over de gewoonte der Oostersche volken om met het ge-laat naar de opgaande zon te bidden —, hij noemde die „lieflijk" en „poëtisch", begon over de Arabieren en hun wijze van groeten „Salem Aleikum", waarvan hij wel eens had gehoord, dat het ook een oud-Joodsche gewoonte was en dat die woorden eigenlijk He-breeuwsch waren. En oom Jozef, weer binnengekomen, waagde weifelend een geleerd „Chaldeeuws?" dat hij zich van de Joodsche school herinnerde. En meesters belangstellend vragen dreef vader tot al uitvoeriger

en vriendelijker antwoorden omtrent Joodsche gebruiken en Joodsche wetten —, de meester meende zich dan uit boeken en geschriften overeenkomstige voorschriften bij andere volkeren te herinneren —, tante Rebecca had het ook niet langer in het keukentje kunnen uithouden, waar binnen zoo'n levendig gesprek gaande was —, maar de meisjes had ze verboden met haar mee terug te komen en 't jengelen van Bekkie en Saartje was het eenige, dat Bennie's illusie storen bleef, als was er in hun huis een aange-naam, beschaafd gezelschap vereenigd. Zoo goed als de anderen, als vader en moeder, tante Rebecca en oom Jozef was hij geveleid door de gedachte dat hun Joodsche instellingen en overleveringen, altijd zoo angstvallig, zoo schaamvol verheimelijkt, een algemeen, en zelfs „liefliken" en „poëtischen" zin hadden, en de belangstelling opwekten van beschaafde en welwillende Christenen. Tante Rebecca, even gauw verzoend als boos, even overijld in haar vriendschap-pelijkheid als in haar afkeer, verborg haar ingenomenheid met den meester evenmin als straks haar wantrouwen en gekrenktheid. Tot Bennie's vreugde en uiterste verbazing, zag hij haar even later — op Donderdag! — het Sabbath-servies voor den dag halen, zorgvuldig uitvegen met een schoonen doek — al was het een zakdoek, hij was toch schoon —, en met de lekkere, dampende koffie binnenkomen. Gelukkig zonder boterkoek —, dacht Bennie, zonder recht te weten waarom, de meester nam wel drie

kopjes, ze praatten nog lang en scheidden als dikke vrienden.

Overvol, topzwaar, verward en weifelend van vermaningen en goeden raad, toog Bennie na de vacantie naar het gymnasium. Hoe had hij naar dezen Septembermorgen verlangd —, de ongewoon-lange zomervacantie door, want hij behoefde niet met de kinderen van zijn eigen school half Augustus terug, en vooral van die laatste weken had hij dag na dag weeldeproevend genoten. 's Morgens vroeg en tegen schemer was hij het gebouw langsgeslopen, stil, statig, geheimzinnig-verlokkend achter het ijzeren hek in de diepe binnenplaats, staarde hij snel ademend met zacht kloppend hart naar de woorden, de vreemde Latijnsche woorden, in de hardsteenen pui boven de breede voordeur gegrifd. Nog enkele weken maar —, en hij zou die deur binnengaan, de koele gang door, die zich als in verten verloor, achter een dier deuren zou hij dan thuis behooren, daar zou hij samenzitten met de jongens uit de villa's en de groote heerenhuizen, de jongens, die tot nu toe ver, als in een andere wereld, van hem afgeweest waren, en dien hij, meende hij, meer dan hun rijkdom, mooie kleeven, fietsen en eigen roeiboeten, de dikke pakken boeken had benijd, waarmee ze zoo lustig en branie schoolwaarts gingen. Hij ging er mee slapen en stond er mee op, met de heerlijkheid der verwachting, elken dag de werkelijk-

heid een schrede naderend. De eerste weken na het besluit, de maanden voor zijn examen was alles eerst verbijstering, en daarna de meest mogelijke benauwdheid en spanning geweest, niet om het examen zelf, want het stond in hem vast, dat hij uitblinken zou, maar omdat hij met meester Becker op bezoek moest bij de heeren van het bestuur, waar hij soms enkel met scherpe oogen door een bril zwijgend werd bekeken, soms ook uit de hoogte toegesproken en onderzraagd, ergens anders weer vermaand zich het groote voorrecht dat hem te beurt zou vallen waardig te maken —, terwijl hij klam van verlegenheid niets te zeggen wist —, en trouwens ook niet verwacht werd iets te zeggen.

Toen het examen, de angst vooraf dat dan ook die weë duizel van verlegenheid hem als van zijn denkvermogen berooven en het spreken beletten zou —, angst, die overbodig bleek, want eenmaal met den examinerator alleen en op bekend terrein, in een eenvoudig klasselokaal, niet verbijsterd door de hoogte der dorpsheeren, de weelde van hun kamers —, had hij zich sterk gevoeld in het besef dat hij alles wist wat ze hem vroegen, dat dit alleen nu van hem gevorderd werd, dat zijn schriftelijk werk uitstekend was geweest — hij wist het van meester Becker: 't mondeling moest al heel onvoldoende zijn, als hij 't schriftelijk bederven kon — en onbevangen had hij geantwoord.

Maar de vreugde van het slagen was weer niet

onvermengd gebleven. In de pauze, gedurende het gespannen wachten in de schoolgang had hij met de vreemde jongens en meisjes, uit die andere, hoogere wereld, onbevangen gesproken, kansen gewikt, over uitkomsten en antwoorden geraadpleegd, in de gemeenschappelijke angst en zorg ging elk ander onderscheid verloren en hij had in voorbarige vreugde gehoopt, dat ze hem zonder moeite en strubbeling ook later zoo in hun midden zouden opnemen —, maar toen de schooldeur openging en hij naar buiten stormde, nog pratend met een vroolijken, blonden jongen, had hij tusschen de deftige dames en heeren op het plein tante Rebecca en vader opgemerkt —, afzonderlijk, spottend verbaasd, bijna geërgerd door de anderen bekeken — en zijn eerste opwelling was er een van ellende en schaamte. Hij had wel weg willen wezen — zich tegelijkertijd weer schamend over een gevoel dat zoo fel in strijd was met wat meester Becker hem had gezegd en met wat hij zelf ook zoo oprecht wilde — maar het gaf ook niet; tante Rebecca zoende hem en feliciteerde hem met haar luide keelstem, vader, kalmer in zijn stralende trots, was door enkelen der anderen al herkend, fluisterend aangewezen als „Moossie van de boekenmarkt". En hij moest wel, schoon schuw-aarzelend en onwillig, omdat hij *hier* toch niet als koopman stond, voor enkele jongens uit hoogere klassen, die geslaagde broers en zusjes haalden, beleefd zijn kaal zwart hoedje lichten, bemerkend dat ze hem herkenden en vreezend

dat ze hem niet-groeten ten kwade mochten duiden.

Zoo vreemd en verloren had Bennie zich ineens gevoeld, de vreugd om het examen weggetrokken en als in een plotselingen beet van grimmigheid en leed had hij zich opstandig afgevraagd, waarom al die anderen wèl beschaafde, goedgekleede familie hadden en hij alleen een schunnig Joodje was. Een korte, plompe jongen, die ook was geslaagd, werd door een werkman in Zondagskleeren, blijkbaar zijn vader, gehaald —, en niemand lette op hem, er was ook een weesjongen bij, die alleen was weggetrokken, met geen der anderen aanraking had gezocht —, hij alleen was belachelijk tusschen zijn tante en zijn vader. Het duurde maar even, toen wendde de algemeene spot-tende aandacht zich af, elk groepje had het druk met zichzelf en het plein liep ook gaandeweg leeg —, hij had den onwil en opstandigheid, die een oogenblik zoo fel in hem beet, weer vergeten —, maar een ander grievend gemis deed zich nu voelen: wat moest hij vader en vooral tante Rebecca van zijn examen vertellen? Zij zag immers alleen „de kowed" —, de eer, het aanzien voor de familie, nu hij op de deftige school was toegelaten — hij had het in de weken vóór het examen wel al gevoeld — en die „kowed" eischten ze allen als een rechtmatige vergoeding, omdat ze tot zijn achttiende jaar hem kost en kleeren zouden moeten geven. Ze hadden er ook recht op —, in armoe geboren en getogen, voelde hij het offer aan zijn kans

om te leeren en vooruit te komen gebracht in zijn vollen omvang —, maar nu wilde hij toch liever eerst naar meester Becker toe, die in school was en ongetwijfeld vol ongeduld den uitslag afwachtte en wien hij zou kunnen vertellen, hoe hij zich door moeilijkheden had heengeslagen, uit strikvragen gered, dat de aardrijkskundeles, die ze gisteravond tezamen voor 't laatst nog behandeld hadden, zoo wonderlijk van pas was gekomen, omdat hem juist daaruit was gevraagd, dat zijn toelating hem was aangekondigd met een extra woord van lof, dat maar een enkele der anderen ook te beurt viel. Wat beduidden voor vader en tante Rebecca die dingen! Meester Becker had hem les gegeven, al die maanden en menig avonduur hadden ze bovendien samen in zijn tuintje doorgebracht tusschen de goudsbloemen en de zoet-riekende lathyrus, tot meesters vrouw hen binnenriep en onthaalde op koffie met krentenkoek, voordat de lessen begonnen.

Het was niet gelukt weg te komen —, vader wilde hem wel even laten gaan, maar tante Rebecca had hem voorgehouden, dat „eigen" voor „vreemd" ging, in alle omstandigheden. Toen had hij maar gezwegen en zich gevoegd en onderweg had tante Rebecca hem gevraagd naar de namen van de kinderen, met wie hij nu in de klas kwam —, zij had op het plein deftige dames en voorname heeren herkend, wat een „kowed" voor Bennie, en wat zouden Heintje en David en Hakkie van den Joodschen bakker jaloersch

zijn en wat zouden ze allemaal barsten van nijd, al trokken ze nog zulke vriendelijke gezichten. Die nijd, de „kinnesinne" van de anderen, scheen voor tante de hoofdbron van haar vreugde —, ze bekende het zelf, „haar halve naages" —, en tegenover haar grove, openlijk-getoonde overmaat van gestreeldheid met toekomstig rijkeluis-verkeer, voelde Bennie zich ellendig beschaamd, omdat hij iets van ditzelfde toch óók in zichzelf wist, en hij nam zich voor, nooit ervan te laten blijken, het diep te verbergen, geen zweem van zijn waardigheid te offeren voor de vriendschap en de gunst van de anderen.

Thuis zaten de koosjere bakker van den overkant met zijn vrouw en enkele van vaders weekmarktkennissen, en wenschten hem luidruchtig geluk, maar Bennie moest telkens aan wat tante had gezegd van hun „kinnesinne" denken, dadelijk na vier uur kwam haastig meester Becker aanloopen, Bennie wilde hem met het blijde nieuws de reden van zijn oponthoud vertellen, maar de meester betuigde bij voorbaat, dat hij alles begreep en tante Rebecca fluisterde hem verwijtend in rad Jiddish toe, dat de meester beter inzag wat hij „eigen volk" was verschuldigd dan hijzelf. Doch Bennie voelde dat de oude man wel gegriefd was, al liet hij niets blijken —, niet elkeen stortte zijn gevoelens in een vloed van woorden uit, als tante Rebecca, dat wist hij al wel.

Bij het heengaan vroeg hem den meester voor den avond hij zich thuis —, hij kon dan op zijn gemak

van zijn examen vertellen en rustig over allerlei dingen praten en Bennie ontsnapte daardoor aan het familieavondje, dat tot zijn eer was aangelegd, maar waarbij hij toch wel weer tusschen de rumoerige groote menschen ongeteld en ongezien achteraf zou hebben moeten zitten. Wel had tante Rebecca bij het hooren van den voorslag vader even aangekeken, maar geen van allen dorsten ze zich openlijk tegen den meester kanten. Ze mochten hem ook wel lijden, tante Rebecca tusschen haar vlagen van familiegevoel en naijver door, wanneer ze giftig werd van het vermoeden alleen dat Bennie „als Jiddekind zijnde“, den „goj“ den voorkeur gaf, nog het best van allemaal. Want haar stak de verachting van 't Christenvolk het scherpst, zij had er meest van te verduren op straat, haar heftige, wantrouwige aard vermoedde overal en dadelijk „anti-semitisme“ en naast de nederige verering voor rijkdom en glans leefde ook nog in haar iets van de Joodsche, koppige trots, die zichzelf vooral niet minder acht dan de besten der anderen —, zij waardeerde het dus het meest, dat meester Becker bij hen aan huis bleef komen na zijn eerste bezoek, dat hij belang bleef stellen in hun Joodsche leven en den Joodschen gebruiken, voor henzelf een sleur, waarover zij nauwelijks meer nadachten, als een nieuwen glans, een zekere voornaamheid gaf door de belangstelling. Zij waardeerde het, dat hij Bennie's vader openlijk de hand had gegeven op de weekmarkt, dat hij naast hem had gestaan op den Nieuw-

jaarsmorgen in de Synagoge, na vooraf gevraagd te hebben of hij de dienst bijwonen mocht. Dit alles ook beteekende eer, „kowed" voor haar en haar familie —, en „kinnesinne" van de anderen, nijd die ze maar kwalijk verborgen onder zure „gijntjes" op den „mesjoggenen visch", die de meester heette te zijn in hun oog. Door zijn invloed — zonder dat ze het zelf wist — had ze Bennie's vader — de moeder vond alles goed, die had geen „lef" meende tante, een echt stuk onverstand was ze — overreed Bennie een eigen kamertje op zolder te geven, voor haar eigen centen een halfsleten ledikant bij haar achter-nicht in oud-roest aangeschaft, zoodat hij nu niet langer met Saartje in de bedsteê behoefde te slapen, hem een kastje gegeven voor zijn boeken, en hem behoorlijk in 't pak gestoken —, maar zoodra ze meende te bemerken, dat de meester Bennie van hem af, en naar zich en zijn vrouw wilde toehalen, dan kreeg haar jaloersche nijd weer de overhand. Meesters vrouw kon ze niet zetten, die kwam niet bij ze, die vroeg ze nooit, die was, met haar uitgestreken gezicht, wat Bennie ook tegenspreken mocht „een stille resjaante", een verkapte Jodenhaatster, dat stond in haar vast.

Bennie wist beter —, maar hij wist ook dat meesters vrouw stil en gesloten, pijnlijk ordelijk, het geen kwartier met tante Rebecca, geen kwartier in hun kamer had kunnen uithouden —, en hij bracht nooit een enkele van tante Rebecca's uitnoodigingen aan

haar over. Waren vader en moeder er alleen geweest — moeder vooral, zoo zacht en schuw, maar toch niet ordelijk als meesters vrouw, al had moeder zelf daar geen flauw begrip van, omdat ze *die* orde eenvoudig niet kende — en desnoods oom Jozef, en Bekkie dan niet zoo giechelig en brutaal —, Saartje helder gewasschen en goed gekleed —, maar het was om tante Rebecca, om haar alleen —, doch terwijl hij er zich rekenschap van gaf, dacht hij ook aan het ledikantje, aan het kastje, dat ze hem zoo gul en mild van eigen geld gegeven had, hoe ze nooit een cent voor zichzelf hield — ze stond met garen en lapjes en kant en maakte soms heel goede zaken — en zijn hart verwarde zich in dankbaarheid, schaamte, berouw. En weer, weer nam hij zich voor: nooit zou hij zich van haar, zoo min als van de anderen, vervreemden.

's Avonds bij den meester, onder het afdakje tegenover de lathyrussen had hij heerlijk gezeten, terwijl meesters vrouw thee schonk aan een keurig tafeltje, met een smetteloos wit kleedje overdekt, en het theelichtje flakkerende glansjes zette diep in het blanke nikkels van trekpots en suikervas —; thuis, wist hij, was nu bezoek en overvloed van zoetheid, maar hij voelde zich behaaglijker in de open avondlucht, onder de ruischende boomen, die hem lathyrus-reuk toewoelen, bij het eenvoudige, smakelijk gediende kopje thee, met vogelgerucht en kikkergezang in de wegschemerende verte.

En de meester, zwaar dampend uit zijn pijp, zoo

huislijk met sloffen en kalot, vertelde hem ook van de jongens met wie hij in de klas zou zitten —, er was een jonkheers-zoontje bij en het dochttertje van een baron, een Indische jongen, wiens vader daarginder millioenen zamelde —, tusschen die en de anderen, wel niet allemaal even rijk en voornaam, maar toch voor het groote meerendeel, zoo niet allen, meer dan hij in stand en welvaart, moest Bennie zorgen het hoofd hoog te dragen. Rijkdom en titels waren van geen werkelijke waarde —, armoe geen schande, evenmin een nederige stand —, en alleen wie zichzelf wist te eeren, werd van anderen geëerd! En ook sprak hij weer over de Joden, die hij had gekend, van wie hij had gehoord, dat ze smadelijk hun familie verloochenden — niet zooals Heine, die zich alleen liet doopen, omdat het noodzakelijk was, die noodzakelijkheid bestond trouwens nu niet meer en het genie kwam in alle gevallen een andere maatstaf dan den gewonen sterveling toe — en hij waarschuwde Bennie ook daartegen met den meesten ernst. Bennie onderdrukte met alle macht zijn gevoel van heimelijken trots en heimelijk verlangen, dat de opsomming zijner voorname medeleerlingen in hem opgewekt had en waarvan hij dien middag tot zijn schaamte in tante Rebecca den groven spotvorm gezien had, en nam zich voor, meester in alle opzichten tevreden te stellen. Meesters vrouw gaf hem, op haar stille manier, bij het heengaan een spreuk door haarzelf met gekleurde zijde op zwart fluweel gewerkt,

„Arbeid Adelt" —, dat moest hij ophangen in zijn kamertje, boven zijn bed.

Zoo was hij naar school gegaan —, en den eersten dag had hij zich benauwd gevoeld, aanhoudend beklommen door den drang op zijn eigen houding en op die der anderen te letten, terwijl al die anderen zich ongedwongen bewogen. Deed hij niets, dat zijn innigen hunker naar gemeenzaamheid met hen verried — en deden zij niets, dat van verachting en van spot blijk gaf? Of hij wilde of niet —, hij moest naar ze kijken, naar hun kleeven, hun haar, hun blanke gezichten, luisteren en spieden naar wat ze deden, lachten, praatten, die anderen, waarvan de meesten elkaar schenen te kennen —; hoe hij zich ook schaamde voor zichzelf, hij brandde van begeerte om te weten, wie de jonkheerszoon was, waar het baronnen-dochtertje zat en zijn schaamte brandde feller, nu hij meende op te merken, dat geen der anderen zich daarover bekommerde. De stugge weesjongen, ouder dan de anderen, ging ook nu alleen zijns weegs en scheen van plan dat te blijven doen —, maar om vier uur werd Bennie aangesproken door den zoon van den werkman, dien hij op den examendag had zien wachten, den leelijken, groven jongen, van wien hij een innigen afkeer voelde. Maar hij wilde niet weer dadelijk als minderwaardig en daardoor de natuurlijke lotgenoot en gelijke van elken lompen vlegel aangemerkt worden —, hij voelde zich beledigd door de toenadering van den ander en wees

hem zoo hooghartig hij zich toonen kon, af, met een gevoel van voldoening, dat hij dat nu óók eens mocht doen.

De eerste week — na den allereersten dag — liet hem gelukkig niet veel tijd, over die dingen, welke zooveel strijd en verwarring in hem teweeg brachten, lang na te denken —, de regeling der lessen, de opgave der aan te koopen boeken, waarbij de arbeidersjongen de zijne openlijk in de klas uit het „boekenfonds” toebedeeld kreeg, maar hij niet, tot zijn voldoening en trots, omdat meester Becker ze voor hem koopen zou en vader er zelfs een kleinigheid bijleggen wilde, zoolang de zaken het toelieten —, het komen en gaan der leeraren, zulke deftige heeren, voor elke les een andere, zoo voornaam en gewichtig, bijna allemaal „doctor” in het een of ander —, dit alles nam zijn belangstelling volledig in beslag en het eenige, wat hem hinderde, was tante Rebecca's voortdurend vorschen en visschen naar zijn „nieuwe vriendjes”, met wie hij omging, wie er tegen hem gesproken had, of ze hem wel groetten op straat —, al welk vragen hem benauwde en tegenstond, heimelijk vooral omdat het hem telkens zijn eigen diep-verborgen, niet-erkend wenschen en hopen zoo pijnlijk bewust maakte.

De waarheid was, dat hij vrijwel alleen bleef, omdat hij anders dan de anderen was, de zoon van het boeken-Joodje, maar ook omdat de anderen in hem een „blokkertje”, die hen allemaal inhalen zou,

en door de leeraars hun tot voorbeeld worden gesteld, vermoedden en bij voorbaat haatten. Hij kende ook geen enkel spel en geen enkele sport, de werkmansjongen bleek een goed voetballer, werd genadig in een clubje krukken gehaald en keek nu naar Bennie niet meer om.

Doch bepaalde hinder ondervond hij niet —, 't meest nog van zichzelf, als hij zich betrapte op het loeren naar de anderen, alsof zij hoogere wezens waren, terwijl hij ze allen in kunde overtrof en meester Becker niet alleen zei, maar ook uit alle boeken, uit de geschiedenis bleek, dat „kennis” het hoogste was —; als hij zichzelf domme, kinderachtige vragen stelde, die hij nooit luidop zou hebben durven doen, hoe het dochttertje van een baron of de zoon van een millionair zich wel voelen moesten, of ze zich alle dagen bij het wakker worden van dien benijdenswaardigen, bijna geheimzinnigen staat reenschap zouden geven. Zijn angst om van die gevoelens, dien hunker, die verlangens iets te laten blijken, zijn vrees om voor een „indringer” te worden gehouden, maakte hem bot en stug en onhandig en verminderde den kans den afstand die hem van de anderen scheidde, over te komen. Maar hij bleef toch voortdurend op die zoo vurig begeerde toenadering, waartoe hij zelf niet kon, niet wilde, niet dorst den eersten stap doen, hopen, tot hij op een middag uit school komend, zich plotseling van achteren beslopen voelde door een grooten jongen, die hem, terwijl anderen

levendig juichten, de pet van het hoofd rukte, die met een vies gebaar een eind wegwierp, daarna met treiterige nauwlettendheid zijn hoofd bekeek en aankondigde dat het „niet meer stonk". Hij was blijven staan, stijf van schrik, keek den grooten jongen aan en werd vuurrood —, hij had den zoon van den dokter herkend. Ineens was het, als wachtte hij weer in de gang, zijn favus-kap op — het was nog geen anderhalf jaar geleden — als zag hij opnieuw den koffer met de mooie namen, de gekleurde etiketten, de dokters-mevrouw in 't wit met haar koel lachje, den grooten jongen achteloos fluitend, hem voorbij als was hij lucht, met zijn blinkende fiets aan de hand. En nu stond die jongen daar, en had hem verraden, aan den spot en de walging van de anderen overgeleverd. Want uit hun lachen en juichen begreep Bennie, dat het een afspraak was, een laag gemeen overleg en dat ze allemaal, van zijn klas en van de andere wisten, waarom hij hem den pet had afgerukt. Met moeite zijn tranen inslikkend, aan vechten zelfs niet denkend, kwam hij thuis en moest wel alles bekennen, schoon met het gevoel dat hij iets onvoorzichtigs deed —, zoo kropte het hem in de keel, zoo duidelijk was zijn ontsteltenis.

En tante Rebecca ging, toen hij hikkend en hortend uitverteld had, op den dokter te keer, die nog het afgelopen jaar een kleine twintig gulden aan ze had verdiend, onmiddellijk hem aansprakelijk stellend voor wat zijn zoon had gedaan, en voor

beider handelwijze maar één verklaring ziende: „anti-semitisme". Maar geen cent zou hij ooit meer van ze zien — was hun geld soms minder waard dan van zijn gojsche klanten! — en op staanden voet ging ze er heen, zij zou hem eens zeggen waar het op stond, ze had lak aan zijn deftigheid, zij zou hem leeren hoe hij zijn kinderen opvoeden moest, en die dame vertrouwde ze ook niet, was óók een „resjaante" zoo goed als de rest. En vader moest klagen bij den leeraar!

Er was geen houden aan, Bennie smeekte, hilde, bezwoer dat hij alles maar gelogen had —, ze sloeg haar mantel om, piekte driftig haar hoed vast en ging —, hij vloog snikkend naar zijn kamertje, sloot zich daar op en toen ze thuis kwam dorst hij zelfs niet vragen wat er voorgevallen was.

Met roodgloeïend gezicht en schitterende oogen stond Bennie dien middag op van zijn plaats, om naar huis te gaan. Het laatste uur was een geschiedenisles geweest en de leeraar had een verhaal voorgelezen hoe een krijgsman uit de oudheid, van nederige afkomst, maar door veldheersdeugd en oorlogsroem tot een hoog ambt gestegen, zijn hoogbejaarden vader had weten te eeren en te handhaven tegenover de spotzieke wreedheid van lichtzinnige jonge aristocraten. Het was op een dag geweest dat hij een

schitterend feest gaf en plotseling in de voorhal van het paleis rumoer vernam, joelen en hoonend krijten uit een dichte, opdringende menigte, waartusschen zwak klagen opsteeg. Op zijn vraag, naar wat daar gaande was, antwoordden hem glimlachend degenen die zijn gestoelte omringden, dat de jeugd zich vermaakte om de aanmatiging van een ouden, plompen, half-wijzen boer, die zijn naam niet zeggen wilde, maar volhield den veldheer te hebben gekend in zijn jeugd en nu tot hem toegelaten zocht te worden —, en vóór hij iets antwoorden kon, vertoonde zich tusschen de prachtige gordijnen, die de voorhal afsloten van de ontvangzaal, de schrale, gebogen gestalte van een schamel grijsaard, op een krukstock geleund, in boerendracht, wiens oogen verwezen en angstig rondzochten in de groote ruimte. En de veldheer rees op van zijn gestoelte: hij had zijn vader herkend, en onmiddellijk wenkte hij dat men den ouden man tot hem brengen zou. Die hem gehoord en uitgejouwd hadden, de overmoedige zonen der aristocratische geslachten, ontvingen last, den grijsaard van waardige kleedij te voorzien, en tot hem te geleiden, en onder het juichen der menigte deed hij naast zich op zijn gestoelte den vader plaats nemen.

Het hart had Bennie in de keel geklopt, zoolang de leeraar het verhaal gedeeltelijk vertelde, gedeeltelijk las —, in hevige spanning had hij de klas rondgekeken, om te weten welken indruk het op de anderen maken zou. Ze luisterden vol aandacht,

sommige meisjes met blinkende oogen en blozende wangen en toen het uit was, waren ze eenstemming in de uiting van hun bewondering voor den glorieuzen veldheer, die zich den armen vader niet had geschaamd. Vol vreugde had Bennie het opgemerkt en het had een wonderlijke, hoopvolle opgetogenheid in hem te weeg gebracht. Hij moest er aanhoudend aan denken, terwijl hij de gang door en de binnenplaats over liep en hij schrok op — als altijd wantrouwig en schuw — toen een jongen hem bij het hek staande hield om hem iets te vragen. Het was een der rijkste jongens uit het dorp —, Bennie kende het huis waar hij woonde en als hij er soms met zijn vader of tante Rebecca langs wandelde, bedwong hij met moeite zijn verlangen hun te vertellen dat daar een jongen woonde, in dien weelderigen tuin, in dat statige huis, met wien hij in de klas zat —, en altijd keek hij het hek binnen, als verwachtte hij iets, hoopte iets en wist zelf niet recht wat. Nu klampte die jongen hem aan en vroeg hem een thema van hem te mogen overschrijven —, dien avond zou er een partij bij hem thuis zijn en hij had geen lust een paar heerlijke uren te verblokken op dat stomme ding. Bennie's eerste neiging was het schrift uit zijn tasch te halen en het den ander toe te reiken, maar hij bedacht zich —, hij wilde zich niet door overmaat van gedienschtigheid vernederen, deze jongen ging hem dag na dag, week na week, achteloos voorbij en nu alleen, nu hij hem noodig had, kwam

hij naar hem toe. Maar hij zou hem laten merken, dat het zoo gemakkelijk niet ging, dat hij zich heelemaal niet vereerd voelde door zijn verzoek —, hij trok zijn hand weer uit de tasch terug, en het was een zelf-overwinning, want in zijn hart was hij wel vereerd, en dolgraag den voornamen jongen, die zijn meerderheid erkende, ter wille geweest.

„Waarom kom je eigenlijk juist bij mij?” het klonk stug en zelfbewust, tot zijn voldoening.

„Omdat...., de meesten zijn zelf niet klaar, moeten er vanavond nog aan werken —, jij bent altijd nogal in den voorzorg.”

Hij gaf zich nog niet gewonnen, genoot van de verlegenheid van den ander die daar nu als smeeke-ling voor hem stond.

„Ik moest eigenlijk óók vanavond het schrift nog gebruiken.”

„Ja dan — ja dan...., als je zelf.... Maar ik weet er wat op, je gaat even met mij mee naar huis —, en dan schrijf ik het gauw van je over —, het is niet zoo'n heel lange, is het wel? Neen, meer moeilijk, een echt lam repetitie-ding en ik zal er toch wel niet komen en ik zal toch wel „her” krijgen en dan mag ik toch niet mee — ze gaan allemaal naar Italië, zie je — maar een kansje kan ik altijd wagen. Ga je dan even mee?”

Een uitbundige vreugde bruiste op in Bennie's hart. Nu zou hij dien heerlijken tuin, dat prachtige huis betreden en die trotsche jongen stond voor hem

en smeekte zijn hulp. Dom was Bob, een van de domste uit de klas, en onverschillig ook, hij dacht alleen aan zijn plezier — maar vreemd, Bennie kon er hem toch niet om verachten. Op zijn vorige school had hij met innige minachting op domme kinderen neergezien —, hier leek zijn knapheid waardeloos, zijn ijver bijna belachelijk, de glans van zijn betere vermogens verbleekte voor dien van hun hoogere beschaving en stand —, hij moest er, of hij wilde of niet, den ander om bewonderen, het was sterker dan zijn inzicht, sterker dan wat meester Becker hem had ingeprent. Maar hij liet niets blijken, hij zei alleen:

„Goed, dan ga ik maar even met je mee naar je huis.”

„Graag”, zei verlucht de ander, wiens overmoedige zekerheid was weggetrokken, nu Bennie scheen te aarzelen en zich heelemaal niet bijzonder happig toonde. En ze sloegen samen den weg naar het villapark, waar Bob woonde, in. Het was aan het andere eind van het dorp —, en eenmaal de stille straat uit, voelde Bennie een schok van ontsteltenis, hij zag de ongewone, bijna feestelijke drukte in de straten en begreep, dat er weekmarkt was. Zijn vader stond daar nu met boeken — zijn vader, dien alle jongens „Moossie” noemden en met wien ze gemeenzame grapjes maakten —, en tante Rebecca stond er ook, schreeuwend en lokkend achter haar garen en kant en lint en lappen —, maar op den schok van schrik

volgde een ontspanning, een gerustheid —, hij behoefde de markt niet over —, hij kon zeggen dat hij haast had en ze konden een korteren weg gaan — iets korter maar! — door een armelijk zijstraatje achter het marktplein om. En nu hij dit beraamd had, begon hij dadelijk over zijn haast te spreken, den ander aansporend tot vlugger loopen, maar innerlijk, behalve door een vaag gevoel van onveiligheid, voortdurend en sterk beziggehouden door verlangen en brandende nieuwsgierigheid.

Als hij straks thuis kwam, en ze hem vroegen naar de reden van zijn uitblijven, zou hij, zoo achteloos weg, als was er niets ongewoons gebeurd zeggen: „even met een jongen mee naar huis geweest, die werk van mij overschrijven wou.” Hij stelde zich het heele gesprek voor, dat daarop volgen moest —, tante Rebecca zou het wel uitlokken, zij die alles wilde weten en, smalend op de gojim, haakte naar hun gemeenzaamheid.

„Waar woont hij?” zou ze vragen —, maar hij zou zich groot houden, niemand mocht iets aan hem bemerken van dat, waarvoor hij zich zoo brandend schaamde, waartegen hij streed, maar dat hij toch niet ten onder brengen kon.

En terwijl sprak de jongen naast hem over tennis en over visschen — hun chauffeur had hem beloofd, hem te leeren snoeken vangen —, het was een heele aparte kunst, er was trouwens heelemaal veel meer aan visschen dan de meeste menschen

dachten, elke visch had zijn eigen tijd, dat hij uitging op prooi — de andere uren bleef hij op zijn nestelplek — en elke visch moest ander aas hebben, karpers kwamen op aardappel af, maar niet elke aardappel was goed en er mocht ook geen zout in gekookt zijn, dan vertikten ze om te bijten, maar snoek vangen was het moeilijkst, dat was een echte kunst, maar hun chauffeur wist er alles van.

Bennie luisterde verwonderd —, ging die rijke, voorname jongen uit visschen met den chauffeur —?, en was hij-zelf, vroeg hij zich argeloos af, dan nog minder dan die chauffeur, omdat Bob hem nooit had gevraagd mee uit visschen te gaan en het ook niet vragen zou? Maar nu Bob zweeg, dreef het brandend verlangen nog meer te weten, hem tot verder vragen, doch voorzichtig, de ander mocht niets merken.

„Zei je niet van een feest vanavond bij je thuis, waardoor je niet werken kon?“

„Ja —, een partij voor mijn oudste zuster, die pas verloofd is. De heele tuin wordt verlicht en er komt vuurwerk en muziek en er wordt gedanst in de open lucht, als het niet te koud is. De meisjes natuurlijk allemaal in avondkleeren, zie je, en het is nog maar Mei, de avonden zijn koel, dus ik weet niet of dat doorgaat. Dan is vanzelf alles binnenshuis, behalve natuurlijk het vuurwerk, als slot, na het souper.“

Bennie zei niets, hij bedwong zich uit alle macht om niets van zijn gretige belustheid naar nog meer

bijzonderheden te doen blijken. En zijn bewondering voor Bob steeg voortdurend —, wat beduidde knapheid in de klas naast dit gemak, deze luchtigheid om over soupers en vuurwerk en danspartijen in de open lucht te spreken? Hoe vaak had hij 's zomersavonds en 's wintersavonds de verlichte villa's bespied, de stoet van rijtuigjes en automobielen, de lichtgekleede, satijngeschoeide vrouwen, de voorname heeren in zwart met blinkend witte hemden —, alles vluchtig, verstolen, in het voorbijgaan, want nooit had hij zich voor hek of poort openlijk tusschen de kijkers gemengd, al was hij een schunnig Joodje met een favus-kap onder een vale wollen muts —, daarvan had hem altijd zijn trots teruggehouden, en bij wijze van vergoeding liet hij dan ruimschoots zijn haat en minachting uitgaan naar die anderen, die zich wél vernederden met hunkerend postvatten voor stoepen en deuren om de rijtuigen te zien komen en gaan. Niemand ooit had hij iets van zijn eigen gretigen hunker verraden, en ook nu bedwong hij zich.

„Komen er veel mensen?”

„Nogal wel”, zei Bob, „maar er is gelukkig ruimte genoeg. Alle vriendinnen van mijn zuster en de vrienden van mijn aanstaande zwager, en mijn jongere zusjes mochten óók meisjes vragen en ik —, ik heb ook een paar jongens uit de klas gevraagd.”

Bennie werd gloeiend rood —, zoo dwaas als het was voelde hij zich bitter teleurgesteld en vernederd —, had hij dan een oogenblik gedacht, zelf tot die

uitverkorenen te behooren? Neen, daarom was het niet, maar omdat Bob daar nu naast hem liep en er zelfs niet aan dacht, dit eene voor hem te verbergen en zelfs niet verlegen werd, nu hij het zei, en hem onderwijl meetroonde naar zijn huis, om zijn werk af te schrijven en hem daarna weer af te danken —, en wat zou hij lachen, en hem bespotten achter zijn rug, als hij ook maar vermoedde, van wat er nu stormend in hem omging, bijna de tranen naar de oogen, een brok van bitterheid naar de keel dreef. Neen, hij zou zich niet blootgeven, zijn fierheid onge-rept bewaren —, en juist wilde hij onverschillig en luchtig vragen wie van de klasgenooten er komen zouden, toen hij koud en bleek werd van schrik om wat plotseling hij zag, een eind verderop, in de lange, drukke winkelstraat, die uitmondde in het markt-plein, dat hij vermijden wilde.

Bij een kar, beladen met een dubbele rij groezelige houten kuipen, door latwerk gescheiden en gesteund —, een zuurkar, Bennie zag het dadelijk —, stond een man, schraal van gestalte, sjofel in de kleeren, een lange stok, waarboven aan een onzichtbaren draad, een dikke kluw van roode, groene, paarse kinder-ballonnen, zacht heen en weer zweefde, over den schouder. De kleuren fonkelden in den milden glans van de Mei-zon, reikten bijna tot de laagste takken der pas ontloken boomen en mengden zich met het stralend-jonge groen —, de man, onbewust van de lichtende, kleurige pracht, die als een wonderlijke

wolk zacht deinde boven zijn hoofd, hapte gretig van een groote augurk aan een ijzeren vork gestoken, die hij in de vrije hand hield. Die man was oom Jozef —, Bennie herkende hem dadelijk —, oom Jozef, die nu vader beter den slag van het boekenverkoopen beet en de klanten had, goedig trachtte op die manier nog wat bij te verdienen, daar voor degelijker negotie voorshands het geld ontbrak. Nog even, nog enkele minuten en ze zouden langs hem gaan en hij zou moeten groeten en Bob zou weten dat die man zijn oom was. Hij voelde zich ellendig, beschaamd, om zijn gevoel en toch niet bij machte het anders te maken — uit de kortstondige glorie om den schijn van gemeenzaamheid met Bob, werd hij weggerukt in een wreede werkelijkheid van schaamte en verwarring. Toen dacht hij ineens aan het verhaal dat de leeraar dien middag had verteld en het kwam in hem op, dat ook Bob duidelijk blijken van bewondering voor het gedrag van den veldheer gegeven had. Een verluchting viel over hem —, Bob ging immers ook met den chauffeur uit visschen —, misschien hechtte hij toch minder aan rijkdom en stand dan hij had gedacht. Een zijstraat bood ongedachte uitkomst —, hij aarzelde; die inslaan, onder een voorwendsel, dat hij voor een winkel wilde kijken of iets anders —, het was gemakkelijk genoeg —, maar hij wilde niet. Medelijden met oom Jozef, zoo goed, zoo vriendelijk, zoo mager en schraal, eigen trots, waaraan hij zich wanhopig vastklampte en een plotseling in hem op-

stekende romantische verwachting, dat Bob het juist mooi zou vinden, zooals de omstanders in het verhaal, als hij zijn oom niet verloochende —, dit alles te zamen hield hem terug. Duizelig en als verstijfd naderde hij de zuurkar, hoorde niet meer wat Bob naast hem zei —, daar keerde oom Jozef zich juist om — geen ontkomen was meer mogelijk, in het diepst van zijn hart, voelde hij nu, had hij daarop nog gehoopt — hij had de vork neergelegd, veegde zich met den rug van de hand over den mond en daarna de vingers aan de broekspijpen af. In een enkelen oogopslag zag Bennie de rafels aan zijn mouwen, zijn versleten boezeroen onder het open vest, zijn afgetrapte schoenen, maar ook zijn vriendelijk en mager gezicht en de oogen, die nog geen teeken van herkenning gaven, schuw en weifelend schenen te vragen of het wel mocht. Toen wonnen trots en medelijden het van al 't andere, maar zijn stem klonk heesch en bevend, terwijl hij zei:

„Dag, oom Jozef.”

„Dag Bennie, dag jongeheer”, verlegen grinnkend met zenuwachtige bewegingen lei hij den draagstok recht over den schouder, hield zich nog op een afstand —, Bennie keek naast zich —, maar Bob was al weg. Vertwijfeld, half-bewust liep hij hem een paar stappen na.

„En je thema?” riep hij.

Bob keek even om, antwoordde niet en liep snel door —, Bennie zag dat zijn gezicht vuurrood en

strak was —, verwezen en diep-vernederd schoorvoette hij naar zijn oom terug.

Tante Rebecca was getrouwd en had het gezin verlaten. Haar „goosen" had ze leeren kennen op de markt, waar hij elke week naast haar stond met „ongeregeld" ondergoed, sokken en kousen —, ook veeren en bloemen en lint voor hoeden, en van allemaal de meeste en de beste klanten trok. Vaak genoeg had tante Rebecca er 's avonds, spraakzaam na een goeden marktdag, de beenen wijd-uit, voeten op stoof, de haren los, in jak en baaien onderrok, wonderen van verteld, waar moeder naar luisterde met ongeloovig gezicht, vader met blikken en gebaren van alles-ervan-weten, — hoe mevrouwen uit de villa's, van wie niemand het verwachten zou, daar bloemen en pluimen kochten, hoe ze menigmaal in een rijtuig op een fijne hoed een tak rozen van Levie's stalletje had herkend! Langzamerhand had tante Rebecca al minder over Levie's ongeregelde broeken en sokken, zijn wonderbaarlijke klanten, en zijn gezegende broodwinning gesproken —, doch meer en meer over Levie zelf, die in Amsterdam woonde, en wiens moeder een volle achternicht was van Aardewerk, den koosjerer bakker, hun overbuur. Nog later viel het telkens zoo, dat tante Rebecca bij dien overbuur, waar Levie at na afloop van de markt, juist dan noodzakelijk moest

wezen, schoon ze vroeger altijd had beweerd dat ze na den heelen dag schreeuwen en dingen en dribbelen achter haar uitstalling geen voet meer kon verzetten en met een rood hoofd zonder schoenen bleef puffen in haar stoel —, en eindelijk was ze ermee thuisgekomen, dat Levie haar goosen was —, maar het verbaasde niemand meer. Het verblijdde ook niemand bijzonder, tante Rebecca voelde het wel en ze trachtte, maar zonder veel gevolg, haar eigen overschuimende vreugde in te houden, met haar ging immers een goed deel van de inkomsten het huis uit! Bennie kostte niet veel —, hij was zuinig op zijn kleeren en verlangde niets voor zichzelf, hij ging in zijn leeren op, hij zou er wel komen, hij was in de vierde klas gekomen en sprak soms al wel half-schertsend, half in ernst van alles wat hij zou doen voor vader en moeder als ze oud zouden zijn, gekheid allemaal, luchtkasteelen, waar in elk geval nu nog niemand van eten kon —, Bekkie was van school en moest nu moeder helpen —, ze viel mee, ze was netter op zichzelf en in haar werk geworden —, Saartje ging school —, vaders boekenhandel bracht redelijk op, oom Jozef pakte alles aan, waarmee in fatsoen een centje te verdienen viel, ze hadden geen klagen —, en wat een wonder, dat tante Rebecca, nu ze om en bij de veertig was, maar nog wát een knappe vrouw, blij toe was met haar goosen! Hij werd ontvangen, niet uitbundig, maar welwillend, een verlegen stuntel, met ros haar en ronden rug, waar niet veel meer scheen bij te zitten dan zijn duitjes en

zijn goeie hart en al gauw was de bruiloft gevierd. Een verluchting voor Bennie, die de vrijage niet aanzien kon, sidderingen kreeg van onverklaarbaren tegenzin, die hem de kaken opeen deed klemmen en vluchten in de vrije lucht, wanneer hij het smakkend kussen achter de gangdeur hoorde of tante Rebecca's verliefde lonken naar den „goosen" opving. Hij moest naar Amsterdam te bruiloft, een grootscheepsch feest in een „lokaal", waar tante Rebecca's schamele spaarduiten, en zeker een volle maand verdiensten van den goosen — gramstorig had vader het zoo geschat en berekend — in bergen „zoetgoed" en een dinee, dat een reeks van zware vette vleeschschotels was, te midden van veel rumoer, satinet-geruisch en git-gekrinkel, verdwenen waren. Tante Rebecca, stralend naast haar goosen, had geen oogenblik spijt van de dure centen, waar haar eigen volk nog zoo weinig van genoot, haar hartelijkheid, haar gulle vreugde verzachtten in Bennie den vreemden afkeer dien hij voelde als hij haar met haar vrijer samen zag, dezen bruiloftsdag sterker dan ooit. Hij was blij toen het avond was en ze weer naar huis terugkeerden; bot en onbeholpen had hij zich gevoeld tusschen de nichten in gitten en satinet, opgesmukt met goedkoope linten en valsch goud, tusschen de neven en zwagers met rosse of zwarte snorren, die aanhoudend operette-deunen floten en gewichtig praatten over bioscoop-drama's, over „Flora" en „de Pan" en die allemaal in het een of ander reisden. Hij had met zijn mond vol tanden ge-

staan, elkeen had wat bij te dragen gehad, een liedje of een voordracht, hij alleen niet en 't was een teleurstelling voor tante Rebecca, zag hij en hij kon ook niet lachen —, voelde niets dan schuwheid, tegenzin met toch ook een vage bewondering voor de welbespraaktheid en den durf van de anderen —, zoodat die anderen hem een „ongijn” vonden, slechts in 't midden latend of hij een „gammer” was dan wel een „verschwartste nar”.

Na tante Rebecca's vertrek was het wel veel stiller in huis — schoon het kijden werd voortgezet door Bekkie, die naar vaders zin te veel opstond tegen haar moeder — maar schaler en zuiniger ook, en Bennie, die soms heimelijk en vol schaamte naar haar vertrek had verlangd, omdat ze zoo opviel langs de straat en zoo keef tegen de jongens, die haar „Jodin” nariëpen, voelde daarover nu bij wijlen een sentimenteel naberouw. Een enkele maal, maar niet vaak — ze deed nu zaken in Amsterdam — kwam tante nog over op marktdag, een mand vol lekkers — scharren en lever en „krijn”, soms scholletjes om te bakken — uit den Amsterdamschen Jodenhoek, aan den arm, en Ben wist niet precies meer wat hij gevoelde, wanneer hij uit school kwam en de welbekende stem hoorde, de tafel vol zag, de luchtjes der meegebrachte eetwaren rook, en tante hem om den hals viel.

Maar na eenigen tijd hielden die bezoeken op en ook Levie kwam niet meer — met tegenzin, maar noodgedwongen had Ben het onaanzienlijk mannetje,

dat hem op geen enkele manier bestond „oom" genoemd — voortaan zou hij geen weekmarkten in dorpen meer bezoeken, maar in Amsterdam zaken blijven doen met een ander familielid samen. Hij was het al lang van plan geweest, maar had het zonde gevonden, zoo'n beste plaats op de weekmarkt, die zoo den loop had en flink opleverde te laten verloop —, nu stelde hij op Rebecca's aandringen oom Jozef voor, dat die de zaak zou aanhouden, het heele boeltje, zooals het treilde en zeilde, en dat ze de winst in billijke parten zouden verdeelen. Dankbaar nam oom Jozef aan —, in huis heerschte groote vreugde, oom Levie's stal was de netste van de heele markt, bijna een kraam, dames kwamen er koopen, kindersokjes en lappen voor kussens en zijden bloemen —, het was heel iets anders dan met ballonnen loopen, een aanzienlijke vooruitgang! Oom Levie en tante Rebecca kwamen over, ze bleven van Vrijdag tot Zondag logeeren om de zaak te bespreken —, ze brachten zooveel lekkers mee, dat er den heelen Sabbath door gesmuld werd en sliepen samen in Ben's ijzeren ledikantje, terwijl voor hem beneden op den grond een matras werd gespreid —, het was toch zomer. En dagen daarna sliep hij nog op den grond, nu boven op zijn kamertje, zonder dat iemand het wist, omdat hij rilde van zijn bed, waar oom Levie en tante Rebecca in geslapen hadden en geen mensch eraan dacht hem andere lakens te geven, die hij niet vragen durfde, die er misschien niet waren, totdat hij

ze eindelijk kreeg, en de heugenis ietwat kwijt, zijn tegenzin te boven kwam.

Langzaam aan kwam er nu eenige welvaart in huis en een ongekennde orde door Bekkie's bemoeien, die bij moeder doorzette wat ze wilde en bij vader ook meer dan in den aanvang, nu hij er zelf behagen in begon te vinden. De kozijnen werden van binnen en van buiten geschilderd, en kwamen nieuwe gordijnen en nieuw behang en Ben kreeg een petroleum-kacheltje op zijn kamertje, dat oom Jozef had geruild voor een partijtje beschadigde kant. Uit vaders voorraad pikte hij vaak een boek — een „Faust” in onleesbaar-kleine uitgave, Duitsche Shakespeare-vertalingen, Vondel en de klassieken, die hij naarstig las en probeerde te begrijpen, maar waarvan hem toch ook streelde de glans van voornaamheid en geleerdheid, welke ze aan zijn kamertje verleenden. Meester Becker had hem boekbinden geleerd — met veel moeite had hij zich eigen gemaakt, wat den ander niet meer dan een handomdraaien kostte, hij was in geen enkele handvaardigheid bedreven en voelde zich belachelijk en stumperig met zijn „twee linkerhanden” —, maar nu stond er dan toch op de bovenste plank van zijn kastje een heel rijtje nette, bruine ruggen en wanneer hij 's avonds op zijn kamertje zat te werken, vermeide hij zich in de illusie, dat hij nu meer dan te voren tot „de anderen” behoorde. Hij was nu vijftien en zat in de vierde —, meer dan vier jaar was het al geleden sinds hij de favus-kap droeg, sinds hij bij den

dekte wachte in de gang bij den koffer en de staande klok en de hooghartige jongen hem fluitend naast zijn fiets voorbijging — al die jaren niet had hij het dien jongen geheel en al vergeven dat hij hem aan den spot en de walging der anderen prijsgegeven had, zich innig verheugd toen hij zitten bleef en met hem-zelf in dezelfde klas kwam — maar zijn aard, meer nog dan zijn omstandigheden, bleef bij voortdurend zijn omgang met de anderen bemoeilijken. Nooit voelde hij zich geheel en al onbevangen tusschen de klasgenooten, altijd bang en wantrouwig, stug om niet opdringerig te schijnen, soms innerlijk overtuigd van zijn minderwaardigheid, die hem zoo lang en zoo hardnekkig werd opgedrongen, soms dol van verborgen trots, dronken van zijn voornemens hen allen voorbij te streven, en terwijl de anderen hem bewonderden om zijn vlugheid, bleef hij hen heimelijk bewonderen — meer dan benijden — om hun rijkdom en voornamen stand. Benijden was het eigenlijk heel en al niet, zijn eigen toekomstplannen gingen volkomen om buiten elke gedachte aan geld, naar weelde haakte hij niet —, het was eigenlijk meer een geheime, verborgen eerbied, nauwelijks en schaamvol beleden, een pijnlijke verbazing ook, waar toch die geheimzinnige hoogheid van geldbezit kon schuilen, dat rijken zóó zelfbewust durfden zijn. Hij moest het zich afvragen als hij de dames uit de villa's met haar marmerstrakke gezichten en verwaten blik in rijtuigen en automobielen zag, de heeren te paard, laatlunkend

neerkijkend op het straatvolk, dat eerbiedig groette —, en hij wist niet, wat dan sterker in hem was, zijn eigen verholen ontzag, dat hij zorgvuldig achter kop-pige stugheid verborg voor die dames en heeren —, of zijn haat tegen het volk om den laffen eerbied, waarin hij, evenals vroeger in tante Rebecca's gretig vragen, tot zijn beschaming den groven spotvorm van eigen gevoelens moest zien.

Dat een glanzende auto voor een tuinhek hem een schokje van ontzag door de leden joeg, omdat hij altijd weer, tegen beter weten in, de personen der bezitters vereenzelvigde met hun bezit, hun prachtige paarden en rijke tuinen, alsof ze iets daarvan zelf hadden geschapen, dat hij tegen de rijke jongens opzag als tegen fijnere wezens uit een hoogere wereld — schoon hij ze somtijds wist dom en grof en laf — hij kon het niet verhelpen en het maakte hem ellendig.

Als hij in boeken of dagbladen las von misdaden en wangedrag der rijken, ook wel dorpsschandalen hoorde, dezen en genen grooten heer zag aangewezen als bankroetier of „verleider” — schoon hij maar nauwelijks den zin daarvan begreep —, voelde hij zich tegelijk ontsteld en voldaan. Hij bemerkte dan dat hij, zonderling genoeg, de rijken en voornamen door de heerlijkheid van hun geldbezit voor zwakheid en misdrijf veilig had gewaand —, en tegelijk blij was, dat dit onjuist bleek, dat ze maar „gewone menschen” waren, niet beter of sterker of hooger dan de menschen van zijn eigen stand. En juist omdat dit

zoo van zelf sprak, omdat hij oud genoeg en redelijk genoeg was, het te begrijpen ook zonder sensatie-berichten of dorpsschandalen, ergerde hij zich aan zijn eigen zwakke onnoozelheid, die toch telkens die kinderachtige bewijzen weer noodig scheen te hebben.

Het was trouwens maar bij oogenblikken, dat die zonderlinge gevoelens toegang hadden tot zijn geest, meestentijds hielden ze hem niet bezig, voelde hij zich gelukkig met zijn werk en zijn boeken, zijn groeiende vriendschap met den ouden meester en het leven in zijn gezin, dat wel valer en kleurlooser leek geworden de laatste jaren, maar dat nu ook zooveel minder aanstoot naar buiten gaf.

„En nu moet je er, morgen tusschen drie en vier uur heengaan, en je niet laten afschrikken als de baron wat kortaf is en niet verlegen zijn — je bent gelukkig boven den dwazen eerbied om titels en rijkdom verheven —, ik had trouwens niet anders van je verwacht, je zult dus wel behoorlijk je woordje doen. 't Is nogal een aardig bedrag, wat hij betalen wil, vind je niet?"

„Schitterend", zei Ben, innig-dankbaar. Dertig gulden per maand voor toezicht op het huiswerk van den jongsten zoon, die in de eerste klas zat en niet opschoot en niet werkte.

„Als ik het nu maar werkelijk krijg. Na het vooruitzicht zou het zoo'n echte teleurstelling zijn."

„Thuis al over gesproken?"

„Zoo in het vage weg. Ze zouden het zoo heerlijk vinden —, 't is nogal noodig, ik kost nu toch geld —, nu de dokter heeft gezegd dat ik zwemmen moet en eieren eten. Waarom doet Berthold het niet, die in de zesde klas zit, zijn eigen broertje helpen bij zijn werk?"

„Omdat hij zelf nauwelijks aan zijn werk te houden is. Ja, de baron heeft mij menigmaal zijn nood geklaagd —, met al zijn houding heeft hij niet dät over zijn eigen kinderen te zeggen. Juist Berthold schijnt zich al geheel en al onafhankelijk en volwassen te voelen."

Weer voelde Ben die heimelijke voldoening, omdat de rijke baron over zijn zonen was komen klagen bij den eenvoudigen meester —, hij gunde hem geen kwaad, doch het feit, dat die trotsche, voorname man zijn zorgen en klachten had, scheen hem tot zijns gelijke te maken. En hij dacht aan wat meester Becker zooveen had gezegd: „gelukkig dat je boven den dwazen eerbied voor rang en geld verheven bent —, ik had niet anders van je verwacht" —, hoe goed had hij weten te verbergen dat hij er niet heelemaal boven verheven was, hoe zorgvuldig dat beschamende in zich zelf verstoopt. Het was een troost —, maar plotseling, hij wist zelf niet hoe hij op den zonderlingen inval kwam —, vroeg hij zich af: is de meester

er wel zelf geheel en al boven verheven, of verbergt hij, die toch ook van nederige afkomst is, dezelfde gevoelens diep in zich, omdat hij ook er zich voor schaamt —, en spelen we nu komedie voor elkaar, nu en voortdurend?

Het denken ontroerde hem, hij kreeg ineens lust, bij den ouden man zijn hart uit te storten en van den ander belijdenissen uitlokkend, zich met hem in dezelfde beschaming te vereenzelvigen.

Even maar, toen leek het hem een zinnelooze en dwaze inbeelding en hij ontstelde bij de gedachte aan wat meester Becker wel van zijn zonderlinge mededeelingen en vragen zou hebben gedacht. Ze liepen in het tuintje, op het klinkerpaadje tusschen de veranda en de rij veelkleurig bloeiende dalia's —, en Ben's hand streek iedermaal als hij aan dien kant liep, half onwillekeurig langs het als vochtige, koele loof. De vrede van den zoeten nevelen herfstschemer lag om het huis, het kikkergezag was verstomd, slechts hier en daar nog zong een vogel, de afgelopen dag was zomersch warm geweest, maar de avonden brokelden gestadig af en werden merkbaar koeler.

„Ik vind het zoo aardig van u —, ik ben zoo blij, dat u mij juist hebt aanbevolen.”

„Een leeraar zou het er niet voor willen doen —, een leeraar is ook in dit geval niet noodig, jij bent er voor geknipt. Je lijkt ouder dan je zestien jaar — je vind het niet erg dat ik het zeg? — je bent kalm, je hebt geduld....”

„Een echt oud mannetje al, bedoelt u", glimlachte Ben zwaarmoedig.

„Een echte zoon van je Volk", zei de meester, „neergedrukt, maar niet gebroken in de ballingschap, geoefend in geduld, door lijden gelouterd! Nietwaar?"

Ben glimlachte, wat pijnlijk. Hij gevoelde niet zoo heel sterk de glorie van te zijn de zoon van het Volk „neergedrukt, maar niet gebroken, geoefend in geduld, door lijden gelouterd". En diep in zich meende hij eigenlijk, dat al dit interessante ook maar alleen in de verbeelding van meester Becker en zijns gelijken bestond, maar hij zei niets.

Het was donker geworden.

„Zullen we onze thema gaan maken?" stelde de oude man voor. Want sinds Ben op het gymnasium was, maakten ze samen zijn Latijnsche opgaven —, daardoor had de meester de voldoening, dat hij nu op zijn ouden dag nog tot wat Latijn was gekomen en Ben die, dat de ander nu óók althans iets genoot van de boeken, die hij voor een goed deel zelf betaalde.

Ze gingen naar binnen.

„Je komt me morgen dadelijk even den afloop melden, nietwaar? Je weet toch precies den naam en het adres? Hier, zijn kaartje. Baron van Herwerden, Lindenlaan 3."

Ben stak het in zijn zak. Ellendig, dat hij nu toch weer even aan tante Rebecca had gedacht en wat zij zou hebben gezegd als ze dat had kunnen zien.

Den volgenden dag, toen hij 's morgens toevallig

tamelijk vroeg op het schoolplein kwam, zag hij daar een aantal van de jongens in een levendige groep bijeen —, ze beraamden blijkbaar een plan of maakten een afspraak, en Ben bedacht ineens, dat hij ze daar vorige dagen ook al had gezien na schooltijd en in de pauzen tusschen de lessen, opgewonden samscholend. Berthold van Herwerden was in hun midden; langer dan de anderen, scheen hij de leiding te hebben en beschikkingen te maken, waaraan zich de overigen onderwierpen. Ben werd nieuwsgierig, wat het doel van die samenkomst kon wezen en hij wendde zich tot een anderen jongen, die afzonderlijk stond, voor de zaak blijkbaar geen belangstelling voelde en rustig zijn potlooden puntte.

„Ze zijn geloof ik bezig een letterkundige club of zoo iets in elkaar te zetten. Jongens uit de vierde, de vijfde en de zesde. Ze willen geloof ik een avond in de week — ik meen dat ze zeiden Vrijdagavond — bij elkaar komen, en dan beurt om beurt een lezing over het een of ander letterkundig onderwerp houden —, ook eigen werk voorlezen en bespreken.”

„En... en, kan iedereen daar lid van worden?” stamelde Ben met een zijdelingschen blik op het clubje.

„Dat geloof ik niet. Van Herwerden en nog een paar — zoo iets als een commissie van zes, uit elke klas twee —, die kiezen wie ze erbij willen hebben. Ze nemen alleen lui, die iets kunnen, waar iets in zit, geen stommelingen!”

„En jij —, doe jij niet mee, mag jij er niet bij?”

„Ik? Ik wil niet eens —, ik ben zoo letterkundig niet. Maar als ik wou —, waarom niet?”

Ben voelde, dat hij met zijn onhandig vragen den ander gekrenkt had.

„Zou ik er bij kunnen komen?” stamelde hij nog onhandiger, bloedrood.

„Dat moet je hun vragen, hoor!”

„Ik kan toch niet gaan vragen...” aarzelde hij.

„Waarom niet? Dat doet iedereen. Wou je soms wachten tot ze je komen halen? Dat kon dan wel eens laat worden!”

Hij wendde zich ineens af, en liep haastig een meisje tegemoet, dat de poort inkwam, Ben stond weer alleen, hulpeloos, met zijn houding verlegen —, hij wist niet hoe en tot wie hij zich richten moest, doch hij begreep dat de ander gelijk had, ze zouden tot hem stellig niet komen, en hij wilde toch wel graag...

Daar gingen ze uit elkaar en zonder verder verwijl wendde nu Ben zich tot een van hen, dien hij wel eens hielp met zijn werk, rad stortte hij de woorden uit:

„Wat is dat, zeg, met die letterkundige club van jullie? Kan ik daar ook bij?”

„Hoe weet jij dat nou alweer?” vroeg de ander, in zijn schrik zijn ergernis blootgevend, zoo onbeheerscht, dat Ben zich bleek voelde worden —, „of je er bij kunt, moet je mij niet vragen, daar staat Van Herwerden, die is de president.”

Hij stond al tegenover hem en Ben verfoeide zichzelf, omdat hij hem zoo bewonderen moest, dien slanken, bijna volwassen jongen, gekleed als een heer, met het zachte blonde haar, den trotschen mond, het fiere hoofd, de hardglanzende oogen —, maar hij haatte hem tegelijkertijd, want hij voelde dat die jongen zijn tegenstander was en hem bespotte en verachtte.

Ze stonden tegenover elkaar en de anderen om hen heen, in afwachting, een paar met een hooghartig, kalm lachje, als wisten ze precies wat er gebeuren moest, een enkele met weifelenden blik van den een naar den ander kijkend, de meesten alleen nieuwsgierig.

„Onze letterkundige club“, zei Van Herwerden, de oogen over Ben heen in een koelen effen toon, als sprak hij reeds officieel en plichtmatig, als president tot een onaanzienlijk, ongeacht lid, „onze club is eigenlijk maar een voortzetting van een vroegere club aan deze school, met hetzelfde doel, een club waarvan mijn oudste broer indertijd president was en die een paar jaar later, toen hij al student was, is verlopen. Die club had zijn bijeenkomsten op Vrijdagavond — wat wij ook van plan zijn te doen — en daarin was dus al een aanwijzing voor de Joden-jongens, er waren er toen twee of drie, dat ze niet konden meedoen. Joden hooren Vrijdagsavonds in de synagoge —, en voor zoover mijn broer wist, was er in dien tijd geen een, die de wenk niet duidelijk genoeg vond. Was dat niet zoo geweest, dan zouden ze toch zijn gedebal-

loteerd —, de club was op dezelfde voet ingericht als die waarin mijn broer nu is, en hun devies kan ik je ook wel even zeggen: geen proleten, geen vrouwen, en geen Joden."

Bij dit laatste klonk zijn stem niet effen meer, hard en wreed, met flitsende oogen, als waren het messteken, stootte hij de woorden uit, blijkbaar diep beleedigd door Ben's aanmatigend vërzoek. Ben trilde over zijn heele lichaam, hij wist niet, wat hij antwoorden moest, het schemerde voor zijn oogen, hooënd klonk het „devies" van de club-in-wording in hem na „geen proleten, geen vrouwen, geen Joden."

Van de anderen schenen enkelen toch wel onaangenaam getroffen, verstolen keken er twee elkaar aan, als hadden ze dezelfde gedachte —, een ervan vermande zich en zei:

„Ik geloof toch, dat je je vergist, Van Herwerden. Adolf de Jong is indertijd lid geweest —, en die was oók een Jood."

„Ik geloof dat jij je vergist, Schoenmaker", zei de ander hoog, fel, omdat hij werd tegengesproken, „Adolf de Jong was van Joodsche afkomst —, maar zijn vader was gedoopt, en hij natuurlijk ook."

Schoenmaker kroop in zijn schulp, maar Ben viel nu uit, het bloed stroomde hem heet door het lijf.

„Dus omdat hij gedoopt was, dus omdat zijn vader een verrader was, dus omdat zijn vader deed wat we alle dagen leeren verachten en wat jullie allemaal beweert te verachten, zijn ziel verkoopen voor eer en

voordeel, of weet ik waarvoor, daarom was die jongen beter dan ik, en wel goed genoeg om in jullie prachtige club te wezen...., daarom mocht hij...." Hij kon niet verder spreken, stotterend snikte hij de laatste woorden uit, haastig veegde hij met de hand over het gezicht, maar zijn tranen waren al gezien. Sommigen lachten er om, maar anderen keken Van Herwerden aan, om te weten, wat hij antwoorden zou. Hij verborg correct, zelf in 't minst niet getroffen, zijn persoonlijke verlegenheid achter den onpersoonlijken deftigen aangeleerden president-toon van even tevoren:

„Wat je daar zegt, is op het oogenblik absoluut niet aan de orde —, de houding van dat vroegere bestuur was volkomen „en règle" en in overeenstemming met de bepalingen en nu er zich op dit oogenblik een overeenkomstig geval niet eens voordoet —, zie ik niet in, wat er over te praten valt" — hij zweeg, maar voelend dat zijn antwoord niet elkeen bevredigde, zei hij er bij, minder officieel, heftiger, sneller, nu het tegen de anderen gericht was, „overigens wordt niemand lid van de club buiten zijn vrijen wil en de keus van het bestuur, er zijn er nog maar zes definitief aangenomen en wie zich niet opgewekt voelt, kan zich terugtrekken."

Enkelen keken elkaar aan, kregen een kleur en sloegen de oogen neer. De bedreiging was hun niet ontgaan. Hulpeloos, half-verwoed keek Ben rond, maar hij ontmoette geen enkelen blik —, het feit van zijn uitsluiting en alles wat daarbij was voorgevallen,

kenmerkte juist en ongedacht het lidmaatschap te scherper en te duidelijker als een onderscheiding. Hij voelde het en dat geeneen zich voor hem opofferen zou, Van Herwerden voelde het ook, hij sloeg weer zijn hooghartig-misprijzenden toon aan:

„Het is bijzonder onaangenaam —, we zijn nog geen keer bijeen geweest en nu al last van indringers.”

„Indringers” —, het gehate woord, dat hij niet verdiende, omdat hij jaren lang alles had vermeden, wat ook maar het lichtst vermoeden ervan op hem werpen kon —, voor hij het beletten kon, was hem een diepe snik ontgaan en tranen stroomden over zijn wangen. Van Herwerden lachte wreed.

„De heele omvang van het reglement sluit je uit. Een Jood ben je —, een vrouw ben je omdat je grient en een proleet ben je ook omdat je je opdringt en je niet beheerschen kunt.”

Het lachen overstemde een enkel woord van afkeuring, dat heel bescheiden opklonk hier en daar —, ze trokken van hem weg, den geestigen aanvoerder viarend en in al zijn haat en ellende voelde Ben, dat die jongen zijn meerdere was, en dat hij hem moest blijven bewonderen.

Een jongen uit zijn eigen klas, klein, met een blank en rood lief meisjesgezicht, keek in 't heengaan om, aarzelde, liet de hoofdmacht los en kwam snel, half-beschaamd, naar hem toe. Ben voelde zich op den schouder tikken, verwezen keek hij op.

„Ik had je wel willen bijstaan”, zei het ventje,

„maar ik dacht: wat geeft het, of ik er al uitloop? Daarmee kom jij er toch niet in —, is het wel?”

Even antwoordde Ben niet —, toen zei hij, bitter: „Je hebt gelijk, hoor!” —, en ging haastig de school in, waarin bijkans alle anderen reeds verdwenen waren.

Den heelen morgen plaagde hem de gedachte aan zijn vernedering, maar het ellendigste was, dat hij vanmiddag naar den vader van dienzelfden jongen moest, en dat hij daar dan aan huis zou moeten komen, om een onwilligen broer van dezen bij zijn werk te houden. Hij had zich van de ontvangst en de behandeling niets voorgesteld, er geen oogenblik bij stilgestaan, alleen gedacht aan de zakelijke verhouding, dat hij er dertig gulden in de maand kon verdienen en zijn eigen huiswerk meenemen mocht, mits hij zich voortdurend ter beschikking van den jongen hield. Nu had hij het gevoel, dat hij het niet aannemen mocht, niet aannemen kon, dat hij er zelfs niet heen wilde gaan, geen voet zetten in dat huis.

Thuis kon hij wel zeggen dat hij de aanstelling niet gekregen had, een voorwendsel bedenken, thuis kon hij met de waarheid niet aankomen, wilde het niet, hij kon niet verdragen dat zijn gevoelens en zijn beweegredenen, behalve door vader en moeder en oom Jozef, ook nog door Bekkie en Saartje, door Aardewerk en zijn vrouw, door tante Rebecca en oom Levie, door de heele wederzijdsche familie uitgerafeld, waanwijs beoordeeld en beruzied zouden worden, hij

weifelde ook, of het wel mocht, ze vlasten zoo fel op het geld, hij teerde en at maar mee van hun werk, ze offerden zich allemaal min of meer aan zijn toekomst, en nu —, om een persoonlijke gevoeligheid... Neen, niet om een persoonlijke gevoeligheid. Het was ook en evengoed om hun eer. Was het werkelijk? Hij wist het niet —, soms had hij innerlijk de sombere overtuiging, dat geen liefde, geen gevoel van verwantschap hem aan de Joden in zijn omgeving bond —, maar dat hij alleen uit trots een noodlot niet loochenen wilde, dat hem nu eenmaal was beschoren —, zich voorhoudend dat hij niet minder was, niet minder geacht wilde worden om zijn afkomst. Maar kwam dit hier te pas? Zijn gedachten verwarden zich —, dit alleen stond vast, dat hij meester Becker en zijn vrouw de volle waarheid zou moeten zeggen. En wat moest hij antwoorden, als de meester hem zou vragen, of hij zich waardig gedragen had, zijn fierheid onge-rept bewaard? Ook dat wist hij niet —, hij had geschreid, hij had het niet helpen gekund, maar het vragen-zelf, was dat een vernedering geweest? Neen, want alle jongens moesten vragen.

Een opmerking van den leeraar ontrukte hem aan zijn gedachten. Toen hij er later, bij het uitgaan der school, in zichzelf op terugkwam, drong de volle scherpte van het gebeurde weer op hem in —, en vol van angst, verwarring, twijfel aan zichzelf en aan zijn plicht ging hij naar huis.

Daar vond hij het gezin in half-gelaten neerslachtig-

heid bijeen: wat ze al weken vreesden, was waarheid geworden, ook oom Jozef wilde gaan trouwen. De verloving was er nog wel niet door — de vader van het meisje hield een winkel en was dus eigenlijk hun meerdere in stand — maar het zou er toch stellig van komen. En weer voelde Ben, sprakeloos aanschikkend, hoe hij als een last op de anderen woog, niets inbracht en nog kostte —, omdat hij zwemmen moest en eieren eten. Hij keek ze halfbewust onderzoekend in de oogen, tot het kleine, vroegwijze Saartje van negen jaar toe —; dachten ze nu heimelijk allemaal hetzelfde van hem dat hij van zichzelf dacht?

„Jullie vergeet, dat ik misschien gauw dertig gulden in de maand ga verdienen.”

„Voor zolang als 't duurt”, zei Bekkie, ouwelijksnibbig.

„Natuurlijk voor zolang als 't duurt”, gaf Ben scherp terug —, het vlotte nog steeds niet tusschen hem en Bekkie. Maar zijn woorden hadden vader en moeder toch opgefleurd —, en oom Jozef herhaalde ze met een geforceerde blijmoedigheid —, zoo goed als indertijd tante Rebecca voelde hij dat zijn huwelijk het gezin, waaraan hij was gehecht, alweer be-rooien zou.

„Vandaag te beginnen, brengt Bennie onbeschrieën alle dagen een zilveren gulden thuis. Omein wie-omein!”

Ben zei niets meer, ging na het broodeten naar

boven, wiesch en kleeedde zich zorgvuldig en begaf zich op weg.

Het bonzen van zijn hart moest hij met geweld door stilstaan en regelmatig ademen bedwingen, zijn klamme handen afwisschen aan zijn zakdoek — nutteloos, wist hij, want niemand zou hem de hand geven — voor hij den tuin binnentrad, die roerloos prijkte in zware kleuren, roestrood, goudbrons, dieppaars onder de windstille herfstlucht, rondom glooiende opgaand naar het trotsche huis. Een fraai gelakt rijtuig met twee paarden stond voor de hoofddeur te wachten, achter in den tuin zag Ben broeibakken en een oranjerie —, en weer had hij dien duizel van ontzag, in zijn hardnekkig dom gevoel de menschen als steeds met hun bezit vereenzelvigend. Een knecht leidde hem binnen, een kamer voorbij, waar hij tusschen damesstemmen door Berthold hoorde spreken en lachen, beschaafd, afgemeten, als een volleerd, gedresseerd salonheer —, en achter in de gang een hoog en donker studeervertrek binnen. De baron zat daar, achter zijn tafel, hij was baardeloos, volbloedig, gezet, met korte bewegingen, en een wat blaffende stem. Hij wees Ben een stoel aan en begon daarna zelf onmiddellijk op en neer te loopen.

„Ons onderhoud kan kort zijn. Je bent me aanbevolen door mijnheer Becker —, hij is een vertrouwd man —, op hem verlaat ik me —, en mijn voorwaarden ken je —, de jongen is lastig —, wat heftig, een beetje plaagziek — speelsch, speelsch — komt later

wel allemaal terecht —, enfin, ik wou je eigenlijk alleen even zien —, en een en ander noteeren — namen kan ik niet onthouden —, ik moet toch weten hoe je heet, waar je woont. . . .” hij zweeg en sloeg in een boekje een schoon blaadje op. Onder het kortaf, blaffende spreken van den ander, die hem nauwelijks aankeek, had Ben maar één gedachte gehad, één jubelend gevoel in zijn hart: ik heb het, ik heb ze, de dertig gulden in de maand — en binnen een half uur ben ik thuis en dan weten ze het daar —, en dan ben ik geen doodeter meer en dan spaar ik om den meester een Meijer's Lexicon te geven —, maar nu de baron plotseling die vraag deed, de eenvoudige vraag naar zijn naam, waarop hij toch verdacht had kunnen zijn, sloeg hem een gloeiende schrik door de leden, hij snakte benauwd naar adem en moest zich tong en lippen bevochtigen, voordat hij antwoorden kon.

„Vischkooper.”

„Vischkooper?” herhaalde de baron met een uitdrukking op zijn gezicht alsof hij iets vreemds proefde, „eigenaardige naam, een of twee oo's? Twee? Goed —, en je voornaam?”

„Ben.”

„Ben —, Bernard? Benedictus? — Ben is geen naam.”

„Benjamin”, zei Ben, zoo heesch-verlegen, dat de baron opkeek.

„Wat is er?”

„Niets, meneer." Ben schraapte zijn keel.

„Godsdienst?"

Weer dat gevoel, als droogden zijn mond en keel uit, zijn lippen dor als zand, zijn strot omsnoerd —, en volkomen onmachtig tot antwoorden.

„Godsdienst, vraag ik. Wat bezielt je toch?"

Ben haalde diep adem.

„Israe....", begon hij, vuurrood, met het stellig gevoel, dat hij na die bekentenis verloren was. De baron lei traag, als ging hem een licht op, het boekje neer en stond ineens achter zijn schrijftafel stil. Ben dorst niet opzien, maar de bom sprong heel anders dan hij had verwacht.

„Dat is wat moois —, dat is schitterend! Jij hebt karakter, hoor kereltje.... jij schaamt je als ik het wel heb, voor je geloof —, jij staat daar te draaien en je zou wel willen liegen, als je durfde. Dàt heeft Becker mij vergeten te vertellen —, dat je van die krachten bent. Maar je bent de eenige niet onder je geloofsgenooten, die vol valsche schaamte zit —, en die dan nog verwachten dat een ander ze eeren zal. Ik heb eens ergens gelezen, dat de Joden zelf schuld hebben aan allen smaad, dien ze overkomt en ik begin te gelooven, dat het volkomen waar is, volkomen waar...." Hij had het alles en nog meer driftig achter elkaar uitgestooten. Eindelijk zweeg hij, en hoorde Ben niet langer de felle, valsche woorden, waaronder hij zich gefolteerd, woest opstandig voelde worden, waartegenover hij toch machteloos stond —,

nu wist hij niet meer of hij nog blijven of weggaan moest. Een flauwe hoop hield hem nog, wanhoop daartegenin kermde ellendig, dat het vurig gehoopte, zeker gewaande, nu toch nog verloren was.

De baron keek op.

„Waar wacht je nog op? Denk je werkelijk dat ik aan iemand, die zich schaamt voor zijn geloof, die zijn naam nauwelijks durft zeggen, omdat hij Benjamin heet, naar den jongsten zoon van den aartsvader Jacob — jongen, je moest er trotsch op zijn! — mijn eigen kind zal toevertrouwen? Karakter is óók wat, jongmensch! Fierheid, zelfrespect —, neem die kleine les nog van mij aan! En zeg meneer Becker —, of neen, ik kan hem beter zelf inlichten. De knecht hier zal je uitlaten.”

Zijn handwenk volgend, keek Ben achterom. De stille, gladgeschoren man, die hem had ingelaten, was alweer binnengekomen en leidde hem even zwijgend uit.

Nu was het weer avond — en Ben zat met meester Becker in de kleine veranda, moe en dof voor zich uitstarend in de verte, in de geurlooze avondkoelte van de herfst. Damp steeg op uit het land, de horizon ging er achter teloor, een vale vermoeienis lag over het tuintje, als had dien avond voor het eerst een angstig voorgevoel van den komenden winter, alles dat er nog bloeide bevangen.

Ben's oogen waren gezwollen van het schreien, zijn gezicht bleek en weggetrokken, zijn mond bitter verwrongen —, hij was uitgeput van den ganschen dag vol ellende en verwarring en strijd. In blinde opgewondenheid thuis gekomen na zijn bezoek, had hij daar alles verteld en wel gevoeld dat moeder en vader en oom Jozef althans hem begrepen — het nijdig pruttelen van Bekkie deerde hem niet —, maar dat hun teleurstelling zwaarder woog dan hun billijkheid en hun ieder woord van troost en meegevoel in de keel als terugdrong. Radeloos gedrukt onder den onuitgesproken wrevel, die hem weliswaar geen schuld aanwreef, maar toch ook niet de teleurstelling geheel ongewroken kon laten —, was hij het huis ontloopen naar zijn ouden beschermers toe, bij voorbaat zeker dat daar althans de vertroosting, die hij zoo ruimschoots behoefde, hem niet onthouden zou worden.

Een duizelig-doffe verbijstering was in zijn hoofd, als had hij het tegen een harden muur gestooten, den harden muur van redelooze onrechtvaardigheid en leugenachtige deugdpralerij. Verlucht en als van een last ontheven zoodra hij alles uitgesproken had en de troost ontvangen, waarnaar hij dorstte —, bemerkte hij, nu de oude man naast hem peinzend zweeg, opnieuw het klimmen van de drift binnen in zich, en dat hij het nog niet van zich afzetten kon, dat hij er weer over spreken moest, al was het minder heftig en opgewonden dan tevoren.

Hij kon maar niet zwijgen over het bittere, wrang-belachelijke van 's middags door den vader deftig als uit hoogten van deugd en fierheid te zijn berispt om de angstige schaamte datgene te openbaren, waarvoor hem 's morgens de zoon gehoond en verstooten had —, en hij had ook aan dat vroegere voorval weer moeten terugdenken, toen hij in de tweede klas zat en Bob van Putten eerst bewondering had getoond bij het verhaal van den leeraar —, en daarna laf weggelopen, uit vrees van bij een man met ballonnetjes en bij den neef van dien man te worden gezien —; nooit daarna had Bob hem weer iets gevraagd of meer dan hoog-noodzakelijk met hem gesproken.

Als ze dan zoo waren —, als dan hun heele leven erom draaide en hun gedachten ervan vervuld waren, van hun trots op geld en stand —, waarom kwamen ze er dan niet eerlijk voor uit? Waarom veinsden ze deugden te bezitten, in anderen te bewonderen, fierheid, trots —, terwijl het allemaal vooze leugen was en valsch bedrog? Dat was het bittere, dat ze van anderen dingen eischten, die ze zelf niet vervulden —, en waarvoor ze zelfs de anderen niet eerden, maar zwaar lieten boeten.

„Dat ze altijd liegen“, klaagde Ben — „leeslessen liegen, hun verhalen liegen, ze eeren geen helden, ze eeren geen „brave armoe“, ze hebben geen bewondering voor iemand, die zichzelf opwerkt —, ze doen maar alsof, in de boeken, of misschien alleen van menschen die al lang dood zijn, of die niemand kent —,

en in werkelijkheid doen ze juist alles om te zorgen, dat je je niet opwerkt, om het je moeilijk te maken, in werkelijkheid vragen ze alleen naar je stand, naar je geld —, en dan met hun mond vol over fatsoen en deugd —, vragen ze nog niet eens hoe je komt aan je geld."

„Om „oprecht" te zijn in den zin, dien jij bedoelt —, daarvoor is meer karakter noodig dan de meeste menschen bezitten. Ze hebben werkelijk niet zoo heel veel karakter, de menschen —, maar ze zijn ook niet zoo wreed en boosaardig, als het jou nu toeschijnt —, ze zijn verblind door hun opvoeding en hartstochtelijk gehecht aan het verschil dat door hun maatschappelijke positie is geschapen tusschen hen en jou-en-mij. Voel je wel? Dat verschil is immers hun heele glorie, hun eenige grootheid, hun heele persoonlijkheid. Zoodra ze werkelijk persoonlijkheden worden en er tusschen hen en de groote massa een ander onderscheid bestaat dan dat van geld en stand —, dan voelen ze zelf het poovere van „standtrots" en laten dien heelemaal of gedeeltelijk los —, je merkt het dadelijk aan artisten, aan knappe menschen, ook wel aan oudere menschen, die veel ondervonden hebben —; vrouwen hebben het daarom ook veel sterker dan mannen. Denk toch niet, dat die menschen zelf zoo bijzonder fier en trotsch zijn. Als ze morgen aan het Hof kunnen komen —, verlangen ze niets liever dan voor hun heele verder leven het naamlooze „gevolg" van iemand anders te zijn. Is dat fierheid, is dat

trots? Je zoudt verbaasd staan, jongen, als je wist wat voor vernederingen diezelfde lui zich getroosten voor een invitatie, voor een introductie —, meer dan jij en ik misschien voor brood zouden doen."

„Maar dat is dan toch krankzinnig inconsequent!"

De oude man glimlachte om Ben's heftigheid.

„Ja, consequent zijn de menschen niet. Als je daarover begint, kom je in mijn schuitje te varen. Die jonge Van Herwerden, die een mond vol praats over een „verrader" zou hebben, beloont een verrader van zijn geloof met maatschappelijk voordeel. Zou je denken dat hij daar alleen in staat? Moeten we de kindertjes op school geen afkeer tegen spionnen inprenten —, en gebruikt niet elk land spionnen —, en is dat niet altijd zoo geweest? Ze spuwen op Judas en ze rinkelen met de zilverlingen. Ze schrijven den eenen dag kranten vol pralerij over hun eigen onafhankelijkheid en den anderen dag over „noodzakelijk machtsvertoon" tegenover „rebellën" en „opstandelingen" in Indië. Wat kun je van het stumperige wezen, dat „Mensch" heet, eigenlijk niet verwachten?" Hij zweeg even, ze staarden beiden in gedachten voor zich uit. „Ik herinner mij, toen ik jong onderwijzer was, dat ik wel eens moeders van jongens bij mij kreeg over wie ik — over de jongens, meen ik natuurlijk — reden tot klagen had. Wat ik dan stevast moest hooren, was dit: „och meester, hij kan wel, maar hij wil niet." Nooit kwam er een, die zei: „hij wil wel, maar hij kan niet." Dat vond ik vreemd, daar

ben ik toen over gaan nadenken —, waarom al die moeders hun jongens liever beschuldigden van kwaadwilligheid dan ze vrij te pleiten wegens onmacht. Later ben ik er achter gekomen: er is eigenlijk maar één ding, dat iemand werkelijk in de oogen van anderen verlaagt, en dat is onmacht —, omdat er maar één ding is, dat ze in hun hart vereeren en dat is „macht“.

Een millionair mag met havelooze kleeven en een gedeukten hoed rondloopen —, als de menschen hem kennen en weten, dat hij betere kleeven zou kunnen dragen, dan glimlachen ze toegeeflijk en noemen hem een zonderling —, en let nu eens op hoe ze doen tegen iemand, die uit armoede, uit onmacht versleten kleeven draagt. Heb je wel eens gehoord van die tooneelstukken, waarin zoogenaamde „gentlemen-dieven“ voorkomen? Ik ben er eens naar een gaan kijken —, het was nogal vervelend —, maar de houding van het publiek was merkwaardig: de man, die steelt en het niet noodig heeft, is interessant en bijna aantrekkelijk, maar de man, die steelt uit nood, is een boef naar wien niemand omkijkt. Kwaadwilligheid is niet erg, onmacht is erg. Dat voelt zoo'n moeder uit het volk —, als ze mij zegt dat haar jongen „wel kan, maar niet wil.“ En ze belijden het tegendeel. Eerlijke armoede! Die jongen Van Herwerden bij jou in de zesde klas schijnt nogal opvliegend te zijn —, zijn vader zegt: hij verdraagt absoluut geen belediging, geen gering-schatting —, en dat vindt die vader mooi, dat vinden

alle vaders mooi. Jongenstrots! Maar volgend najaar gaat die jonge man naar Leiden studeeren en dan zul je eens zien hoe goed of zijn fiere jongenstrots het misselijke en vernederende ontgroenen verdraagt, waarmee hij zijn lidmaatschap voor het Corps moet koopen. Wie anders voelt, is belachelijk. Ze roepen overal om „karakter” en ze dulden het nergens, waar ze het zien.”

„Maar laten ze dat dan allemaal eerlijk bekennen”, viel Ben heftig uit, „laten ze dan zeggen, dat ze niet geven om „deugd” —, alleen om „macht” en laten ze dan niet doen alsof ze bewondering hebben voor dingen, en verachting voor anderen, die ze tegelijkertijd aanmoedigen in anderen of zelf doen.”

De oude man schudde glimlachend het hoofd.

„Nee jongen, als ze dat deden, dan zou het nog veel erger zijn. Dan hadden ze niet eens meer een ideaal! Vroeger dacht ik er precies zoo over als jij —, toen noemde ik de menschen ook schijnheilig en geveinsd —, nu zie ik in dat voorgeven van wat niet is, dat oppervlakkig en zwak vereeren van deugden in het algemeen, die ze niet aankweken in zichzelf en niet achten in anderen —, toch nog de eenige erkenning van het betere, van het ideaal. Als ze ophouden van anderen te eischen, wat ze zelf niet kunnen en in 't algemeen te vereeren, wat ze in 't bijzonder belachen of wreken, — dan is er zelfs geen schijn van hooger zedelijk leven, van hooger zedelijk bewustzijn meer over en dus geen hoop op betere tijden. Laten we

dus maar blij zijn, dat ze tenminste nog in het vage vereeren, wat ze niet zijn en niet willen zijn."

Maar Ben voelde zich niet overtuigd —, vol innerlijken onwil en ongeloof luisterde hij naar de woorden van verzoenend optimisme —, zijn woede zocht koeling, zijn smart leniging, zijn wrok voldoening in het verguizen, het haten, het bitter veroordeelen van allen die hem dit alles hadden aangedaan. Voor het eerst van zijn leven vreesde hij, dat meester Becker hem niet begreep en niet helpen kon.

Doch in den loop van den avond en in dien van volgende dagen vergat hij de bitterheid van dien eenen dag. Meester Becker had aan Baron van Herwerden geschreven en hem de geheele zaak uiteengezet, minder omdat hij er eenige uitkomst van verwachtte, dan om Ben genoegdoening te geven —, en als antwoord kreeg hij een briefje, waarvan de verlegen toon in zonderlinge tegenstelling was met dien, welken hij tegen Ben had aangeslagen. Blijkbaar voelde hij wel eenigen spijt, maar om de zaak van het les-geven zelf draaide hij heen.

„Alsof ik nog wil!" riep Ben, toen hij den brief gelezen had, rood van verontwaardiging.

„Hij is bang, dat je nog wèl mocht willen", antwoordde meester Becker, „en Berthold zit er nu tusschen —, dat is heel duidelijk. De oude heer zelf is vrij onverschillig in die dingen —, maar dat jongemensch schijnt thuis zoowat de lakens uit te deelen, en onder de jongelui van zijn slag is een tikje anti-

semitisme tegenwoordig blijkbaar weer „chique“. Ik moet er nog eens over nadenken, waar dat precies aan zou kunnen vastzitten —, maar ik vrees, dat het feit niet te ontkennen valt, het is mij van verschillende kanten ter oore gekomen.”

Ze liepen naast elkaar, Ben onwillekeurig de houding van den veel ouderen man aannemend — bovenlijf zorgelijk gebogen, handen op den rug — in de gang van zijn oude school, waar meester Becker nog altoos, onder het wantrouwig oog van schoolhoofd en autoriteiten, de kleine kindertjes onderrichtte —; de middagschooltijd zou aanvangen, de oude meester had over het ordelijk binnenkomen van de kinderen toezicht te houden. Ben keek rondom zich, en peinzend door de open deuren de klassen in —, niets was er veranderd —, dezelfde prenten hingen aan den muur onder hetzelfde vale middaglicht, en overal dezelfde lucht als van teer en touw en ongewasschen kleeven. Hoe lang al was hij dit alles ontgroeid — geen van deze kinderen kende hem, en die hij nu in de deuren van de hoogste klas zag verdwijnen leken hem kleiner, nietiger dan de „jongens van de hoogste“ uit zijn tijd.

„Zou het aan mij liggen?”

„Ja —, naarmate je ouder wordt, verbeeldt je je dat je in je eigen jeugd groter en flinker en vooral knapper was dan de nieuwe jeugd. Iedereen heeft dat. Daarom doen de heeren van de schoolcommissie en van de inspectie ook altijd zulke zwaarwichtige vragen

—, en verbeeldten zich dan, dat zij dat in hun tijd wel allemaal wisten."

Ben luisterde vaag —, hoe merkwaardig, dat hij al die jaren niet meer binnen in de school was geweest en nu vandaag toevallig wel —, hier had hij afzonderlijk gezeten, door de anderen geschuwd, om zijn favus-kap —, en nu liep hij als gelijke naast den meester, als zijn vriend of zijn gast, en de kinderen zagen nieuwsgierig, met iets van het ontzag voor den meester, naar hem op. Dadelijk zou hij naar zijn eigen school gaan —, waar hij nu weer de minste was, een Jood. Hoe vreemd was dat, schimmig, ongrijpbaar, niet iets dat hij van binnen-uit kon voelen als natuurlijk en noodzakelijk, maar iets dat van buiten-af op hem geworpen was, als een redeloos noodlot —, dat hij een Jood en daarom minder was. Het toevallige al was verbijsterend —, waarom juist hij een Jood —, alle anderen niet —, en hij alleen —, die zich in niets van die anderen onderscheidde?

Zonderling was het, dat hij nu, in de oude geuren van die halfduistere gang, terwijl de meester een jongen ondervroeg naar de reden van zijn gehavende kleeren en bebloed gezicht —, de wreede dwaasheid van dat nuchtere toeval in al zijn benauwenis scheen te beseffen. Toeval, dat hij een Jood was —, toeval dat hij hier was, toeval, dat hij een mensch was —, en dan te denken aan alles dat anders kon zijn —, hij elders, heel ver weg, en geen Jood, en zelfs geen mensch —, maar een dier, een boomtak —, kon hij het

wel werkelijk zóó stellen en zich het „ik“, dat nu hier leefde, dacht en beraamde, voorstellen als dan hetzelfde „ik“ —, en van waar woeien hem juist nu en juist hier, die vreemde, vluchtige gedachten plotseling aan —, en wat had hij toch willen bedenken, wat bedoelde hij toch —, waar was hij van uitgegaan?

Hij zocht het te grijpen als om het van nabij te bezien —, maar het was er niet meer —, hij keek op —, naast hem in de nu plotseling stille en bijna leege gang stond meester Becker, en zag verbaasd glimlachend op hem neer.

„Wat ik zeggen wil, Ben —, als je tenminste klaar bent met soezen, ik wacht hier al volle vijf minuten, ik moet naar binnen —, er is kans, dat je toch nog een baantje krijgt als dat wat je pas bent misgelopen. Vanavond vertel ik je wel nader.“

Ditmaal geloofde hij er niet in, de woorden van den meester bleven hem nauwelijks bij —, en thuis sprak hij er dien middag maar niet over —, en juist nu gebeurde het wel. Geen week later moest hij weer op bezoek —, ditmaal bij een gezin dat pas in het dorp was komen wonen en waarvan de twee jongste kinderen, een tweeling, jongen en meisje, beiden in de eerste klas van het gymnasium, beiden hulp behoefden bij de talen om naar de tweede te kunnen gaan. De bezigheid was lichter en aangener — de betaling ook wel wat minder — dan wat hij bij den jongen Van Herwerden zou hebben moeten doen, hij werd vriendelijk ontvangen, scheen een goeden indruk te maken,

't oude leed was vergeten, vol vreugde en dankbaarheid kwam hij thuis met de tijding.

De Van Erps waren een „artistieke familie" en ze stonden er al gauw in het dorp voor bekend —, het artistieke kwam eigenlijk alleen van mevrouw's kant, maar omdat zij den toon van het familie-leven aangaf, op het gedrag en de houding van de jongere schoolgaande kinderen den meesten invloed uitoefende —, viel het niemand op dat het gezinshoofd en de oudste zoon — welke beiden trouwens dagelijks naar stad togen en zich weinig lieten zien — buiten de artistieke-erigheid stonden, die eerst nogal bedenkelijk werd geacht, tot het bleek, dat er op mevrouws afkomst en familiebetrekkingen niets was aan te merken —, er werd zelfs verteld, dat haar vader recht op een adellijken titel had kunnen laten gelden, wanneer hij had gewild. Maar die vader scheen, naar de verhalen, die de ronde deden, een soort zonderling te zijn geweest — wat hem evenwel niet had belet als grondspeculant en eigenaar van een paar provinciale bladen een massa geld te maken — die zich met niet veel meer dan zijn zaken en zijn liefhebberijen, postzegels en orchideeën, en allermint met zijn dochter scheen te hebben bemoeid. Van haar deden de zonderlingste, schoon gelukkig geen rechtstreeks afkeurenswaardige verhalen de ronde —, ze raapte bedelaars, arme kin-

deren en zieke katten van de straat op en bracht ze thuis, tot ongerief van de boden, die echter niets durfden zeggen, ze was een tijdlang vegetariër en liep rond in een soort monnikspij, ze was verliefd geweest — heelemaal platonisch natuurlijk, ze had trouwens den man nooit van nabij leeren kennen, op een bekende propagandist voor „Rein-Leven“, had onder zijn invloed een gelofte gedaan, dat ze nooit trouwen zou, ze bezocht in dienzelfden tijd de bijeenkomsten van he Heilsleger, hield uitdeelingen op straat, deed druk aan Dierenbescherming, was op eigen gezag van school geloopt, omdat ze vond dat het onderwijs niet strookte met haar karakter —, en haar vader had haar in alles laten begaan —, hij was alleen tusschen beiden gekomen, toen hij hoorde, dat ze op de redacteurs van de dagbladen, waarvan hij eigenaar was, pressie uitoefende tot het doen opnemen van ingezonden stukken, waarin ze onder allerlei schuilnamen opkwam tegen drankmisbruik, het dragen van aigrettes en maatschappelijke onrechtvaardigheid. Wel beschouwd was er in dat alles niets, gezien haar stand, verwanten en groot fortuin, dat van den omgang met de familie afschrikken kon —, al konden de zonderlinge neigingen van het jeugdige tweelingpaar om met kikkers en andere beesten in den zak rond te loopen, in de schatting der dorpsche deftigheden eigenlijk maar half door den beugel. Maar iedereen wist, dat ze tot het vorige jaar toe een Engelsche meid hadden gehad, en dat maakte veel goed.

In dat gezin werd Ben aangewezen om de aanvankelijke studies van het vrijgevochten tweelingpaar leiding te geven. Mevrouw was allerliefst, had hem minzaam ontvangen, een dame van tegen de vijftig nu, blond en blozend, met een zonnigen, moederlijken glimlach onafgebroken om den fraai-gevormden mond, het haar langs de ooren, laag in den nek in een ongedwongen wrong, in een japon van eigen ontwerp, lila en goud en groen met kraaltjes en borduursel, om de mollige hals een wit-satijnen doekje, met een gouden broche van modern maaksel bevestigd —, zooals ze daar zat, leek het eenige, dat haar stoorde in haar glimlachende tevredenheid haar eigen onderkin, die ze door schichtige trekkingen van de hals en het hoofd voortdurend wilde verbergen —, waardoor ze er juist de aandacht op vestigde.

Ze bracht nu geen halfverdrongen katten en verdwaalde kinderen meer in huis, bezocht niet langer de Heilsleger-samenkomsten, maar ze had nog altijd haar lievelings-poeëten, lievelings-acteurs en lievelings-bloemen, ze voelde voor Christian Science en had juist den laatsten tijd tengevolge van een geschrift van een Engelschen lievelingsprediker, een bijzondere belangstelling, met deernis gemengd, voor het Jodendom en voor Joden opgevat. De ontvangst, die Ben ten deel viel was daarvan het onmiddellijk gevolg en dus volkomen het tegendeel van die bij Baron van Herwerden —, Mevrouw Van Erp stak hem beide handen toe, vertelde hem in den loop van het gesprek

met haar moederlijken glimlach en met een beroep op haar grijze haren, dat hij een heel mooi Joodje was, dat ze een bijzonder zwak had voor dat donkere, olijfbleeke, zwaarmoedige type, waartoe hij behoorde, dat Joden het interessantste ras van de wereld waren, geheimzinnig bijna door hun overoude afkomst, ze liet hem een portret zien van den Joodsch-Engelschen staatsman Disraeli, vertelde erbij hoe die groote man zich meer dan eens in het openbaar trotsch op zijn Joodsche afkomst had verklaard, toonde hem ook foto's van haar eigen kinderen, Enny, haar dochter, zeventien jaar, nu op kostschool, Carel de oudste zoon, die naar zijn vader — ze zei het met een zucht — aardde, Aart, de tweede, haar evenbeeld, héél gevoelig, vol idealen en droomen, waarin ze haar eigen jeugd opnieuw beleefde —, en dan de tweelingen. Ze hoopte dat Ben niet te veel moeite met ze zou hebben, ze waren wel wat verwend tot dusver, en hun vader stond er nu op, dat ze eindelijk geregeld werken zouden en de klassen volgen —, het was niet heelemaal met haar wil —, zij dweepte niet met de hedendaagsche scholen, niet met de hedendaagsche menschen, met het heele hedendaagsche leven eigenlijk niet. De menschen behoorden tevredener en vroolijker, maar natuurlijk ook minder zelfzuchtig te wezen!

Ze vroeg hem ook naar zijn huiselijke omstandigheden en hij antwoordde openhartig en onbevangen, dankbaar dat hij zich kon uitspreken zonder schroom, zonder vrees belachelijk te worden gemaakt of be-

schaamd, innig geroerd door de moederlijke goedheid, den innemenden eenvoud van die voorname dame. Hoe anders dan de anderen was ze —, niets gevoelde hij tegenover haar van het benauwende, onredelijke ontzag dat rijkdom en hooge stand hem steeds inboezemden —, zij was immers precies als hij, scheen allerm minst met haar rijkdom en haar hoogen stand vervuld als die anderen, ze praatte over boeken, over studie, benijdde hem zuchtend zijn klassieke opleiding, die haar was ontgaan, prees zijn degelijkheid tegenover de wuftheid der hedendaagsche jongelieden, die aan niets dan tennissen en dansen dachten, aan wie geen goed boek, geen nobel woord was besteed. Zij persoonlijk had geen klagen —, Carel was heel goed en degelijk, schoon wat koel, maar vooral Enny en Aart waren lieve kinderen, Enny mocht wat meer om kleeren geven dan zij deed in haar tijd —, ze was toch een kind, dat hart voor anderen en een echt gevoel voor poëzie en romantiek bezat. Van den zomer, dan kwam ze thuis, voor twee maanden —, ze was nu op een Engelsche kostschool — en dan daarna ging ze nog een jaar naar Frankrijk, en dan zouden ze weer muziek maken in de muziekkamer of in den tuin en dan moest Ben ook komen!

Verrukt, vereerd, verbijsterd was Ben thuisgekomen — het hart vol van haar goedheid, haar minzaamheid —, thuis vond hij alleen Bekkie en den moed om iets van wat hem vervulde te uiten, ontzonk hem. Zij zou toch niet gelooven, dat zijn vreugde enkel was daar-

om en denken, dat hij „geuren“ wilde met zijn deftige les —, en terwijl hij zich daarvan rekenschap gaf, bekreep hem weer het wantrouwen tegen zichzelf: was het werkelijk wel enkel omdat Mevrouw Van Erp hem vriendelijkheid en belangstelling had getoond of was het óók, omdat de rijke, voorname dame zich had neergebogen tot den armen Jood —, uit deernis —, en lag dan niet in haar schenken van deernis, in zijn aanvaarden, de erkenenis vervat, dat zij van nature de meerdere en hij de mindere was?

Tegen dat zijn vader en zijn moeder thuiskwamen, had hij zijn woorden al zorgvuldig gekozen, zijn gevoelens ingetoomd, zichzelf een nader onderzoek daarvan nog voorbehouden —, en 's avonds in bed was zijn heele stemming omgeslagen, vreugde verwaald als zon achter nevelen, de koude nevelen van wantrouwen en twijfel. Hij herinnerde zich hoe hij jaren geleden, na het voorval met oom Jozef, tegen meester Becker zijn verwondering had betuigd, dat Bob van Putten, die van hem niets wou weten, uit visschen ging met den chauffeur. Meester had het toen uitgelegd: tusschen een chauffeur en den zoon van zijn heer stonden de verhoudingen zoo volkomen vast, de verhouding van meerdere en mindere, dat er van „encanailleeren“ geen sprake kon zijn. Bobs moeder en zuster zouden zeer zeker ook den tuinman of diens vrouw in hun huis gaan bezoeken, als er ziekte was, of een kind geboren of een sterfgeval, of een bruiloft zelfs, terwijl ze daartegenover bijzon-

der kieskeurig waren in hun omgang met menschen, die zich voordeden als van hun eigen stand. In vroeger eeuwen, in de Oudheid was die gemeenzaamheid tusschen onderhoorigen en meesters — berustend op een alle misverstand buitensluitende erkende meerderheid van de laatsten — zoo ver gegaan, dat de mannen hun intieme zaken bespraken, de vrouwen zich ontkleedden in het bijzijn van slaven. Daaraan dacht hij —, Mevrouw Van Erp had vandaag zooveel verteld, den eersten keer, dat hij haar zag, van zichzelf, haar gezin, haar kinderen, meer en intiemer dan ooit met iemand anders had hij met haar gesproken —, zou die vertrouwelijkheid van denzelfden aard zijn als die van de menschen in vroeger eeuwen met hoorigen en slaven —? Dan was het een felle beleediging —, dan zou hij haar laten voelen, dat hij van die opvattingen niet gediend was —, maar neen, het kon niet, ze was eenvoudig anders dan de anderen, openhartiger, vriendelijker. Toch vooral niet te veel medelijden opwekken, vooral niet te veel zich laten vertroetelen als het interessante, arme, verdrukte Joodje. De kinderen schenen hem aardig —, Bram en Liesje —, gek, dat die naam Abraham hem nu plotseling niet vulgair en belachelijk scheen, omdat die hem droeg geen Jodenjongetje was. Mevrouw had hem verteld, dat in Engeland veel menschen bijbelsche namen droegen, mannen en vrouwen, zijzelf had een Engelsche nicht, die Sarah heette —, en toen hij dien naam uit haar mond hoorde, klonk

het heel anders dan wanneer de jongens op straat het jouwden tegen het dochtertje van den Joodschen slager, die zich, nu ze groot was, „Suze" liet noemen, zooals zijn zusje de meisjes op haar naailes wijs zocht te maken dat ze Betsy heette. Was Bekkie werkelijk onwelluidender, gemeener dan Kitty en Dolly en Minnie —, neen, de anderen hadden het maar zoo gemaakt.

Heerlijk de gedachte, dat hij nu toch elke maand vijftientig gulden zou verdienen —, hij was toch nog maar zeventien, 't volgend jaar na de vacantie zou hij in de zesde komen.

Vader en moeder waren toch niet zoo blij geweest als hij zich had voorgesteld —, misschien omdat het niet meer zoo nijpte, nu oom Jozefs huwelijk voorloopig op den langen baan was geschoven. Over wie hadden ze eigenlijk zoo druk gesproken, vanmiddag toen ze thuiskwamen? En waar waren ze ook weer geweest? O ja, bij den „parnas", het hoofd van de Joodsche gemeente, die een neef van tante Rebecca's man was, een goedbeklante goudsmederij had en wiens omgang vader en moeder om die deftigheid sinds ze „van de familie" waren, nogal zochten. Verleden week waren ze er ook al geweest — en dat moeder, die zoo zelden uitging! — en toen hadden ze óók zoo druk gesproken over Judith Nachbar, het nichtje van den parnas, uit een boerengehucht in den achterhoek aan den Duitschen grens, dat er logeerde. Ze was even oud als hij, een donker meisje, ze scheen

innige vriendschap te hebben gesloten met Bekkie —, hij had tenminste zoo iets begrepen van Zaterdagmiddagwandelingen, van het vreemde meisje met zijn zusje, die door zijn ouders bijzonder schenen te worden aangemoedigd.

Het dorp had zich de laatste jaren sterk uitgebreid —, en ook de Joodsche gemeente was in zielen-tal en welvaart toegenomen. Jarenlang was David Henderson, de goudsmid, de voornaamste in staat, de rijkste, tevens een der oudsten en door dat alles de aangewezen „parnas" geweest —, met hem hadden Joël, de slager, Aardewerk, de koosjere bakker, bijgestaan door enkele jongere leden den kerkeraad gevormd —, maar met de jaren was daar verandering in gekomen. Een Joodsche restauratiehouder had zich gevestigd, een Joodsche onderwijzer werd benoemd, die „vrij" was, maar toch lid van de Joodsche gemeente werd, zoo goed als Penha, de Joodsche tandarts en Couzijn, die een groote winkel in visch en zuur had geopend in de hoofdstraat, welke van de marktplaats naar de villa-wijken liep en nog veel andere. In het eerst waren die nieuwkomers met wantrouwen nagekeken — zij dreigden de gemoedelijkheid der kleine, ouderwetsche „kille" waar elke winter zijn gezellige onderonsjes bracht — een

Chanoeka-krans, een Poeriembal, waar alle Joodsche jongelui uit den omtrek verschenen — te verstoren met nieuwere gewoonten en een nieuweren geest —, maar toen er al meer kwamen en ze eindelijk de overhand kregen, hadden ze de oude gemeentenaren, alle vroegere bestuurders, op Henderson na, die „parnas" bleef, verdrongen, een gezeten Joodsche middenstand van meest neringdoenden vormend, die wel niet „vroom" was in den ouderwetschen zin, maar toch niet „vrij" ook. Het was de oude „kille" niet langer, klaagde Aardewerk tegen Moos Vischkooper, Ben's vader —, ze mochten zichzelf voor „vroom" uitgeven, de nieuwelingen, hun vrouwen droegen geen bandeaux en naaiden geen doodskleeren, lieten dat en het reinigen der dooden en andere vrome werken aan betaalde vrouwen over —, de echte geest was er uit.

Doch het mopperen hield op, toen ze allen voelden, dat hun gemeente door de aanwinst der laatste jaren, in welstand niet alleen, maar ook in aanzien naar buiten gestegen was — wat hun toch ook allen in den omgang met de niet-Joden ten goede kwam —, en er heerschte trots en vreugde in de „kille" toen er eindelijk tot den bouw van een nieuwe Synagoge kon worden overgegaan. Die was begonnen en voltooid. De godsdienstige inwijding, waarvoor de opperrabbin was overgekomen, die een prachtige predikatie had uitgesproken — was juist voorbij, en nu zou er daarenboven nog een feest aangericht worden, in een ruim en welgezien „lokaal".

Weken te voren reeds had zich een commissie gevormd uit de jongelui van de „kille”, onder aanvoering van Meijer Leefsma, den zoon uit de koosjere restauratie, die vaak in Amsterdam kwam en dus op zijn duim wist hoe alles hoorde —, zijn vader zou het souper leveren en had al toegezegd dat hij „het wel goed maken zou”. Er waren voordrachten en samenspraken ingestudeerd, zelfs een gecostumeerde „Fransche” dans — één had er een dansmeester in de familie, en vertrouwde het met diens wenken en raadgevingen wel klaar te spelen — en massa's feest-artikelen, mutsen met klappers en liedjes, maar ook hééle fijne en moderne, waren ingeslagen. En het souper zou alles overtreffen, wat er tevoren in de kille op dat gebied was vertoond —, geen broodjes met pekeltvleesch en hoogstens tong, met uitjes en augurkjes als op de ouderwetsche poeriembals, maar soep en aardappelen-met-biefstuk en mergtaart toe en fruit! Aardewerk was er niet over te spreken geweest, hij had vroeger de broodjes gebakken en de levering van het vleesch in commissie gehad —, wat moesten ze nu met hun „modern souper”? —, maar toen hij hoorde, dat hij toch de mergtaarten zou mogen leveren en dat er in den loop van den avond evengoed nog kleinere broodjes ook zouden gepresenteerd worden, had hij er vrede mee en begonnen hij en zijn vrouw zich zelfs in het geval te verheugen voor hun dochter Heintje, een hupsche meid, maar al achter in de dertig en die zichzelf niet ten onrechte bij een

oûbakken „galletje" uit haar vaders winkel vergeleek —, maar voor wie toch nog niet allen kans verkeken behoefde te zijn! En wie weet, zoo'n avond, als ze er op het voordeeligst uitzag, en waar er nogal jongelui uit den omtrek verwacht werden.

Er waren nog wel ruzie-tjes geweest om de benoeming der „ceremonie-meesters" en „commissarissen-van-orde" — welke laatste nieuwigheid, door Meijer Leefsma doorgedreven, maar door de oude elementen, die zich bovendien in hun zonen en dochteren achteruitgezet voelden, heimelijk was misprezen als een „groote schtoss" —, over de bekostiging van, en de eigendomsrechten op de costuums voor den „Franschen dans" —, waarbij de Rebbe rechtsuitspraken uit den Talmud had te berde gebracht — over de levering van de balboekjes, die sommigen aan den Joodschen, anderen aan den goedkoopsten drukker opdragen wilden —, maar eindelijk was alles in der minne geschikt en in volle eendracht en vrede hadden ze het lokaal versierd met sparregroen en papieren rozen, er was muziek voor den dans, zelfs zouden de oudjes hun zin krijgen en augurkjes en uitjes hebben aan het souper, hoewel het lang niet „fijn" was in de oogen der jongeren —, maar Henderson, de parnas, met zijn goedrond, jolig gezicht, zuchtte uit een bedrukt gemoed, terwijl hij in zijn huiskamer achter den winkel, voor de spiegel stond en zijn zwart dasje strikte onder zijn stijf boord, met eindeloos geduld opnieuw beproevend, zoo vaak hem de gladde

slippen tusschen de vingers weggeleden waren. En zijn vrouw, door al de kinderen uit de kille „tante Esther" genoemd, zat er stil bij en zuchtte ook en vergat in haar innerlijke bedrangen haar man met zijn dasje te helpen —, zooals hij vergat het haar te vragen.

„En begrijpen doe ik het niet —, begrijpen kan ik het niet" —, klaagde ze voor de zooveelste maal, „hoe een meisje dat tienduizend, misschien ja vijftien duizend gulden meekrijgt, zich komt te verlieven in een aap van een jongen van nog geen achttien jaar zonder een cent, een kale gattes, die een vader achter een boekenstal heeft staan."

„En als ze niet beter terecht kon, als ze Heintje Aardewerk was", stemde Henderson in, met een ruk aan het dasje, „maar een jonge meid en een knappe meid en een meid met dik centen, bij haar trouwen en te wachten —, aan elke hand tien -- geen jongen hier in de kille of hij wil, dadelijk, zoowaar als ik 't leven heb, maar ik moest er bij haar vader mee aankomen —, Meijer Leefsma zou ja de eenige nog zijn."

„Meijer Leefsma krijgt een prachtige zaak", zuchtte tante Esther spijtig.

„Toch zal haar vader liever iemand hebben die verstand heeft van vee, die in zijn eigen zaak kan trouwen, zonder centen nesnoods. Ja, liever niet —, dat spreekt —, maar die aap met zijn Grieksch en zijn Latijnsch, die aap van achttien jaar, die voor ons allemaal zijn neus optrekt. Misschien ja is hij te

grootsch om vanavond te komen. Zou een pak van mijn hart zijn."

„Kun je denken", ze wendde zich zoo driftig om op haar stoel, dat haar zijden rokken ruischten, „ze zullen het hem niet verteld hebben, zijn vader en zijn moeder —, ze hebben het niet al lang in de gaten —, ze schmeichelen Juutje niet op alle mogelijke manieren, ze sturen Bekkie niet op haar af —, wat moet ze met Bekkie, heeft ze aan ons geen aanspraak genoeg? — neen, ze zullen niet zorgen, dat hij er vanavond vooraan bij is, met zijn uitgestreken bleeke gezicht. Wat ze eraan ziet! Ik weet dan wel, als ik een jonge meid was —, geef mij dan Meijer Leefsma maar liever —, dat is een man, met een paar behoorlijke handen aan zijn lijf, een fiksche snor...."

Haar man wilde zwak-schertsend haar lofspraak op Meijer Leefsma stuiten, maar ze was niet tot plagerij gestemd.

„Misschien wil *hij* haar niet —, Ben bedoel ik", waagde hij, bedeesd en tam.

Weer een driftige schok en geruisch van de zijden rokken.

„Neen, hij wil *háár* niet —, hij wil *háár* niet —, een meisje, als Juutje en met tien duizend, misschien ja vijftien duizend gulden —, een mooi meisje, een rijk meisje,.... die wil hij niet hebben" en alsof die domme opmerking van haar man haar van elk verder gesprek deed afzien, en meteen tot de werkelijkheid teruggebracht, zei ze ineens:

„Sta je daar nou nog met je das? Keer je om —, dan zal ik je helpen.”

Hij wendde zich naar haar toe en kneep zijn lippen samen en trok zijn hals in en hief zijn kin in de hoogte, om haar ruimte te geven en ze strikte zorgvuldig, zwijgend, met zacht-hijgende borst, toen Juutje binnenkwam.

„Oom, tante —, wat zegt u van me?”

Ze droeg een geelzijden japon, met breede kanten kraag en donkerroode strikken, bijeengehouden door zwart-satijnen kwastjes. Op zij van den rok waren langs den naad drie donkerroode knoedeltjes in zwart-fluweelen strikjes bevestigd.

Tante Esther kon die knoedeltjes en strikjes niet dadelijk thuisbrengen.

„Wat is dät?” zei ze, weifelend en wees er naar.

„Mode”, antwoordde Juutje beslist, met een opgewipt kinnetje.

Tante Esther zweeg, half-bewonderend, half-misprijzend bekeek ze haar nichtje van haar kapsel af tot haar schoenen toe.

„Lakschoenen met gespen. Je doet het niet minder. Aardig duur, zou ik zoo zeggen.”

Oom David was zonder voorbehoud opgetogen.

„Ze is prachtig —, ze is de mooiste van allemaal —, ze heeft ook de meeste centen, wat jij meid?” en hij kneep haar in de wang, maar zijn vroolijkheid was gemaakt.

Juutje hoorde nauwelijks meer wat hij zei, zoodra ze de spiegel in 't oog had, ze verschikte neuriend den kleurigen band in haar zwarte haren — tante Esther wees er achter 't nichtje om haar man op met een veelzeggenden blik —, Bekkie was haar zooeven „modern” komen kappen en daarna gauw naar huis teruggegaan om zichzelf te kleeden voor het feest, Bekkie had óók een nieuwe japon, wel geen zij, maar heel netjes.

Zoo vertelde ze oom-en-tante, terwijl ze voor de spiegel stond.

„Haar broer komt ook”, zei ze.

„D'r komen er zoovelen”, leidde oom schertsend af, „ik weet er nog wel een, die óók komt, een met heele lange snorren.”

Hij knipoogde om zijn eigen listigheid naar zijn vrouw en las lof in haar oogen. Zóó moest hij ermee praten. Maar Juutje antwoordde niet en keek zoo vastbesloten, in het volle besef dat zij, verwend eenig kind van haar vader, met tien, ja misschien vijftien duizend gulden bruidschat nemen kon wien zij verkoos, dat de lach wegtrok van oom Davids gezicht, omdat hij daar ook bang voor was en hij benepen vermeed zijn vrouw aan te kijken.

Ze gingen; het was een vinnig-koude Januari-avond en na de warmgestookte kamer neep hen de kilte op de huid, ze spraken aanvankelijk weinig, oom en tante elk met hun gedachten vervuld —, oom herhaaldelijk gapend, maar nu ze onverwacht op den hoek van een

straat mede-feestgangers ontmoetten, kwam er ineens leven in, de „dames" schoten onmiddellijk in druk en innig gesprek een heel eind voor de „heeren" uit, die volgden traag, zwaar en gemoedelijk pratend, terwijl Juutje stil naast haar oom ging.

Ze wist wel wien die twee bedoelden, hij en tante, met „een die ook kwam, met mooie snorren". Die groote, akelige Meijer Leefsma —, met zijn breede handen, zijn gele tanden —, die haar zoo naar-verliefd had aangekeken, op ooms verjaardag en telkens dicht bij haar, bijna tegen haar aan was komen staan. Ze wilde hem niet, ze wilde ze geen van allen —, alleen Ben wilde ze, met zijn mooi bleek gezicht, de nette, fijne scheiding in zijn haar, Ben, die zoo knap was, die een groot geleerde zou worden en die niet zoo akelig keek, als al die jongelui hier en vroeger in die andere plaats, waar ze bij oom Simon en tante Selien had gelogeed —, allemaal keken ze als Meijer Leefsma, maar hij niet.

Hij keek eigenlijk heelemaal niet — hij was trotsch, had Bekkie gezegd, hij kwam bij de deftige gojim aan huis, in de groote villa's, hij keek naar niemand — maar vanavond zou hij toch wel naar haar moeten kijken, nu ze een modern kapsel had —, en een zijden japon, en verlakte schoentjes met gespen, die wel zilver leken.

Echt zilveren had ze bijna gekocht en ze waren maar een paar gulden duurder dan deze —, het had haar in de winkel begroot en nu speet het haar toch.

Hij zou het verschil wel zien —, zou hij opmerken dat ze zijden kousen had?

„Een stapje harder, kind“, maande oom David, „de dames wachten daar al.“

In een open deur, die licht en muziek uitliet, en waarvoor straatjongens hadden postgevat, die luidkeels ieder aangekomene met een hartelijk „Moossie“ en „Levie“ en „Ezecheël“ of met „Saartje“ en „Racheltje“ begroetten —, stonden tante Esther en haar gezellin, nog steeds onafgebroken pratend en daardoor vergeten dat ze wachtten, tot ze, haastig tusschen 't straatvolk door, alle vier naar binnen gingen.

Het lokaal — dat te klein bleek, schoon nog lang niet iedereen er was, oom David had het wel gezegd en hij haastte zich elkeen van zijn naaste bekenden eraan te herinneren, dat hij het wel had gezegd — en waar de ceremoniemeesters, een rood-papieren roos in 't knoopsgat, luid schreeuwend met wapperende jaspanden heen en weer vlogen om orde te scheppen —, zag er feestelijk als voor een bruiloft uit met veel sparregroen en festoenen en vlaggetjes. In den eenen hoek zat „de muziek“ —, in den anderen stond een lange, witgedekte schragen-tafel met schalen taartjes en broodjes met zalm —, dat was zoo geregeld om bediening te besparen —, en menigeen had zich al meester gemaakt van een broodje of een roomhoorn en liep in volle overgave te kauwen —, doch velen, de gegoeden, de gezetenen vooral, keurden die regeling

af. Nu er nièt gediend zou worden, elkeen vrijelijk nemen mocht, nu zouden de „gatteisim“, de armoedzaaiers zonder stand of fatsoen, die 't minst hadden bijgedragen —, het feest was voor elkeen, van hoog tot laag, van groot tot klein — het meeste krijgen, hun althans zou niemand voortdurend naar die tafel zien gaan —, menigeen nam zich al voor, niet zonder spijt, zijn gretigheid op te offeren aan zijn „kowed“, zich schadeloos stellend met het smalen op de anderen, die zich te goed deden van hun geld! Zoo dachten en deden oom David en tante Esther en ze vermeden ook de al te groote aanhankelijkheid van Aardewerk en Joël, de voormalige mede-bestuurders, en wachtten met zenuwachtig kijken en rondtrippelen op de gelegenheid zich bij deftiger gezelschap aan te sluiten.

Juutje bleef bij hen, met een strak gezichtje, door de jongens bewonderd, door de meisjes benijd, en uit nijd behoond, om haar glanzend zijden japonnetje, haar modern kapsel, haar zijden kousen, die ze als achteloos weg, een heel eind liet zien. Te midden van het rumoer, waarin de ceremonie-meesters elkaar en de beide bedienden, die met thee rondgingen, aanhoudend tegen het lijf liepen en deswege door de commissarissen-van-orde werden vermaand, wat felle standjes uitlokte, waarbij driftig werd gefluisterd en waarin zich de feestgenooten dadelijk mengden —, zat ze gespannen te kijken naar den uitgang, met droge keel en kille handen en telkens als de deur

openging, schoot haar een gloed door het lijf en haar hart stormde op —, maar als hij het dan weer niet was, werd ze kil en haar hoofd liep leeg. Als ze nu maar kwamen —, Bekkie had toch gezegd —, Bekkie was er zelf ook nog niet —, ze had haar witte zijden handschoenen van één-vijf-en-twintig gegeven, de goedkoopere waren óók goed geweest, maar Bekkie had in deze zoo'n zin gehad —, al-met-al, een „aardig dure dag" zou tante Esther zeggen —, en juist was ze even afgeleid in de berekening van wat het „al-met-al" wel had gekost —, toen de deur openging en hij binnenkwam —, na nog één fel spannend oogenblik, want pas achter zijn vader en moeder, achter Bekkie, zijn oom Jozef en kleine Saartje, die óók meegenomen was. En tante Esther moest wel even fel als zijzelf —, maar met hoe andere bedoelingen, wist ze! — naar de deur hebben zitten loeren, ze keek nu tenminste onmiddellijk om en zag daardoor juist, dat ze een kleur kreeg. 't Deed er niet toe — wat tante zag en wat ze fluisterde tegen oom, die er blijkbaar nu niet van wou hooren, achter zijn hand grapjes maakte tegen dikken Joël, die tante zeker weer niet mocht weten —, 't deed er allemaal niet toe —, hij was daar, Ben, de lieve jongen, de eenige „heer", de eenige, dien zij hebben wou —, en heerlijk, ze was rijk en ze zou hem hebben —, en als haar vader wat tegen het boekenstalletje van zijn vader had —, dan moest hij hem maar een winkel geven, zooals die van oom David, of wat koeien —, hij had

er genoeg — om mee te handelen, en ook rijk te worden, net als vader.

Een blos overgloeide haar wangen, ze voelde hoe de strakheid van haar trekken zich ontspande —, de muziek zweeg, er werd om stilte geroepen, Meijer Leefsma beklom het tooneel en hield een toespraak; leelijk was hij —, een „ongijn” was hij, ze hoefden niet zoo te lachen om wat hij zei, Heintje Aardewerk boven alles uit —, die wist ook wel, waarom ze zoo lachte en wiebelde van pret en iedereen aanstiet, of ze wel hoorden, dat verschoten portret. Maar och, voor haar part —, ze mocht hem hebben ook, den heelen Meijer met zijn snorren en zijn gele tanden mocht Heintje hebben, als zij dan, als zij dan Ben maar hebben mocht. Waar zat hij toch? Daar, tusschen zijn vader en moeder, een heel eind van haar af. Bekkie zocht haar met de oogen —, nu hadden ze elkaar. „Dag Bekkie”, knikte ze en weer en weer „Dag Bekkie”. Keek hij nu niet eens even om, ze had nauwelijks, bij het zenuwachtig toeknikken, Bekkie aangekeken, maar steelsoogend naar hem —, zou Bekkie nu niets tegen hem zeggen? Neen, wèl tegen zijn vader en moeder. Die keken nu om, en knikten met lachend-toegenepen oogen. Ja, ze wilden wel, de oudeluitjes, om haar geld, ze lokten haar genoeg. Ze had wel veel beter gekund, wie ze maar wou, als ze dāt ook maar wisten. Maar 't deed er niet toe. „Dag Bekkie, dag Bekkie”, hij keek nog niet en wat zaten ze ver, wat was haar keel droog, ze kon niet voort-

durend maar tegen Bekkie zitten groeten, ze kon ook niet meer zitten lachen, ze voelde haar mond zenuwachtig vertrokken, een leegte in haar hoofd —, 't huilen stond haar na —, omdat hij nog altijd niet naar haar omgekeken had.

Wat was er toch gebeurd? Dat feest, waarnaar ze hem hadden gedwongen mee te gaan, hem prikkelend met wat ze wisten dat hem altijd raakte: het pesterig zeggen dat hij zich voor zijn vaders vrienden en bureu en geloofsgenooten te goed achtte en „geneerde” —, waarvan hij voelde, dat ze het niet meenden, alleen er mee aankwamen —, altijd weer, omdat ze wisten dat hij er niet tegen bestand was. Het bracht hem zoo in verwarring, hij kon er zich immers geen rekenschap van geven, of hij zich inderdaad „te goed” achtte, hij wist alleen dat geen sterke gevoelens van verwantschap of saamhoorigheid hem met deze zijn „geloofsgenooten” samenbrachten —, doch hoofdzakelijk de trotsche wil, om aan elkeen, aan zichzelf in de eerste plaats te toonen, dat zijn persoonlijkheid onaangetast bleef, wat ook zijn afkomst en omgeving mocht zijn, dat hij niet bukte voor de vooroordeelen van de rijken en voornamen, die hij als ongegrond en dwaas verworpen had, die zij zorgvuldig in stand hielden, als het eenige waaraan ze eigen grootheid ontleenden. Tegen zichzelf zette hij zich schrap —, van hem zou

niet gezegd worden, dat hij voor die vooze grootheid iets van wat het zijne was, verloochend had. Maar de avond zelf had niets dan verwarring, strijd, twijfel opgeleverd. Hij vroeg zich af, als hij thuis in zijn gezin was opgegroeid, in het sober, armelijk leven, zooals bijkans elkeen der aanwezigen het leidde, of dan niet zoo'n feest hem als hen zou hebben verheugd —, of hij dan niet graag aan dans of voordracht had meegedaan —, of hij de nabootsingsproeven van Sam Peper, de clowneske goocheltoeren van Sjimnie Roeg niet zoo goed als de anderen zou hebben toegejuicht —, of hij niet met die anderen tegen twaalfen telkens voor de grap naar de keukendeur zou zijn geslopen, om den bakgeur te snuiven en de kruidige lucht van de soep —, had hij niet toch, heimelijk verbergend, wat elkeen met kinderlijke openhartigheid toonde —, naar het lekkere eten verlangd? En was hij het dan wel zelf geweest, die koel en hooghartig had zitten toekijken, den heelen avond, karig met zijn woorden, zuiniger met zijn lach en lof?

Of had zijn wezen zich van zichzelf als ontdaan, om zich te vereenzelvigen met een geest, die niet van hemzelf was, maar van een ander: Aart van Erp? Had hij niet eigenlijk voortdurend door diens oogen gekeken, met diens gedachten gedacht, naar diens maastaf geoordeeld? Neen —, niet geheel en al. Schoon hij erin was opgegroeid, schoon hij nooit iets beters had gezien, toch had hem de achteloos-gedekte tafel, het armelijk eetgerei, de plumpe bossen bloemen in

aarden melkkannen, het onbehouwen opgediende eten, maar vooral het schrokkige kauwen van zijn overburen, het schreeuwen naar de bedienden en naar elkaar om mosterd en om „zuur“ —, voortdurend gehinderd. Dit stellig te weten, was een verluchting. Toch kon hij ook niet ontkennen, dat hij den geheelen avond aan Aart van Erp had gedacht —, zich afvragend, wat Aart wel zeggen zou, als hij hem hier kon zien zitten, luisterend naar een bengel van zeventien, die met lallende keelstem in dik Jiddisj de avonturen van een troepje Amsterdamsche Jodenhoekers, die op Muiderberg het ouderlijk graf gaan bezoeken, tot groote uitbundigheid van de toehoorders, bezong, naar het gillerig gekweel van Heintje Aardewerk, een „prachtstem“, naar een snaterigen samenspraak, ook al in Jiddisj, door zijn zusje Saartje met Essie Roeg, onder leiding van den langen, slappen Sjimme —, later aan tafel, tusschen de aarden en tinnen schotels, torenhoog met dikke biefstukken beladen, ja, voortdurend was het geweest, als zweefde Aarts gezicht, met het hooge, gladde voorhoofd, den zachten, fieren mond, de diepliggende blauwe oogen, de glanzende blonde haren, voor zijn oogen —, en zag alles wat hij deed en hij voelde zich beschaamd, benepen, klein en belachelijk, weinig etend, weinig sprekend, om zich toch maar zoo afzijdig te houden, als mogelijk was.

Aart was zijn vriend, had hem in vertrouwen genomen, zijn verzen laten lezen, van zijn reizen ver-

teld. Hij was in Engeland geweest en in Italië, en in Tunis —, en had in zijn dagboek en in gedichten, indrukken en herinneringen aan landschappen en menschen neergelegd —, hij had hem snuisterijen getoond, steentjes en kralensnoertjes, struisveeren —, en ook kleine dingen, die hem lief waren —, een bloem, die eens een Russisch vriendinnetje hem in Nizza aan den avond van hun scheiden had gegeven, en een tennisprijs uit Zwitserland, en een gedachtenis aan een Engelschen vriend, verongelukt op een bergtocht. En alles van dit voorname, kleurige leven vertelde hij zoo onbevangen en natuurlijk als sprak het vanzelf, over een curieuse ontmoeting in een hotel in Spanje met een Duitsche familie, die ze het vorig jaar in een Belgische badplaats hadden aangetroffen, en hoe ze toen samen een tocht ondernomen hadden naar de bouwvallen van een oude Moorsche stad. Dan luisterde hij zwijgend, met een koel-belangstellend gezicht, afgemeten vragen tot Aart richtend, zorgvuldig verbergend hoe het hem overstelpde, hoe hij brandde van nieuwsgierigheid naar alles van dat luchtige, rijke, elegante leven, naar de hotels, naar de menschen, hoe ze waren, en spraken, waar ze aan dachten, en of ze armeren en minderen verachtten, zich erg trotsch en voornaam voelden in, en vervuld waren van hun rijkdom en hun hoogen staat. Toch had zijn verkeer in het huis van de Van Erps al een goed deel van dien dwazen gezagsduizel in hem vernietigd, tot zijn verluchting —, den dag, dat mevrouw hem het huis liet zien —

de salons, de muziekkamer, de rustige werkvertrekken van haar man en haar jongens, de leerkamer der tweelingen, Enny's kamer, die haar wachtte als ze van kostschool zou komen, had hij wel alles rijk en weelderig, maar niet meer zoo fabelachtig, zoo bijna geheimzinnig gevonden —, zij hadden eenvoudig ruimte en overvloed, ze hadden groote kamers, licht en lucht, de overdadige bevrediging van algemeen-menschelijke behoeften en wenschen —, maar meer niet, rijkdom was niet de mysterieuze geluksstaat, zooals hij het als kind had gewaand, het duistere bleef alleen, dat ze in hun gelukkig bezit aanleiding tot vaak mateloozen hoogmoed vonden.

Zoo had hij het toen gevoeld —, maar later had de ontzagsduizel hem toch weer overvallen —, als hij van feesten hoorde, toen hij voor 't eerst de nieuwe auto zag — en het ongelooflijk fijne kanten toiletje dat Enny naar haar school kreeg gezonden als verjaarsgeschenk. Al hield hij zich voor, dat hun bezit een zaak was, allerm minst van persoonlijke glorie, maar van toeval en geluk, dat zijn vader en moeder evengoed rijkgeboren hadden kunnen wezen, het hielp niet —, hij kon het oud-Joodsche ontzag voor het bezit niet geheel en al uit zich verdelgen. Maar hij verborg het achter koelheid en stugheid —, hij vermeed ook angstvallig alles, wat maar den lichtsten schijn op hem kon laden, als wilde hij voordeel halen uit de toevallige bevlieging, welke de weekhartige vrouw des huizes voor hem had. Die voorkeur, welke

zoo vaak het karakter aannam van romantisch beklag en dweperige belangstelling voor het verdrukte kind uit het „interessante, oude volk" was hem niet eens altijd aangenaam —, want hij gevoelde, dat die hem in de oogen van den koelen vader en oudsten zoon belachelijk, misschien zelfs verdacht maakte. Die liepen hem trotsch en met een korten knik voorbij, als alle andere loontrekkenden, wanneer hij ze ontmoette, maar hij gaf ze de volle maat van hun terughoudendheid weerom. Ze zouden leeren, dat hij niet minder was dan zij beiden, nooit zouden ze iets weten, iets vermoeden van den ontzag-duizel, die toch altijd weer over hem heensloeg, als hij ze 's middags zag thuiskomen in hun auto. Elke hulp van mevrouw wees hij af, en de enkele maal, dat de tweelingen door ongesteldheid of afwezigheid verhinderd waren voor de les, stond hij erop, dat een gedeelte van zijn geld zou worden afgehouden. Een fiets, die ongebruikt stond, sinds Aart een nieuwe had, weigerde hij hardnekkig te nemen, schoon mevrouw er herhaaldelijk op aandrong, en hij er dolgraag een had willen hebben —, doch hij kon dat alles voor zijn gezin niet verzwijgen, tegelijk verlangend te toonen hoe hij daar werd behandeld en hoe „groot" hij zichzelf hield —, dat berouwde hem achteraf, omdat ze hem, zijn zusjes vooral, dwaas en overdreven vonden en niets van zijn beweegredenen begrepen.

Doch Aart was zijn vriend, Aart bewonderde hem, bekende oprecht dat het bundeltje „Avond-zangen"

tot 't welk de vreedzame uren in meester Beckers tuintje hem beziel hadden en die hij niemand, zelfs den meester niet, had laten lezen, mooier waren dan zijn eigen uitheemsche poëzie. Hij drong er op aan, dat Ben die op een der avonden van de leterkundige club zou voordragen —, en toen hij bitter en fier verklaarde, dat hij niet goed genoeg was geacht om van dat gezelschap deel uit te maken, had Aart dadelijk Berthold van Herwerden opgezocht, hem heftig verweten, dat hij geen „artist" was, dat een artist geen vooroordeelen had — en Berthold, die óók begonnen was met het beoefenen van de dichtkunst en wel aan een treurspel in verzen, had zich verlegen gevoeld en tegen Aart gezegd, dat Ben dan wel mocht komen, als uitzondering, in hun uitgelezen club.

Maar Ben had niet meer gewild — inwendig jubelend van vreugde dat hij dit den trotschen Berthold kon aandoen —, uiterlijk niets verradend dan een kalme fierheid, die hem in Aart's waardeering deed stijgen. En of Aart nu dit aan zijn vader en aan Carel, zijn oudsten broer, had verteld, hun houding was óók veranderd, ze waren nog wel niet vriendelijk, maar hij las toch niet meer die spottende verdachtmaking in hun oogen, als in het begin.

En vandaag zou hij er voor 't eerst gaan eten. Het was Zondagmiddag, maar hij had nog allen tijd. Nog allen tijd om zijn gedachten opnieuw te laten teruggaan naar het feest en naar wat er voorgevallen was.

Want het bevreemdende, het beklemmend-verbijsterende van dien avond was pas gekomen, nadat de eettafels waren weggeruimd en elkeen rustte van het zware nachtelijke maal, voordat er gedanst zou worden. Hij had stil leunend tegen den muur, vergeten, naar zijn zusjes zitten kijken, Bekkie en het kleine Saartje, die haar in alles nadeed, zooals ze met haar vriendinnetjes tusschen de jongens stonden, hun oude kameraadjes van het Joodsche school, Elie, dien ze kenden uit de lintjeswinkel, Maup, die op Vrijdagmiddag voor drie stuivers zuur bij ze thuis bracht, roode Sam, uit het galanterie-, „magazijn” — en heel genadig en gewichtig hun hard-rose balboekjes lieten invullen, waarin de namen der dansen met fouten stonden gespeld —, hij had zich tusschen afkeer en vervreemding aan den eenen kant, zelfverwijt en fierheid aan den anderen, geslingerd gevoeld —, meer en meer verstrooid, al verder in zichzelf teruggeweken, tot zijn aandacht eindelijk werd getrokken door het aanhoudend voorbij hem gaan van datzelfde meisje met haar gele japon, haar hoog kapsel en fel-schitterende oogen —, en hij opkeek en zijn blik die oogen ontmoette, die hem ineens een vreemden gloed aanjoegen, en hij zag, dat zij ook bloosde in het verder gaan. Onbewust had haar zijn blik gevolgd —, ze had zich omgewend en het gezien en weer hadden ze beiden gebloosd en ze had even gelachen. De vreemde gloed door zijn bloed, een siddering in zijn leden bleef, hij voelde zich beklemd en onbehaaglijk, hij

begreep niet wat het meisje wilde, wat ze bedoelde, waartoe ze hem te lokken zocht.

En toen waren de violen gestemd —, en de dans was begonnen, de wandelmarsch eerst, aangevoerd door een klein zwart mannetje, dat met doordringende stem aanwijzingen schreeuwde, de dom-verlegen lachende paartjes half-ruggelings, zwaaiend met de armen voorafgaand als een bewaarschooljuffrouw haar klas. Loom schuifelden de ongeoefende, onzekere, ongelijktijdig zich bewegende voeten over de stroeve houten planken en weer zag hij dat meisje naar zich kijken, aan den arm van Meijer Leefsma ging ze, in onverholen tegenzin zoo ver mogelijk van hem af —, en haar wangen waren nu vlammend-rood gekleurd, ze wierp hem een half-boozen, half-verlokkenden blik toe. Wat beduidde dat toch —, had hij zich afgevraagd — en opnieuw was hem die vreemde gloed prikkelend over de huid getogen, voelde hij zich onbehaaglijk en behaagd tegelijkertijd, aangetrokken en afgestooten. Na den dans was Bekkie bij hem gekomen, trotsch, verhit, haar cavalier, den verlegen Sam, aan den arm met zich voerende, en had hem haastig, een zonderlingen meerderheidstoon in haar stem, toegefluisterd dat hij dadelijk Juutje ten dans vragen moest, eer dat anderen hem vóór waren. Zag hij dan niet, dat ze kennis wilde maken, hoe kon hij toch zoo lomp zijn —, hij wilde tegenstreven, hooghartig weigeren, maar als toevallig kwam het meisje zelf nu zijn kant uit, de hooge blos was weer weg van

haar gezicht, ze keek hem in de oogen met een verlegen, smeekend lachje —, in het oogenblik dat hij zich naar haar omwendde, trippelde Bekkie weer weg met den onbehouwen Sam en ze waren alleen.

't Verdere van den avond, den nacht eigenlijk, waren ze alleen gebleven —, ze danste niet langer, nu hij het ook niet deed, haar oom en tante waren haar komen roepen om haar mee te nemen naar huis toe, maar ze had niet gewild en in zijn bijzijn hadden ze een oogenblik hittig en giftig gekibbeld — rad Jiddisj, de oom en tante dreigend, smeekend, zij vastbesloten weigerend, met den vlamblos weer op het gezicht. Een uur later gingen ook zijn ouders —, Saartje was door oom Jozef na den eersten dans naar huis gebracht en oom was toen ook thuisgebleven — en ze hadden hem lachend en wenkend beduid, dat hij nu Juutje moest thuisbrengen. Beduusd, niet goed wetend, hoe dit alles toch was toegegaan —, en wat het moest beteekenen — liep hij even later gearmd met haar in den knappend-vriezenden Januari-nacht, door de verlaten straten —, hij hoorde haar rad, ietwat schor, napraten over het feest, hij luisterde zonder veel aandacht, zich vaag-verstoord afvragend, waarom ze, na haar vroolijken avond, nu ineens zoo veel kwaad van de voordrachten en de kleeren der andere meisjes vertelde —, onmiddellijk daarna bedenkend, dat hij er evenmin veel goeds van had gedacht, doch in zijn hart weigerend, zichzelf en haar daarin gelijk te stellen. En dan voelde hij weer de

warmte en de weekheid van haar borst tegen zijn arm, de gloed van haar wangen vlak naast zijn gezicht —, en nog wist hij niet of op den stoep van haar huisdeur hij haar of zij hem had gekust.

In het bruin-fluweelen jasje, dat hij zich van het zuinig bespaarde gedeelte der lesgelden dat hij voor zichzelf behouden mocht, had laten maken, kwam Ben de huiskamer binnen om even te zeggen, dat hij wegging naar de Van Erp's —, een eenstemmige uitroep van afkeuring begroette hem. Bekkie vroeg vinnig of hij gek geworden was en verklaarde dat het een schandaal was, zóó naar die voorname menschen te gaan, vader en moeder vonden het ook —, hoe kreeg hij het in zijn hersens geprakkezeerd —, met dat mesjoggene jasje zich in deftig gezelschap te vertoonen, alsof hij geen fatsoenlijke kleeren had — stapel was hij —, hij moest dadelijk naar boven gaan en zijn Sabbath-pak aantrekken —, en het schoon halfhemdje, dat moeder had klaargelegd en de splinternieuwe das van vijftien stuivers, die oom Jozef zoo goed wou zijn hem te leenen —, maar Ben hield zich koppig, zóó als hij nu was, verklaarde hij, en niet anders zou hij gaan, zoo kenden ze hem, zóó kwam hij er alle dagen —, zoo mochten ze ook vandaag hem zien. Ze haalden mismoedig de schouders op, Bekkie tikte veelzeggend tegen haar voorhoofd, zwe-

gen en lieten hem trekken, en zijn „mesjoggenen" gang gaan.

Ze wisten niet, wat Ben in vernieuwde weifeling overdacht, toen hij al buiten liep —, hoe hij lang had gearzeld tusschen dit bruin-fluweelen jasje over een los hemd en een slappe das, en het „nette" pak uit een Amsterdamsche confectie-winkel, met het schoone „halfhemdje" en oom Jozef's das. Mevrouw Van Erp zei dat het hem „interessant" maakte, het fluweelen jasje en het losse, lage boord, dat het zijn matte kleur, het „mooie, zwarte hoofd" zoo voordeelig deed uitkomen. „Het mooie, zwarte hoofd" —, ze had het precies zóó gezegd —, en wist niet, gelukkig niet, dat hij het eenmaal bloedig en kaal had gedragen onder de favus-kap, hijzelf kon er nog niet zonder een diepe huivering van afschuw aan terugdenken —, en toen tante Rebecca verleden jaar, hem over het hoofd strijkende, gezegd had dat de volle groei van zijn mooi, glanzend haar bewees dat zij indertijd gelijk had gehad, dat het alleen „gezonde klieren" waren geweest, had hij bijna gehuild van woede en afkeer, omdat ze hem aan dien ellendigen tijd herinnerde.

Toch had hij zich niet zonder aarzeling in het „interessante" pak gestoken, bang dat het tegen de regels zou zijn, bang dat ze hem uitlachen zouden —, maar eindelijk had hij er toch toe besloten, in een plotselingen afkeer tegen zijn „nette" kleeven, die hij zichzelf al zoo stumperig vond staan.

Het was tamelijk laat ,toen hij het huis, feestelijk-

verlicht temidden van zijn opgaanden tuin, bereikte, van vóór het breede hek zag hij een rijtuig en een auto juist heengaan —, zijn hart sprong onbedwongen op van vreugde en trots —, met andere, voorname gasten was hij blijkbaar tezamen genoodigd, doch onmiddellijk trok hij op tegen dat gevoel —, was hij dan minder dan die anderen? Neen —, en hij zou het toonen! Tegen den knecht echter voelde hij zich al dadelijk met zijn houding verlegen, hij wilde niet gemeenzaam zijn en ook niet stug, zichzelf daarmee verlagend, maar terwijl hij zijn jas overgaf, meende hij op het gezicht van den man, die hem dagelijks voor zijn lessen zag komen, een spotlachje, onmiddellijk weer vervluchtigd in uitgestreken deftigheid, te hebben gezien om zijn kleeding. En nu hij van achter de deur, die hem de knecht openhield, opgewekt en beschaafd-druk hoorde spreken, overviel hem plotseeling een kille angst, die hem één oogenblik den adem deed stokken —, als ze hem eens allemaal bespottelijk, aanmatigend vonden om zijn kleeren en hem dat deden voelen.

Het werd stil bij zijn binnenkomst, hij dorst niemand aanzien, onbewust ondervroegen zijn oogen de vrouw des huizes, glimlachend onder het kronenlicht in een glanzend zijden kleed van wonderlijk fatsoen —, en hij was gerust, hij zag het aan haar oogen, aan haar knik —, het was goed dat hij zóó was gekomen. Nu dorst hij ook de oogen opslaan en om zich heen blikken, de menschen aanzien, aan wie hij

werd voorgesteld —, op hun gezichten, in hun oogen, bemerkte hij geen spot, alleen belangstelling. Terwijl hij nu zitten ging, met een verruimd gevoel, hoorde hij een dame aan de vrouw des huizes fluisterend vragen: „Een schilder?” —, en hij bloosde gloeiend, vond zichzelf ineens weer belachelijk, alsof hij zich had getooid met wat hem niet toekwam, om een onwaren indruk van zichzelf te geven. Gespannen luisterde hij, wat mevrouw Van Erp antwoorden zou, hij hoorde haar zeggen:

„Neen, maar een jongen van heel veel talent —, een dichtertje in den dop.”

Aart had het dus toch gezegd van zijn verzen, en hij keek er hem op aan, hij had hem immers geheimhouding gevraagd, omdat hem dat een gebruikelijke en waardige houding toeleek —, maar was hij eigenlijk wel ooit op die geheimhouding gesteld geweest? Hij had volstrekt geen overmatige gedachten van zijn versjes, al wist nu ook meester Becker ervan, al had hij er ook op diens raad een paar naar een tijdschrift-redactie gezonden —, en nu hij zag, dat mevrouw Van Erp's mededeeling in den kring der bezoekers rondgefluisterd was, dat de drie jonge meisjes in lichte kleeren met fraai-gekapte hoofdjes heimelijk belangstellend naar hem keken —, werd het hem benauwd te moede, als zat hij hier voor bedrieger en matigde zich aan wat hem niet toekwam. Hun gevoel was ongegrond —, hij was niet „interessant” — hij mocht zich dat niet laten aanleunen —, he was allemaal even

onwaar en voos —, maar plotseling bedacht hij: was dit onnoozel ontzag voor zijn onnoozele, onbeteekenende versjes, die ze niet eens kenden, voor den naam „dichter” die hem nog niet toekwam —, eigenlijk alleen voor het uiterlijk vertoon: de fluweelen jas, de losse das —, was het minder gegrond dan zijn ontzag voor hun bezit en hun klinkende namen? Zonderling, hij had geen bezit en geen mooien naam, hij had niets van dat, 't welk de grondslag was van hun trots, waar zij groot op gingen, maar omdat er iets „interessants” aan hem was, voelde zij nu weer hetzelfde heimelijk gevoel voor hem, dat hij heimelijk voor hen voelde —, hoe schimmig en onwerkelijk was dat alles —, hoe zwak stond op dwaze wanen en ongegronde gevoelens de menschenmaatschappij, het menschen-samenleven gebouwd. Nu hij dit bedacht, voelde hij zich rustig, zijn eigen schuld was het toch ook niet dat hij aan een klein, ontluikend talent —, tot dusver de zuivere vreugde van zijn eenzame uren, bijkans willens de hand sloeg om er maatschappelijk voordeel uit te halen —, maar van allen, die hem anders vernederden en verstooten zouden en op hem neerzien.

Hij wilde er niet te veel aan denken, liever luisteren naar de gesprekken, eraan deelnemen als het kon. Maar de jonge meisjes spraken over tennis-matches voor het volgend seizoen en bals in het loopende, de heer des huizes liet zijn oudsten zoon iets lezen in een krant en samen spraken ze daar even over door, de dame naast mevrouw Van Erp hield een gesprek

vol beminnelijke glimlachjes gaande, waarin hij zich zoo goed mogelijk trachtte te voegen —, maar Aart was bij hem gekomen en had hem meegenomen naar de bank onder het breede raam, waar hij met een vriend en een neef, allebei eenige jaren ouder dan hij, afgezonderd van de anderen had zitten praten. Ze hadden in een Engelsch vers een duistere en moeilijke plaats ontdekt, waren het over den zin daarvan niet eens en wilden nu zijn oordeel weten. En al gauw was hij, van dat onderwerp op andere gekomen, met hen tezamen verdiept in een levendig gesprek over litteratuur en geschiedenis en poëzie en hij zag dat ze naar hem luisterden, dat ze zijn oordeel wogen en meerekenden.

En hij voelde zich nu werkelijk vrij en ruim, immers eerlijk tegenover elkeen en zichzelf —, dacht niet meer aan zijn persoonlijkheid, aan zijn houding, aan zijn kleeren; zijn valsche schaamte, bezwaren, verwarringen, ze waren op eenmaal van hem afgevallen. Dit was de wereld, voelde hij, waarin hij thuisbehoorde, niet de wereld van weelde en verwendheid en pralerij, maar de wereld van den geest, van het intellect, van de werkelijkheid, waarin alles, wat echte waarde had onder de menschen, tezamen kwam en elkaar erkende, zonder aanzien der holle toevalligheden van geboorte en stand. Nu voelde hij zich niet linksch en bang, zooals wanneer ze over de vermaken van hun bevoorrechten rijkdom tot hem spraken: jacht en spel en sport —, en hij zich schaamde om zijn onwetendheid,

zijn buitenstaan; dan opnieuw zich weer schamend om zijn schaamte, nu kon hij zijn ziel ongerept, ongeknoeid bewaren en toch geacht zijn —, en opgewekt, geestdriftig, onbevangen bleef hij deelnemen aan het gesprek totdat ze aan tafel gingen.

Toen was het weer uit. Angstig keek hij om zich heen, niet wetend, wat te doen; niet wagend het meisje dat dicht bij hem stond, hem van terzij aankeek, daarna bloosde, eindelijk zich afwendde, zijn arm te bieden, tot een der anderen het deed —, en de glinstering en pracht van de tafel — mevrouw had hem toch van een huiselijk dineetje gesproken — die hij in de eetkamer zag aangericht, boezemde hem ineens opnieuw het gehate ontzagsgevoel in. Toch weer, toch dadelijk, na zijn gevoelens van zooeven! En terwijl de anderen, vroolijk lachend, zich schikkend, het aanzitten aan zulk een tafel blijkbaar gewend, zonder eenige zorg of aandacht voor hun houding, immers door geoefendheid daarvan volkomen zeker, hunne plaatsen innamen, voelde hij zich als verstijfd van verlegenheid en angst. De tweelingen zaten niet aan tafel, ze waren uit, op een verjaarpartij bij een van hun klasgenooten, hij was tusschen de oude dame en een der jonge meisjes geplaatst. Thans zat hij op zijn stoel, onzeker, in een benauwd besef, dat hij aan alle kanten kwetsbaar en weerloos was —, dat elk gesprek, elke vraag zijn zielige onbeholpenheid, ongewendheid, onevenredigheid bloot zou leggen, omdat hij niets met die anderen gemeen had,

niet hier hoorde in hun midden. Zooals hij op het feest van verleden week een vaag visioen had gehad van Aart en zijn familie, hem daar gadeslaande —, zoo had hij nu ineens eenzelfde visioen: alle vroolijke, argeloos-genietende feestgangers van dien verstreken avond en zijn eigen gezin erbij, sloegen hem gade, zooals hij hier was aangezet en in hun oogen lag benijding, ja, maar ook spot! Was die spot niet evenzeer in de oogen van die naast en tegenover hem zaten, omdat ze hem allen zijn benauwde onbeholpenheid aanzagen? Angstig keek hij naar de kleurige hors-d'oeuvre-schotels, niet wetend wat hij zoomet-een kiezen zou, wat eetbaar was en wat alleen tot versiering bijdroeg, en of hij veel of weinig behoorde te nemen —, en hij verfoeide zichzelf, omdat hij bleek werd en zich geheel en al van streek voelde, nu de knecht met de schotel bij hem kwam, en dat om zulk een nietig, armzalig ding! Als hij met Aart en zijn vriend en zijn neef alleen had gegeten, hij had zonder schroom zijn onbedrevenheid erkend, zich door hen laten inlichten en helpen, in het besef dat zij die dingen immers evenzeer gering rekenden als hijzelf —, voor een onbeduidend jong meisje, dat hem niet aanging, voor een oude dame, die hij niet kende, en die niets dan beminnelijke domheden uitkraamde, ja meest misschien voor den dienenden knecht, trilde hij van angst, omdat hij vreesde een onhandigheid te begaan met die vreemde zilveren voorwerpen bij het zich bedienen, of bij het eten van

die vreemde dingen —, tot hij ineens een verruimend besluit nam en, zijn trek overwinnend, de lokkend-uitziende schotel voorbijgaan liet. Hij bracht tot tweemaal toe een heesch „nee, dankje" uit, vóórdát de knecht hem verstond en verder ging. Wantrouwig loerde hij den man in het gezicht, had er spot, om wat hij wel moest begrepen hebben, in zijn oogen geflikkerd? —, dan keek hij schichtig rond, naar de aanwezenden, nu bediende Aart zich, in het geheel niet bijzonder zorgvuldig of correct, bijna liet hij een schijffe tomaat, bekleed met een gladde, witte saus, op het tafelkleed vallen —, niemand keek er naar of vond het erg, Aart ook niet, hij zei vluchtig glimlachend iets tegen den knecht, die ook even glimlachte en een en ander op zijn bord lei, hij had er maar halve aandacht voor, verlangend het gesprek met zijn buurman voort te zetten. Als hij zelf eens bijna gemorst had, dacht Ben, hij zou van zijn stoel zijn gevallen van schrik. Nu aten ze, en hij loerde verstolen, hoe ze aten, en het water kwam in den mond, en de oude dame naast hem vroeg allervriendelijkst: „Houdt u werkelijk niet van hors-d'-oeuvre?", en hij moest een benepen „nee, mevrouw" te voorschijn brengen, en kreeg den indruk, dat ze hem niet geloofde en dat hij zich belachelijk maakte, en vreesde ineens dat het weigeren van een allereerst gerecht misschien een onwellevendheid was. De eene gedachte van dien aard na de andere overviel hem, als werden er emmers water, beurtelings heet en koud, over hem

uitgestort —, zijn soep at hij even later in vrees en beven, alweer kijkend naar de anderen, of die ze aten met of zonder brood en of ze het bord deden hellen en naar welken kant en hoe ze er de lepel op legden, als ze gereed waren. Verbijsterd keek hij naar de glazen voor, de vorken en messen aan weerskanten van zijn bord, nogmaals wierp het meisje dat naast hem zat, een steelschen blik op hem, half-verbaasd, half-gekrenkt, maar hoewel hij voelde dat hij een gloeienden kleur kreeg, bleef hij hardnekkig in de stralende electriche kroon boven de tafel staren —, als was hij alleen, een hitte joeg hem over de huid, sloeg hem uit de slapen, onder de tafel schenen zijn beenen verstijfd, zijn armen als van hout —, hij had met haar een gesprek moeten beginnen, hij voelde dat ze het van hem verwachtte en verlangde, maar hij kon niet —, hij wist geen ding te zeggen, geen woord uit te brengen. En meer en meer steeg zijn angst dat iemand tot hem het woord zou richten. Wat zou hij moeten antwoorden? Er werd gesproken over reizen, over sport, over theaters en concerten en opera's —, namen van zangers, acteurs en actrices genoemd. Hij was nergens geweest, had niets gezien en gehoord, alles klonk hem even vreemd —, en hij voelde zich naakt, berooid, minderwaardig tusschen de anderen, hoe had hij toch ooit durven komen! Of hij Brussel goed kende —, had hem de oude dame gevraagd — of hij aan hockey deed —, lispelde het jonge meisje —, en hij had maar niets dan heesche „neen's" uit

te brengen, zich benauwd om te wenden van de een naar de ander, terwijl er uit de verte langs de tafel statig en bedaard en langzaam opnieuw de knecht naderde met weer een vreemdsoortige schotel, en dadelijk bij hem zou zijn. Van weerskanten meende hij koele, misprijzende blikken op zich gericht te voelen, al zag hij het niet, het kon immers niet anders en in zijn wanhoop klemde hij zich vast aan zijn trots, hield zich met den meesten innerlijken aandrang voor, dat al hun gewendheid en gemak en wereldsche ervaring maar was door hun geld —, dat er lichter schande kleefde aan rijkdom dan aan armoede, dat hij dus niet minder was, omdat hij dit alles, wat zij bezaten, miste, dat de dingen, waarover ze spraken, waardeloos waren, hun gesprekken beuzelpraat —, dat zijn geest vertoefde in hoogere werelden, werelden waar hun armzaligheid niet naar reiken kon —, maar innerlijk voelde hij, dat hij niet ze verachtte, niet op ze neerzag, zelfs niet koelkritisch tegenover ze stond, maar dat hij ze bewonderde en benijdde, ondanks de „hoogheid van zijn geest" en alle verhalen uit boeken en allen raad en vermaan van den meester, zijn ouden vriend.

Hongerig, ontdaan, als verstijfd stond hij na het langdurig en weelderig maal van tafel op. Zoo scherp was het besef in hem van het belachelijke van zijn toestand, dat hij meende dat elkeen het hem aanzag en hij maar liefst weg had willen gaan. Doch zijn gastvrouw overreedde hem te blijven en de oude

dame, naast wie hij aan tafel had gezeten, drong er tot zijn verbazing ook op aan en bleef bij hem zitten en vertelde van haar familie in Indië en van het landschap daar, en het leven. En hij luisterde verruimd, want dat hij Indië niet kende, kon hem immers niet als een tekort-aan-beschaving toegerekend worden — en hij deed vragen en ze was verrukt, dat hij alle plaatsnamen die zij noemde dadelijk thuisbracht en hij toonde belangstelling voor haar gebabbel, tegen zijn beter voelen in toch weer geveleid met de aandacht van iemand, die in geest en verstand toch niet zoo heel veel meer dan zijn brave tante Rebecca was! En hij moest in den loop van den avond verzen voordragen, moderne Hollandsche en moderne Fransche en hij werd toegejuicht —, aan den armzaligen nederlaag van het maal herinnerde hem nog alleen zijn hongerige maag —, en bij het heengaan vond de gastvrouw even een gelegenheid hem te vertellen, dat zijn buurmeisje aan tafel hem toch zóó interessant had gevonden. Hij had zoo weinig gegeten en nagenoeg niet gesproken —, ze had gedacht dat de „inspiratie" over hem was geweest. En ze wilde het nu zoo graag weten, zijzelf — als hij het vragen tenminste niet heel onbescheiden vond —, was werkelijk de inspiratie over hem geweest? Ben wist van verbluftheid niet wat te antwoorden. Maar ze wachtte ook het antwoord niet af, vertelde hem alleen nog, dat het meisje ook zoo bang was geweest, dat hij haar erg dom en onbeduidend zou hebben gevonden —, maar dit moest hij

toch heusch niet, want er zat wel niet zoo heel veel bij, maar ze was werkelijk heel lief, heel goedhartig en ze meende het zoo goed, al kon ze zich dan niet zoo bijzonder goed uitdrukken. En Ben moest vooral nog eens weer komen eten —, en, o ja, ook dat nog —, hij had immers nooit aan tennissen gedaan? Neen, natuurlijk niet, zijn geest was met hoogere dingen altijd bezig geweest, maar tennissen had toch ook zijn nut —, de tweelingen moesten het nu tegen het voorjaar leeren —, was dat niet een aanleiding en een goede gelegenheid voor hem ook —, achter in hun tuin, met Aart en de jongere kinderen tezamen? Hij wist niet veel te zeggen —, zijn hoofd was vol van tegenstrijdige en verwarde gedachten — hij nam afscheid en eer hij er aan dacht was hij thuis. De geur van de erwtensoep, die ze 's middags hadden gegeten, hing nog in het kleine woonvertrek, de lamp was neergedraaid en brandde vaal, de kachel rook asschig duf —, hij had wel graag nog een bord soep gegeten, hij had het zonder ophef kunnen nemen, het was al laat genoeg en iedereen naar bed, maar het leek hem zoo pijnlijk en zoo belachelijk en hij wilde voor zichzelf en in eenzaamheid toch nog niet belachelijk zijn. Hongerig ging hij naar bed.

In het volgend voorjaar trouwde oom Jozef eindelijk toch —, de vader van het meisje had toegegeven,

nu het gezin langzaam aan tot ietwat hooger en aanzien was gestegen. Wel stond de oude Vischkooper nog altijd met zijn boekenstal op de markt, maar hij was daar de eerste onder zijn gelijken geworden en had geleidelijk de beste koopers aan zich getrokken.

Thuis vertelde hij, dat dit kwam, omdat hij beter dan de anderen in staat was, de menschen te raden in wat ze koopen moesten, omdat hij verstand van boeken had —, maar in werkelijkheid dankte hij zijn vooruitgang hieraan, dat hij zich gemakkelijker dan die anderen liet afbieden, vatbaar als hij was voor vleierij en vriendelijkheid van de zijde der artisten en opgeschoten schooljongens die zijn beste klanten waren. Hij had een roep gekregen van betrouwbaarheid, wist met een zekere in den loop der jaren verworven kennis van feiten en namen een heel vertoon te maken —, en had op marktdag van den ochtend tot den avond zijn kraam omringd met koopers en met kijkers — die hij niet, als de anderen, snauwerig wegkeek of afschrikte door gretig opdringen, maar rustig liet snuffelen en bladeren, overtuigd, dat ze toch niet met leege handen zouden weggaan.

Het marktlevens, het opslaan onder de groene boomen, het uitleggen der boeken, het praten en lachen en schertsen met de schilders en opgeschoten jongens, met sommigen van wie hij bevriend raakte, tusschen welke hij zich soms een gewichtig man vond, als ze hem om raad vroegen, het gewoel rondom hem, te-

midden waarvan hij stond als een benijd en aangezien man, zich heel wat gewichtiger gevoelend dan de „sjlemiels", die zich de keel heesch schreeuwden achter hun verschoten lintjes, hoedebollen „met waterschade" en ongeregelde lappen, en die soms niet eens een stalletje, slechts een zeil op de steenen bezaten —, dit alles beviel hem, hij was erin gewend en vastgegroeid en zou er niet van hebben kunnen scheiden. Vroeger, in Rotterdam, had hij óók met „waterschade" gestaan, en met „ongeregeld", 't zij potten en pannen uit een failliet, of lappen met misdruk en fouten in 't weefsel —, had hij ook moeten schreeuwen en optrekken tegen de zure, wantrouwig-pingelende burgervrouwtjes, die hun afkeer van den Jood nog niet verborgen, terwijl ze met hem handelden, hem tegen elkaar, waar hij bij stond, hoorbaar voor „smaus" en bedrieger uitmaakten, dat hij ze wel met een pan op de hersens had willen slaan —, en hem geen cent winst gunden. Tuig was het, vuilaardig wantrouwig vee, vol Jodenhaat, geel van gierigenijd —, nooit had hij met ze kunnen omgaan, met het „minne gaajes" —, en nu hij betere klanten had, nu gingen de zaken goed —, nu had hij schik in zijn leven —, ofschoon ze hem ook op de markt vaak „Joodje" noemden, zonder kwaad te meenen trouwens, want wanneer hij ze op Sabbath ontmoette, hij in zijn nette zwarte jas en moeder in haar bruine japon met tres aan zijn arm, dan namen ze soms 't eerst voor hem hun petjes en hun hoedjes af! Dan

glom moeders gezicht van „naages" —, de armoe, het verval waren haar hard gevallen, al had ze nooit geklaagd, want ze was van gezeten burgerafkomst — en dan moest hij precies vertellen, hoe ze heetten en waar ze woonden, de schildertjes, de schooljongens uit de deftige huizen, die zelfs bij hem poften, die bij hem in de schuld stonden —, hoe ze 't dorsten doen voor hun „kowed" daar kon moeder maar niet bij!

Waarom wilde Bekkie dan nu, dat hij van de markt af zou gaan en een winkeltje van boeken beginnen? Omdat ze hoopte op een „sjiddesj" met den dikken rooien Sam, uit de galanteriewinkell! Hij hoopte het voor haar —, en voor zichzelf ook —, en 't zou er wel van komen, sinds den avond van het sjoelfeest scheen het „dik" aan tusschen die twee. Maar moest hij daarom van de markt af en in een winkeltje? Een winkeltje was niemendal, werd niemendal, in d'r eeuwigheid niet —, 't zou dezelfde „dalles" van vroeger worden, armoe troef aan alle kanten, wanneer hij van de markt af en in een winkeltje ging. Wie kwamen er in een winkeltje, van zijn klanten? Ze hadden geen winkeltje noodig, ze wilden niet binnenkomen en vragen naar dit of naar dat —, ze wilden snuffelen en bladeren en een praatje maken, zonder bedoeling om te koopen, maar altijd koopend, een oud plantenboek, een atlas, een bijbel —, allemaal dingen, waar ze niet naar zouden komen vragen in een winkeltje.

En terwijl hij dan zichzelf opvrat van ergernis en verveling achter den toonbank —, zou loensche Schmoel hem de oogen uitsteken, mooi weer spelen met zijn klanten, op zijn oude plek staan op de weekmarkt, en ze zouden hem vergeten —, en alles voor de „kowed" van Bekkie en van Sam, die nog geen woord tegen Bekkie had gezegd en wel heelemaal geen „sjiddesj" kon voorhebben.

Vaak overdacht hij die verdrietelijke dingen, vaak overlegde hij ze thuis met vrouw en kinderen —, Saartje, de jongste, sprak óók haar woordje mee —, haar had Sam voorgespiegeld, dat ze misschien leerling kon worden in zijn vaders galanteriezaak, met „vooruitzichten" —, oom Jozef was er niet voor, hij stond ook op de markt en was er niet minder om —, tante Rebecca kon niet komen, maar ze stuurde een brief uit Amsterdam, en zelfs haar man, de aange trouwde oom, had niet kunnen laten, dwars door haar hanepooten te schrijven „niet doen, Moos, niet doen, kowed is goed, maar je kan er den pot niet van over het vuur hangen."

Alleen Ben onthield zich van allen raad. Juist omdat hij zoo vurig wenschte, dat zijn vader niet langer het boekenjoodje van de weekmarkt zou wezen, juist daarom wilde hij op de verandering niet aandringen. Weer en weer had hij besloten, zijn fierheid ongerept te bewaren —, geen concessies te doen aan vooroordeelen die hij minachtte en waarboven hij verheven wilde zijn. Niets van zijn vaders bedrijf was oneer-

vol en beschamend —, het bedrijf van de rijke beursheeren, de grondspeculanten, de effectendobbelaars was waarschijnlijk vrij wat troebeler. En in een wereld, die van „eerlijkheid” en „deugd” den mond vol had, zouden die geëerd en aangezien wezen, terwijl toch elkeen wist wat „zaken” waren, wat ze althans konden zijn —, en zijn vader en diens gelijken zouden in alle „eer” en „deugd” veracht en verstooten worden en hij, dit alles ziende en onderscheidende, zou ervoor bukken en de dommen, machtigen, die met hun daden logenstraffen, wat hun mond beweerde, stijven in hun kwaad? Hij wilde het niet, hij wilde niet zijn eerlijke overtuiging opofferen aan de minderwaardige domheid van anderen en aan zijn eigen ijdelheid. Zijn ijdelheid ook —, want hij kon zichzelf niet beletten, dat hem nog steeds gevoelens van angst en schaamte overvielen zoo vaak hij in het huis der Van Erps met hun vrienden samenkwam, dat hij het ellendig vond, als elkeen zijn onervarenheid in wereldsche vreugden, reizen, spel en sport, zijn onbekendheid met tafelgebruiken, met toilet en kleeding en vermaak betreffende vormen en voorwerpen, gewaar werd. Schamel en naakt, bijna schuldig voelde hij zich dan, geslingerd tusschen de neiging, tegenover vreemden voor te wenden wat hij niet was en wat hij niet had, en zijn fierheid, die elk transigeeren met het verachte maatschappelijke vooroordeel verfoeide en verbood, waarin meestal de fierheid het won en waardoor hij vaak tot stugheid en koelheid oversloeg in zijn angst

van vleierij en oogendienerij te worden verdacht.

Dan bemerkte hij soms, dat die stugheid werd toegeschreven aan „dichterstrots”, zijn onhandig zwijgen — als dien eersten keer — aan diepte van gedachten, zoodat zijn aanzien er door steeg —, dit zond weer een nieuwe verleiding op hem af en een nieuw gevaar: dat van het aannemen der trotsch-dichterlijke en koel-diepzinnige pose, waarmee hij hen in hun standtrots en opgeblazenheid om geld zou kunnen overbluffen en verblinden en ontwapenen. Hoe vaak benijdde hij in die verwarring zijner gedachten en gevoelens de kinderlijk-eenvoudige, argelooze opvattingen van zijn zusjes en zijn heele omgeving. Zonder schaamte bekenden zij het zichzelf en anderen, hoe hun leven en streven op maatschappelijk aanzien was gericht, dat ze het als hun hoogst geluk beschouwden, in „stand” meer dan vroeger, meer dan anderen te zijn; hoe vanzelf sprak het voor hen, dat ze ook die anderen naar hun „stand” beoordeelden, zonder dat ze ooit daarover nadachten en tobden, ooit zich afvroegen of er geen betere maatstaf was —, terwijl hij aan al die gevoelens waarin hij van ouder tot ouder was geboren en getogen, evenmin als de anderen ontgroeid, ze noch voor die anderen, noch voor zichzelf belijden dorst en heimelijk bezwaard ging onder zijn rijkdoms-ontzag en arme-jongens-vereerdheid met hun genadige vriendschap.

Zelfs tegenover den meester, zijn ouden vriend, dorst hij zich niet vrijelijk uitspreken — nog altijd in

het onzekere, wat er in diens eigen hart omging en vaak bevolgen door het zonderling gevoel, dat ze beiden hetzelfde verborgen onder denzelfden schijn van hoogheid, door dezelfde schaamte gedreven.

En ook zweeg hij tegen den meester over zijn betrekking tot Juutje, zoolang hij voor zichzelf niet zeker was, wat hij kon voelen voor het kind en waar dat gevoel en haar vurige vastbeslotenheid hem heendrijven zouden.

Ze was zoo vurig en vastbesloten en dat juist ontstelde hem, ze toonde hem openlijk haar voorkeur, en streelde daarmee zijn ijdelheid, maar wekte ook gevoelens van bijna weerzinnige bevreemding in hem op. Een meisje —, een vrouw —, in zijn voorstelling stond ze als een broos, gevaarlijk wezentje, moeilijk aan te vatten, snel vertoornd, niet dan met uiterste omzichtigheid en aërbied te winnen. En Juutje nu toonde zich, niet tegenover anderen, alleen tegenover hem, zoo smeekend en gedwee, dat het hem verwarde, soms wel eens verteederde, maar soms ook neigingen naar wreedheid en heerschzucht in hem wakker riep. Dan wreekte hij onbewust in hooghartige hardheid op haar de vernederingen die hem anderen en die vooral hijzelf zichzelf had aangedaan, genoot van haar onderworpenheid, voelde zich een gebieder, die soms wel edelmoedig haar nederigheid wilde loonen. Juutje hield hem in dien waan, haar instinct ried het haar —, zonder er zich rekenschap van te geven, begreep ze dat zij hem voorshands alleen door haar gedweeheid,

die hem tot heerscher verhief, aan zich binden en zichzelf onmisbaar maken kon —, eenmaal eraan gewend, zou hij dat gevoel niet willen missen —, en later zou zij het wel tot redelijke verhoudingen terugbrengen. Haar vader had toegestemd, in zijn hart verrukt dat zijn dochter een geleerde, die later een deftige betrekking hebben zou, tot man kreeg; zoolang geld zijn eenige grootheid was en hij niet kon hopen op een andere, had hij altijd op „kale kowed" gesmaald, nu stak hem nog wel Ben's armoedige afkomst, het boekenstalletje van den vader, maar hij overwoog, dat ze toch later niet in dat dorp zouden blijven, maar ergens in een groote stad gaan wonen, waar Ben advocaat of leeraar zou zijn en dat niemand dan iets van het boekenstalletje zou weten. Juutje had hem geschreven, dat hij zich voorloopig nog maar moest houden, alsof hij van niets wist —, ze voelde wel, dat ze Ben nog heel niet vast had en dat hij zou losbreken als hij voelde dat het van alle kanten op hem werd aangelegd. Daarom ook had ze Bekkie gevraagd, niet te veel bij hem aan te dringen, dat ze met hun vieren — Bekkie en Sam en Juutje en Ben — uit wandelen zouden gaan, hij moest niet gaan vermoeden, dat iemand rondom hem iets wilde of wist, totdat terugtrekken onmogelijk zou zijn geworden. Den boozen brief van haar vader, die er heftig tegenop kwam, dat hij niets mocht laten blijken —, was zij soms niet goed genoeg voor dien kalen gattes, moest zij hem lokken en bidden, in plaats dat hij haar op

zijn bloote knieën dankte? — beantwoordde ze met vage mededeelingen over Ben's wonderlijke geleerdheid, en zijn zwaar werken op school, 't welk hem zoo in beslag nam, dat hij voorloopig althans nergens mee mocht worden lastig gevallen. Doch ondanks al haar omzichtigheid en sluwe voorzorgen kon het Ben toch niet ontgaan, waarheen ze hem altezamen drijven wilden.

Bekkie vooral liet zich voortdurend plagerijen en toespelingen ontvallen —, hij werd met Juutje, zoodra ze kwam, alleen gelaten, de Hendersons toonden zich van een ongewone gemeenzaamheid, Juutje behandelde zijn vader en moeder als familie-leden en zoo behandelden ze haar ook. Zoodra de dagen mooier en langer werden, vertoonde ze zich bijna dagelijks, had telkens een nieuw japonnetje aan en het was, voordat hij er zich goed rekenschap van had gegeven, een gewoonte geworden dat ze in den schemer samen gingen wandelen.

Op een namiddag, dat hij met Aart van Erp uit school kwam, ontmoetten ze haar in de straat. Het was zomerachtig warm, schoon nog maar April en ze had een lichtblauw japonnetje aan, dat haar heel aardig stond. Ze glimlachte al uit de verte en keek hem in 't groeten met haar schitterende zwarte oogen zoo smeekend en onderworpen aan, dat Ben er een kleur van kreeg en haastig naar Aart keek om te weten welken indruk zij op hem had gemaakt.

„Wat een alleraardigst kind", zei Aart haar als

uit de hoogte bewonderend, „en ze schijnt jou ook nogal aardig te vinden.”

Ben voelde zich tegelijkertijd geveleid en geprikkeld. Juutje steeg in zijn waardeering omdat Aart iets vriendelijks van haar had gezegd —, maar tegelijk hinderde het hem, dat Aart dat kind zoo maar dadelijk goed genoeg vond voor hem.

„Zie je haar veel?”

„Ze is elk oogenblik bij ons in huis.”

„Loopt ze je zoo'n beetje na?”

„Als Helena Demetrius”, schertste Ben —, hij wilde niet grof en onridderlijk zijn, maar toch graag ook de juiste voorstelling van den toestand geven.

Aart lachte —, en ze spraken over wat anders —, doch Ben voelde spijt om wat hij had gezegd. Juutje was toch werkelijk zoo heel lief en onderworpen. En elk oogenblik kwam ze met wat aardigs voor hem aan, met kleine luxe dingen voor zijn kamertje en zijn eigen gebruik, fijnere zakdoeken dan hij gewoon was, een geborduurde brievendeos, een boekenlegger — hij gaf er wel niet heel veel om, maar 't was lief bedoeld. En hoe snoezig gedwee luisterde ze naar zijn aanmerkingen op haar kleeven, op haar wijze van het haar te dragen. Dat blauwe japonnetje van vandaag, het gladde, eenvoudige kapsel, de hoed zonder opschik —, ze had er werkelijk zoo aardig mee uitgezien, en ze droeg het zoo voor hem, want zelf hield ze van opschik, van pluimen en strikken en broches en gespjes — waar elkeen aan kon zien, hoeveel 't wel

moest hebben gekost. Maar was ze eigenlijk wel zelf zoo —, was ze eigenlijk niet maar zoo gemaakt, zoo geworden bij haar protserigen koeienkooper van een vader in een armelijk, half-Duitsch boerennest? Als hij haar leven leiding geven mocht —, dan zou ze wel anders worden. Het was heerlijk weer vandaag, windstil en zoel, lente in de lucht, de zon blonk op de gladde vijvers, het bottend loof geurde kruidig en zoet, het zand was warm, de ribesbloemen stonden op opengaan —, het zou een heerlijke avond worden. Als hij nu tegen Juutje vanavond eens heel lief was —, wat zou ze dankbaar zijn, als hij nu met haar wandelen ging en haar het kleine gedichtje voorlas, dat hij gisteren had geschreven en het haar uitlei, geduldig, en haar beproefde aan het verstand te brengen, wat hij erbij had gevoeld — wat zou ze dat heerlijk vinden. Het was toch wel heel streelend, zoo'n meisje, dat alles deed, wat je begeerde, haar haar anders droeg omdat je 't vroeg —, dat opgemaakte geel-zijden japonnetje had ze weggedaan, zoodra ze wist dat hij het leelijk vond en 't moest haar toch stellig een dertig, veertig gulden hebben gekost! Wat een gedachte —, wat een barbaarsche gedachte was dat ineens van hem, dat het haar dertig, veertig gulden had gekost. Wat deed het er toe? Hij was toch nog wel dertig, veertig gulden waard!

Tegen den avond kwam ze en bracht lekkers mee voor de thee, een haarstrik voor Saartje, een nieuwe kam voor Bekkie. Hij stond er glimlachend bij, ter-

wijl ze haar gaven uitdeelde — Bekkie was teleurgesteld, al wilde ze het niet laten merken, een eenvoudige, gladde kam kwam uit het pakje, niet die met den rand van glinsterende steentjes, waarop ze had gehoopt.

„Die met de steentjes was zeker erg duur?” zei ze, aarzelend, half-verlegen en half-brutaal.

Juutje kreeg een kleur.

„Neen, maar ik vind een kam met steentjes zoo leelijk. Kijk maar, ik draag nu zelf ook alleen gladde kammen”; ze glimlachte Ben in de oogen, hij lachte vaderlijk en genadig terug, ze wendde zich weer tot Bekkie.

„Die gladde is trouwens nog duurder dan die met steentjes. Het is een betere kwaliteit ivoor, och ja, schildpad natuurlijk, je hebt gelijk Ben! Zal ik je zeggen, Bekkie, wat het ding nog kost, niet om dit of dat, zoo maar voor de aardigheid? Vier-en-twintig stuivers kost het mel!”

Bekkie's gezicht klaarde op, ze keek er de kam nog eens op aan —, maar Ben voelde zich strak worden —, de glimlach trok van zijn lippen weg. „Vier-en-twintig stuivers” —, 't was of hij tante Rebecca hoorde —, en dan die vulgaire behoefte om precies te zeggen wat het ding had gekost! Maar hij-zelf? Had hij niet vanmiddag gedacht „een japonnetje van dertig, veertig gulden heeft ze om mij weggedaan” —, als Berthold van Herwerden het wist, zou hij wel

zeggen, dat ze allebei Joden waren en precies bij elkaar pasten.

„Gaan we nog uit, Ben?”

Ze stond achter hem, de anderen hadden als bij afspraak de kamer verlaten. Hij keerde zich om —, wat kleurde dat blauw haar toch aardig, wat keek zij lief en smekend. Zou hij nu toch maar wel het gedichtje bij zich steken? En het haar voorlezen op de bank aan den vijver in het kleine park buiten het dorp? Daar zou het nu wel heerlijk zijn.

„Even naar boven.”

Hij vouwde in den schemer van zijn laag slaap-vertrekje het blaadje papier in elkaar, stak het in zijn zak, en terwijl hij zijn handen na het wasschen afdroogde, keek hij met welgevallen naar zijn lange, bleke vingers. Het waren wel de handen van een heer. O, weer dat, weer dat! Hij verdreef de gedachte en schikte de voorwerpen op zijn waschtafeltje terecht —, het was te klein, het bood geen ruimte, maar een ander tafeltje stond er naast geschoven, Juutje had er een wit kleedje voor geborduurd en daarop stonden de kleine toilet-behoeften, waarvan hij als kind niet had gedroomd en die hem nu onmisbaar schenen. En dat ze hem onmisbaar waren, beduidde dat hij beschaafder was geworden, en daarover mocht hij zich toch verheugen en die beschaving mocht hij toch in Aart en de anderen ook wel bewonderen zonder zichzelf te vernederen. Maar nu moest hij niet langer dralen in gepeins. Juutje wachtte beneden

voor het raam van het woonvertrek met roerend geduld.

Ze gingen uit. Het was schemerig en zwoel en vol menschen in de straten en in de lanen tusschen de villa's. Tegen den avond was de wind opgestoken, zacht ritselde het jonge loof, boven de boomen was de lucht nog licht, tusschen de stammen leek het al donker. Ben voelde zich wonderlijk bewogen in het zoete licht, in den kwijnenden lentegeur. Fietsen gleden onhoorbaar over het grint hen voorbij, zoet gefluister, sleepend voetgeschuifel was overal om hen heen, de lantaarns werden al aangestoken —, bijwijlen zoefde een auto zacht schommelend uit een zijlaan te voorscheen —, dan week Juutje met een gilletje opzij en greep zijn arm en liet die pas weer los, als ze voelde, dat hij geen moeite deed haar hand vast te houden. Hij kon niet. Het verteederd voelen voor haar was weer van hem afgevallen —, van de zoete aandoeningen, die de lenteschemering hem aanjoeg, de vreemde, zalig-smartelijke verlangens, waarmede de klank van piano en viool uit de hooge, lichte huizen hem vervulde, maakte zij geen deel uit, ze stond er vreemd naast en buiten, haar wezen, haar willen, haar drijven naar hem waren er niet in betrokken. Ze zwegen beiden, maar hij voelde het duidelijk, hij merkte het aan haar voortdurend rond- en omkijken, aan de onrustige wijze, waarop ze haar voeten zette, haar dasje rechtschikte, kuchte, speelde met haar armband, dat ze van verlangen brandde om een gesprek

te beginnen, alleen zweeg omdat ze begreep, dat hij niet verlangde te spreken, alleen uit onderworpenheid, niet omdat ze zich óók in de bekoring van de lenteschemering tot mijmeren en stilzijn gedrongen voelde.

En plotseling stond hem die onderworpenheid tegen. Waarom had ze zich niet laten veroveren, waarom was ze tot hem gekomen en had zich aangeboden? Overal rondom gingen paartjes, sommigen innig-gearmd, in teeder-fluisterend gesprek, de zalig-glimlachende gezichten vlak bij elkaar en naar elkaar toegewend. En telkens als hij er een zag dat jong was en dat frisch was, vroeg hij zich af, of in die menschen wèl hun gevoel voor elkander van nature één was met de gevoelens die de wind en de geuren, de broze ritselingen van het loof, de vlijmend-zoete muziekgeluiden hun aanjoegen. Die hem en haar nu zagen gaan, beschouwden hen als „stil verloofd” —, en zijn familie en haar familie, ze zagen het allemaal zoo —, en Juutje zelf — maar hij....?

Onzeker en verward voelde hij zich, een wrevel klom in hem op, die hem het vrijuit en volop genieten van dezen teederen avond belette, hij had niet willen denken, hij had gedachteloos zalig willen voortgaan, uren lang, en nu kon hij zich toch aan zijn opdringende gedachten niet onttrekken. Als hij het Juutje eens zei, nu dadelijk, dat zijn gevoel voor haar niet toereikend was, niet met zijn aandoeningen en verlangens in eenheid en harmonie, dat er volheid, verrukking, overgave aan ontbrak —, zou ze hem begrijpen? Zou

ze het willen aanvaarden? Als hij dan eens zei, desnoods duidelijk en ruw, dat ze hem met rust moest laten, dat hij haar niet wilde? Maar met schrik bedacht hij, dat dit al niet meer ging, na zooveel weken, nadat ze elkaar herhaaldelijk gekust hadden, nu elkeen hen als bijna verloofd beschouwde. Thuis waren ze verrukt —, een mooi meisje, een lief meisje, een „rijk" meisje — ze zouden woedend zijn als hij nu nog den band verbrak, hij zou ze allemaal tegen zich krijgen, en zij zou verdriet hebben, en haar aanhankelijke onderworpenheid, die hem het streelend machtsgevoel gaf, zou hij moeten missen.

„Zouën we niet eris gaan zitten? Je loopt maar —, je loopt maar —, ik kan je bijna niet bijhouden." Hij keek op uit zijn gepeins. Vreemd, een oogenblik te voren had hij haar onderworpenheid verfoeid —, maar nu ze even een bitsen, geprikkelden toon aansloeg, even tegen hem opstond, nu kon hij haar heelemaal niet hebben. Hij moest wel hooghartig-verwonderd haar aangekeken hebben —, want onmiddellijk verzachtte zich haar stem, ze liet het hoofd hangen, nederig en berouwvol fluisterde ze:

„Ben, doe me het plezier en laten we effetjes gaan zitten."

Het was nu zomer geworden, de Junimaand liep al ten einde en nog was er geen verandering in Ben's verhouding tot Juutje gekomen. Niemand thuis scheen

er hem over te willen, te durven spreken, maar menigmaal speurde hij in het broeiend zwijgen, in een zijdelingschen steek, een schijnbaar-achteloos woord vol bedoeling hun geprikkeldheid en hun ongeduld. Juutje zag bleek, zonder dat hij het met stelligheid wist, gevoelde hij dat ze tegen zijn moeder en zijn zusje voortdurend klaagde, de Hendersons namen een koele, afwachtede houding aan, er kwamen brieven uit Amsterdam, waarin tante Rebecca blijkbaar over de zaak schreef, die althans met eenig vertoon voor hem verborgen werden gehouden. En ofschoon dat gestadig spannend aandringen hem soms tot stikkens toe benauwde, prikkelde tot drift, die hij maar met moeite bedwong —, tot een besluit kon hij niet komen. Er waren dagen, dat hij Juutje niet bij zich duldde, dat hij van zijn kamertje af de achterdeur uitsloop en wegliep, als hij haar stem in het woonvertrek hoorde —, dat hij van haar gedwee-smeevende afhankelijkheid walgde en van haar ellendig geld, de oorzaak van hun aller drijven. Ging ze toch maar naar haar vader terug —, trouwde ze toch maar met Meijer Leefsma —, maar ze wilde het een niet en het ander niet. Ze had er, na dagenlang schreien en mokken en niet eten en flauwvallerij, haar tante toe weten te krijgen, dat die haar vader zou vragen of ze nog voorloopig blijven mocht tot hulp in het huishouden —, morrend, wel voelend wat er achter zat, woedend tegen Ben, die zijn kind beleedigde en hem in zijn kind, toch ook niet van zins zijn toekomst-

plannen voor Juutje zoo maar voetstoots op te geven, had de oude Nachbar toegestemd. Eéns was hij, van Vrijdag tot Maandag, komen logeeren bij de Hendersons en op Sabbath, na den middagdienst in de Synagoge, met Ben's vader mee naar huis gekomen. Juutje was er toen ook geweest, hoopvol en vrijmoedig-gemeenzaam met Ben, alsof de tegenwoordigheid van haar vader haar kansen verbeterde en terwijl ze rondom de witbektelede tafel zaten en koffie dronken met boterkoek en schijnbaar in onbevangen gezelligheid, als gold het een gewoon Sabbathbezoek, over alledaagsche dingen spraken, had Ben duidelijk gevoeld, dat de heele samenkomst op hem was aangegeld, om hem in het nauw te drijven en te dwingen tot een besluit. De gedachte prikkelde zoozeer zijn trots, dat hij nauwelijks rustig kon blijven zitten en meepraten, heftigen afkeer voelde hij voor dien dikken koeienkooper, met zijn spotlach, zijn brutaal-hoonend rondzien in hun woonkamer, zijn protserig praten over zijn handel en zijn huis daarginds. Meende hij hem daarmee te lokken? Zijn eigen familie scheen het te denken —, maar Juutje, door haar verliefde angstvalligheid beter radend wat er in hem omging, had gevoeld dat haar vaders bezoek haar eerder nadeel dan voordeel had toegebracht en was er, nadat de oude man vertrokken was, met geen woord meer op teruggekomen.

Tot zijn moeder toe, die zuchtte en verwijtend keek, spanden de anderen echter allemaal tegen hem

samen. Of Juutje wellicht nog meer „meekreeg”, dan ze getaxeerd hadden, of ze ineens meer ontzag hadden voor den ouden koeienkooper en niet meer zoo zeker als tevoren van zijn toestemming waren, nu hij hun schamel boeltje had gezien — Ben wist het niet, maar het samenzijn met zijn gezin werd hem vaak onhoudbaar. Dan verbaasde hij zich zelf ook wel over zijn hardnekkigheid —, hij was als kind gemakkelijk te leiden geweest en had nooit een bijzonder sterken eigen wil aan den dag gelegd. En er waren toch wel dagen dat hij Juutje allerliefst vond —, doch ze was en bleef buiten de innigheden van zijn wezen, buiten zijn aandoeningen en verlangens en vertwijfelingen, en als hij 's avonds laat of heel vroeg in den morgen op zijn kamertje zat en zijn liedjes ontwierp in weifelende tastende woorden, de liedjes van zijn aandoeningen en zijn verlangens en zijn vertwijfelingen, dan dacht hij heelemaal aan Juutje niet meer. Vaak echter zat hij beneden met haar alleen in het warm halfdonker van den ondergaanden zomerdag — vader en moeder liepen een straatje om, Bekkie had Saartje te spelen meegenomen naar de zusjes van dikken Sam, haar vrijer, het was alles duidelijk zoo aangelegd om hem met Juutje alleen te laten — en dan fluisterde ze overmoedige, uitdagende dingen, die hem een hitte door het bloed joegen, zoodat hij in denzelfden toon en erger antwoordde en dan deed zij weer beleedigd en wilde hem schertsend te lijf, dreigde hem aan zijn ooren te trekken en drong zich tegen hem aan en

sprong bij hem op, en hij greep haar bij de polsen en ze stoeiden en worstelden tezamen, en hij voelde telkens haar gloeiend gezicht vlak bij zijn mond en moest haar wel kussen, tot ze eindelijk allebei hijgend terechtkwamen in dezelfde stoel —, het was dan al donker geworden — waar zij hem tot nog prikkelder en gevaarlijker spelletjes uitdagen bleef. Maar ging dan de lamp aan en kwamen de anderen thuis, die met veelzeggend glimlachen naar Juutjes verhit gezicht keken, dan voelde hij zich bleek en strak, vol weerzin en schaamte en verbeterden wrevel, dan kon hij haar nauwelijks aanzien en liep botweg de deur uit, vol walging ook tegen zichzelf.

En toch merkte hij wel, dat hij-zelf ze ook begon te begeeren, die prikkelende, onzuivere spelletjes in de schemering, dat hij er 's middags in school, half bevangen door de zomerwarmte, met een zwoel verlangen aan dacht en zich teleurgesteld en rusteloos en onbevredigd gevoelde, wanneer ze een dag of wat eens niet alleen waren geweest. In koele uren besepte hij wel het gevaar dat hij liep, van door zijn eigen onedel verlangen en door een uit gewoonte ontstane verplichting buiten liefde en zijn eigenlijken wil om aan Juutje te worden vastgekoppeld, en nam hij zich voor zich los te scheuren, maar als ze dan weer alleen waren in den warmen schemer, wist hij zich niet te verzetten.

Wandelen tezamen deden ze niet meer, hij ging meestal alleen, een enkele maal met Aart. Zondags

gewoonlijk met meester Becker, dien hij nu minder dan ooit over zijn verhouding met Juutje durfde spreken.

Dit alles overdacht hij op zijn weg naar school, een heeten, stralenden Junidag, terwijl hij onder de olmen langs den weg beschutting zocht —, en het maakte hem rusteloos en dof, tot hij uit zijn gedachten werd ongeschrikt door Aart, die hem was achteropgekomen en vlak naast hem van zijn fiets sprong. Ze liepen samen verder, spraken even over de drukkende warmte, over de schooltaak voor dien middag, toen zei Aart:

„Ik heb je nog een uitnoodiging van mijn moeder over te brengen. Mijn zusje, Enny, is van kostschool thuisgekomen —, ze blijft een paar maanden —, en nu komen er vanavond wat jongelui, wat meisjes —, moeder wou jou daar ook graag bij hebben, we zouden een beetje muziek maken en verzen zeggen en voorlezen en zoo.”

„Wat prettig voor jullie allemaal —, voor je ouders vooral, dat je zusje thuis is. Hoe lang al?” Hij kwam, sinds de tweelingen zijn hulp niet meer zoo dringend behoeften, ook niet meer dagelijks bij de Van Erps aan huis.

„Een dag of wat. We wilden haar natuurlijk eerst even voor ons alleen hebben.”

„Natuurlijk, maar zou het dan wel geschikt zijn, dat we vanavond komen?”

„Als moeder het niet geschikt vond, zou ze het niet gevraagd hebben”, kwam Aart wat droog —, en

Ben kreeg een kleur, in het gevoel, dat hij iets mals, iets overdrevens en bemoeierigs had gezegd.

Ze gingen even zwijgend, toen weer Aart:

„Luister eens, Ben. Je weet, dat ik sinds eenigen tijd in het bestuur ben van de letterkundige club, met Van Herwerden onder anderen. Moeder is erg met Van Herwerden ingenomen en heeft hem ook gevraagd voor vanavond. Dat wou ik je maar even zeggen, zie je. Je kunt nu natuurlijk niets meer tegen hem hebben, omdat hij toen ik het van den winter vroeg, dadelijk goedvond dat je in de club kwam, maar ik weet, dat jullie toch nog niet tegen elkander spreken —, laat ik je nu straks om vier uur even bij elkaar brengen, dan kun jelui nog eens uitpraten en sta jelui elkaar vanavond niet zoo raar aan te kijken.”

Ben zweeg —, hij voelde zich ineens verdrietig, jaloersch, verongelijkt. Waarom moest nu mevrouw Van Erp weer dadelijk met dien Van Herwerden ingenomen wezen? En waarom hem vragen, terwijl ze hem nauwelijks kende? En Aart ook, die zijn vriend was en precies wist, wat die ellendige Berthold hem had aangedaan —, en nu rustig sprak van „even met elkaar uitpraten” en elkaar vanavond ontmoeten. Hij voelde zich vol bitterheid en jaloerschen onwil.

„Hoe vind jij Berthold van Herwerden?”

„Ik mag hem wel, hij heeft iets heel aparts —, veel aardigs ook, niet in het begin, als je hem pas leert kennen, maar later.”

„Ik vind hem een beroerling”, barstte Ben onbe-

heerscht uit, plomp, uit de volheid van zijn wrok en verbitterde jaloerschheid.

„Wat hij tegen jou deed, was natuurlijk heel klein-geestig van hem —, maar we hebben er na dien eenen keer eigenlijk nooit meer over gesproken en in andere dingen waardeer ik hem toch wel bijzonder, en dat zou jij zeker ook, als je hem beter kende.”

„Ik verlang heelemaal niet, hem beter te leeren kennen”, mokte Ben, koppig en onwillig, zelf voelend dat hij er verkeerd aan deed.

„Daar zal hij ook wel niet zoo'n bijzondere behoefte aan hebben”, antwoordde Aart, ietwat koel, en er bleef een ongewone stroefheid in hun spreken, totdat ze voor dien middag scheidden.

Maar om vier uur was alles vergeten —, toen Ben uit school kwam, scheen Aart al Berthold te hebben ingelicht —, die nu op hem toetrad met uitgestoken hand en een glimlach, ietwat geforceerd en genadig, meende Ben in zijn overgevoelig wantrouwen, en ze gingen alle drie tezamen de poort uit, Berthold in het midden en terwijl hij daar zwijgend liep, afwachgend, het den ander overlatend een gesprek te beginnen, een verklaring te geven, had hij, als zoovaak, een vluchtig visioen van zichzelf jaren terug, een arm, vies jongetje, schichtig sluipend langs de huizen, een favus-kap onder een vale, wollen muts, terwijl de tuinen vol bloemen uitgeurden in de zomerlucht —, en hij kon niet beletten, dat een flits van trots en vreugde door hem heen sloeg, omdat hij nu hier ging,

met twee der bestgeziene jongens van de heele school. Toch gevoelde hij tot zijn vreugde niet de minste neding tegenover Berthold, die hem eens zoo had beleedigd, toenadering te toonen.

„Aart heeft je toch wel gezegd, een maand of wat terug, dat ik het goedy...., ik wil zeggen, dat we het waardeeren zouden als je in de club kwam. Je wou toen niet —, dat moest je zelf weten —, je zei toen geloof ik —, dat je het niet op je kon nemen —, mijn geweten met een inconsequentie te bezwaren —, dat was heel aardig gezegd, heel scherpzinnig, overigens overbodig, die zorg voor mijn geweten —, maar je redeneering was trouwens onjuist ook, er was geen sprake van een inconsequentie: principieel geloof ik niet, dat ik die speciale bepaling, waar het toen om ging, uit het reglement zou willen schrappen, maar je hebt sinds getoond, dat je.... en omdat geest, talent iemand in het algemeen verheffen boven ras-eigenaardigheden, zoo goed als boven stand en nationale eigenaardigheden en zoo —, daarom, zie je....”

In den aanvang even aarzelend en verlegen, doch al gauw met zijn gewone radde beslistheid had Berthold gesproken —, het vuur rees Ben naar de slapen bij de laatste woorden, die hem krenkten, en waarvan hij voor zichzelf niet wilde erkennen, dat ze hem vleiden ook.

„Dus je vindt nog altijd, dat je het recht hebt, een Jood, omdat hij een Jood is, uit te sluiten? En ik

heb dus de eer aan de toevallige omstandigheid van wat jij noemt „mijn talent” te danken?”

„Ja — wat dacht jij dan?” antwoordde Berthold koel, „dat ik zoo maar klakkeloos ineens van principe was veranderd?”

„Principe!” schamperde Ben, heet, „en welke zijn dan wel die ras-eigenaardigheden, die een Jood door zijn „talent” of zijn „geest” zoo noodzakelijk kwijt moet raken?”

„Schreeuwerigheid bijvoorbeeld”, zei Berthold scherp.

„Willen we nu niet liever over wat anders praten, lui?” kwam Aart, sussend, „de zaak is immers van de baan, Ben wil niet in de club, daarmee uit. Laten we in vredesnaam van al die precaire dingen afblijven. Een gevoel is een gevoel, en een vooroordeel is een vooroordeel, je kunt er werkelijk niet veel aan veranderen.”

„Als je mensch wilt heeten, als je hoopt, eenmaal kunstenaar te worden!” hield Ben vol, geprikkeld —, hij had gewild dat Aart zijn partij had gekozen en een somber wantrouwen blies hem in, dat Aart eigenlijk heimelijk meer aan Berthold's kant stond. Aart bloosde hevig, hij meende dat Ben's zijdelingsch verwijt tot hem was gericht, Ben begreep het en het verwarde hem, maar hij dorst er niet verder op ingaan, niet nog meer verwarring teweeg brengen, hij zou het wel eens later met Aart alleen uitspreken.

Berthold, tusschen hen in, de langste van de drie,

liep zacht-fluitend, een spotlachje om de gespitste lippen en in de oogen, verder, hij achtte het gesprek geëindigd, ook Aart zei niets meer ---, even later nam Ben afscheid bij een zijstraat ---, de twee anderen gingen verder, maar Aart's „tot vanavond", had toch hartelijker geklonken en zijn handdruk was als altijd geweest.

Toch was de rust nog niet geheel en al in Ben teruggekeerd, toen hij zich op weg begaf dien avond ---, maar eenmaal buiten de winkelstraten, waar de menschen voor hun open deuren stonden of rustig blootshoofds drentelden in den zoelen avondlucht, echter telkens opgeschrikt en geërgerd door de benden opgeschoten jongens en meiden, die stoeiend en elkaar nazittend de vredigheid verstoorden ---, eenmaal buiten dat alles en op den achterweg, langs het dorp met zijn hoofdlanen en villapark om, den weg, dien hij vaak insloeg als hij alleen wilde wezen, voelde hij zich door den vrede van den zomeravond terstond en algeheel in bezit genomen. Hij ademde als met één tocht zijn bekommering uit, dacht niet meer, wilde nu alleen rondzien, vrede indrinken, den avondwind voelen, genieten met al zijn zintuigen. De zon was nog niet onder en reeds stond doorschijnend wit als een vlies de volle maan boven den horizon gerezen, het groengeel graan golfde en ruischte aan weerskanten van den zandweg. Straks zou de maan hooger zijn, zilver stralen het akkerland ---, dan zou ditzelfde ruischen nog plechtiger klinken en in een opgolving

van voorgevoelde zomernachts-zaligheid nam hij zich voor langs dezen zelfden weg terug te keeren.

Tegen half negen kwam hij bij de Van Erps, ze zaten juist aan de thee in de tuinkamer, zwaar geurde het rozenperk tegenover de wijd open deuren. Hij voelde zich nu niet meer onbeholpen en de knecht keek hem niet meer aan, zijn komen als gast gewend, ze hadden zich tegenover elkaar den juisten maat van onpersoonlijke vriendelijkheid eigen gemaakt —, maar bij het binnenkomen waren zijn gedachten, aan de bekoring van natuur en avond onttrokken, plotseling teruggegaan naar zijn gesprek met Berthold en Aart —, en hij vroeg zich af, of Berthold er al zou zijn, en hoe Aart hem ontvangen zou, en zoodra hij Berthold in het oog kreeg, voelde hij weer een steek van jaloerschheid en wrevel, de fat was in smoking, had dus blijkbaar hier gegeten —, zonder dat Aart het hem had gezegd, zonder dat hij ook was gevraagd —, zijn felle jaloerschheid was niet, omdat hij zoo graag kwam eten, maar omdat hij dien Berthold had willen toonen, dat zij-beiden hier op denzelfden voet behandeld werden. Daar zat de aanmatigende aap naast Aart's zuster en gedroeg zich als een volleerd salonheer, en was zoo slank, zoo voornaam en fijn met zijn glinsterend blond haar —, doch nu mocht hij er zich niet mee bezighouden, nu werd hij aan het meisje voorgesteld —, en op het oogeblik, dat hij haar in het gelaat keek, voelde hij iedere verdere gedachte en overweging als op slag

uit zich weggedrongen. Ze was zoo schrikbaarlijk mooi, zag hij, en verwenschte, nu hij weer zat, zijn eigen onbehouwen lomphheid. Wat moest ze wel van hem denken. Hij had geen woord weten te zeggen, haar nauwelijks de hand durven drukken, haar maar aangestaard, gebogen als een boer. Zijn hart klopte, van waar hij zat, kon hij haar steelsgewijs bekijken, zonder dat zij hem zag, haar stralend rosblond haar, het edele blank van haar teer en bleek gezicht, waarin de smalle mond beweeglijk, kersrood over blinkende tandjes, den tengeren hals, fier en onbedekt uit haar japon van het allerbleekste zijden groen, de handjes bekoorlijk en onwaarschijnlijk als prinsesse-handen in sprookjes half-schuil onder overhangende kanten. O, hij kon kijken, zooveel hij wilde, zoolang hij wilde, zonder vrees dat ze zou omzien naar hem en hem betrappen en verlegen maken —, na den glimlach der begroeting had ze hem geen blik meer gegeven. Onopgemerkt, een uit tientallen, uit honderden misschien, die schrikgeslagen stom hadden gestaan voor haar schitterende schoone jeugd, was hij aan haar oog voorbijgegaan —, met Berthold alleen praatte ze, schertste ze, naar hem onophoudelijk was haar gezicht toegekeerd, en hij, de fat in zijn smoking, hij zat daar zoo rustig en leidde een blijkbaar onderhoudend gesprek in volkomen zelfbedwang, als had hij haar jarenlang gekend. Verbeten van jaloerschheid voelde hij zich, een oogenblik oplevend om de verklaring die hij zich schuldig meende, te geven van

wat Aart dien middag blijkbaar verkeerd had begrepen, daarna terugvallend in somber zwijgen, rusteloos van nijd en een wrang-zoet vreemd verlangen. Maar hoe kon hij verlangen naast dat meisje te zitten, tot wie hij geen woord zou hebben weten te zeggen —, hij moest blij en dankbaar zijn, dat ze zoo hardnekkig den anderen kant opkeek, dat hij blijkbaar niet voor haar bestond en dat hij ongezien, onbedwongen naar haar mocht zitten staren.

Daar ineens, op 't ongedachts, keerde zij zich naar hem om, en een heete bloedgolf stroomde hem uit het hart naar de slapen, weer terug, hij trilde van den schok tot in zijn beenen toe, de heftige ontroering trok hem alle kleur en warmte uit het gezicht —, en zij keek hem aan met een glimlachje, en uit haar oogen — van een blauw als Aart's oogen, maar dat violet leek in haar bleekte, met den rooden mond, onder het vreemde schemerlicht — schoot een blik, zóó beteekenisvol, alsof ze, van hem afgewend, voortdurend aan hem had zitten denken. Zóó stellig scheen die blik dat uit te drukken, dat Ben onwillekeurig, vóór hij het bedwingen kon, half oprees uit zijn stoel, als om naar haar toe te gaan, maar op dat oogenblik keerde ze zich weer naar Berthold —, en beschaamd, trillend alsof hij wankelde, diep vernederd in het besef van zijn eigen belachelijke aanmatiging, ging hij weer zitten.

Het licht werd aangestoken —, maar de tuindeuren bleven open, de krachtige reuk van de jasmijn mengde

zich in de zoetere rozengeuren, en door de boomtoppen ruischte het geheimvol. Hoe gaarne was Ben alleen dien duisteren tuin ingegaan —, om met de overweldigende, de hartomstrikkende geuren ook de gedachte aan haar in te ademen, om in donker haar beeltenis als met oogen te liefkoozen, als met handen te streelen, maar hij moest stilzitten en luisteren, terwijl Berthold een stuk van zijn „historisch treurspel” voorlas —, na zakelijk en zonder ophef verteld te hebben dat hij het motief der handeling had ontleend aan heel oude papieren in hun familie-archief. Weer die steek, dat wrange gevoel in zijn hart, als was de mededeeling hoonend en tartend tot hem gericht —, als om hem goed te doen voelen, dat hij niets was, niets had, geen familie-archief, geen familie zelfs. Hij dacht aan zijn „familie” thuis, aan Bekkie met dikken Sam, aan tante Rebecca en „oome” Levie even aan Juutje — maar aan haar wilde hij niet denken —, het maakte te veel, te tegenstrijdige en verwarrende gevoelens in hem los —, hij moest nu luisteren, hij moest kunnen antwoorden, als de gastvrouw straks gelijk gewoonlijk wilde „nabetrachten”, zij was immers ook zoo met Berthold ingenomen, zei Aart, al toonde ze hem niet zulk een voorkeur — hem-zelf zoo volkomen over het hoofd ziende — als haar dochter deed. Want na dien éénen blik, zat ze weer in dezelfde houding, bijna met den rug naar hem toe, schoon Berthold niet meer naast haar zat, doch stond in het midden van den kring —, en hij

voelde zich rampzalig-belachelijk om wat hij van dien blik, die waarschijnlijk spot had bedoeld, had durven denken, en tegelijk worstelde zijn fierheid naar boven, hij keerde zich met een ruk om op zijn stoel en besloot niet meer naar haar te kijken en heen te gaan, zoodra die ellendige jongen, met zijn zalvend-zoete stem, maar zweeg —, doch enkele oogenblikken daarna, gedreven door een verlangen, sterker dan hijzelf, toch weer over zijn schouder glurend achterom, zag hij, dat ook zij haar houding had veranderd en nu recht en kalm naar Berthold zat te kijken. Ben trilde van gekrenktheid —, dus om hem niet te hoeven aanzien, daarom had ze zich al dien tijd openlijk en brutaal van hem afgewend —, o, maar, al was ze voornaam en verblindend mooi, daarom zou hij nog niet zich zóó laten behandelen. Zonder dat hij het wist, zat hij nu toch weer met somber-brandende oogen, tot in de lippen wit, onafgebroken naar haar te staren —, en zij wendde zich weer af —, maar wat keek ze nu vreemd, wat was er een raadselachtig, zonderling glimlachje om haar lippen, als zag ze iets in de verte, dat haar aandacht hield geboeid; hij volgde dien blik —, en een schok, die hem duizelen deed, joeg weer al het bloed naar zijn hart en terug —, daar aan den anderen muur hing een spiegel —, en in die spiegel had ze voortdurend zitten kijken —, en ze had hem dus voortdurend gezien en niet voor Berthold, maar voor hem was haar aandacht geweest —, en hij had dien eenen blik niet misverstaan —, en

hij was niet belachelijk —, en nu, nu bemerkte ze ook weer alles, wat er in hem omging, zijn schrik en zijn uitzinnige verrukking, want haar heerlijk-rood mondje vertrok krampachtig, als deed ze moeite om niet in plagend lachen uit te barsten, en nog even keek ze hem aan, in de spiegel, uitdagend, triomfeerend —, en het was hem, als bond ze hem met dien eenen blik, tot haar slaaf, voor eeuwig.

Berthold had nu zijn voordracht ten einde gebracht, er werd zacht geklapt, hij maakte lachend, schertsende buiginkjes naar links en rechts en ging daarna weer, met zijn veroveraars-blik, naar Enny terug. Triomf gloeide in Ben's hart —, om wat de ander zich verbeeldde, en om wat hij wist. Even te voren had hij van rampzaligheid hefst weg willen wezen, nu voelde hij zich krachtig en fier, en vol ongeduld wachtte hij, tot hem zou worden gevraagd, verzen te zeggen. Mevrouw wilde altijd Verlaine van hem hooren. En dan zou hij nu uit „Sagesse" —, dat vurige, krachtige, vol verheven hartstocht „O mon Dieu", dat zou hij zeggen. Hij had het eens eenmaal nog gedaan, weken geleden, zelf bevend, nauwelijks in staat zich te beheerschen, zóó ontroerd van die over-teedere Godsvereering, van die boven alles groot-sche nederigheid. Nu zou hij het anders zeggen, nu voelde hij het anders: zij was de God. Tot haar zou hij het richten: „Vous m'avez blessé d'amour", en tot haar: „Votre crainte m'a frappé", en tot haar de belijdenis van zijn onwaarde en zijn onvolkomenheid

—, tot haar het nederige en fiere slot „Mais ce que j'ai, mon Dieu, je vous le donne”.

Even huiverde zijn ziel terug voor de transpositie —, was dàt geen Godslastering? —, doch de begeerte, in haar oog te schitteren, haar te boeien, was 't maar even —, drong al het andere terzij —, in een duizel stond hij op, bracht met moeite een aankondigend woord rustig uit, keek haar één kort oogenblik aan, als om te zeggen: „alles wat ik zeggen ga, is voor jou” —, en nadat hij in de doodelijke, bijna-ontstelde stilte rondom hem, zoo diep en vervoerend van hartstocht had zijn stem geklonken, het vers ten einde had gebracht —, keek hij haar weer aan en zijn blik had denzelfden zin.

En dadelijk daarop nam hij afscheid en ging heen, gevoelend dat dit het juiste oogenblik was, met een onderscheidende helderheid, die hem zelf verbaasde.

Hoog hing de maan boven het groen-geel koren, scherp-wit blonken de verre landhuisjes, onder het zware donker van hun dak —, een klarinet zond zijn zoet-vertwijfelden lokroep uit in den stillen lichten avond —, tusschen het graan, terzij van den weg, liet hij zich neervallen en schreide van smart en verrukking en verlangen.

Nu wist hij het, waarnaar hij had gesmacht tevergeefs, wat hem zoo lang als uit omsluerde verten had toegelinkt —; toen hij gisteravond half-bezwijmd, als doodelijk gewond in het vochtige koren was neerge-

vallen, schreiend van angst, onverklaarbaar en van benauwenis in overweldigende weelde, terwijl roerloos, klaar glanzend de maan hoog boven zijn hoofd aan den hemel straalde, temidden van het plechtstatig ruischen door de rijpende halmen tot in verten weg —, toen van die klarinet uit een huis tegenover het akkerland dartel en zwaarmoedig, teeder en speelsch de klank hem in het hart was gedrongen en hem bijkans had doen bezwijmen —, toen had hij ineens beseft, wat hem tot nu toe onthouden was, waarom, in lente-zoetheid en zomerweelde, nooit dat gevoel van tekort, van onvolkomenheid, van onvoldaanheid, somwijlen duldeloos smartelijk, verontrustend, ook wel zachtknagend als een oude pijn, nimmer van hem afgelaten had.

Zij was de uitkomst! Met haar had hij door al die dagen en avonden moeten gaan, om de volheid van morgengeur en nachtgeruisch te smaken en vervulling te vinden voor zijn gemis, zij naast hem, het sierlijke, rankgebouwde met oogen als violen en bloeiende mond. En nu wist hij ook, waarom hij dien avond in de Mei zich van Juutje zoo vervreemd, bijkans verbitterd tegen haar had gevoeld —, waarom hij zich niet aan haar had willen binden, tot nu toe hardnekkig geweigerd een beslissend woord te spreken, hoe ze ook met klachten en verwijten en verbeter gemor rondom hem opgedrongen waren. Hij had zich tot niets gebonden, hij was nog vrij, hij had haar niet verleid, maar zij hem, tot hun onzuivere speelschheid in donker, en hij verweet het haar niet, doch voelde

zich evenmin door wat gebeurd, tot haar verplicht. Eergisteren-avond nog, bij het slapen gaan, had hij er zich rekenschap van gegeven —, dat er toch geen ont-komen aan was, dat hij toch zou moeten wijken, dat ze binnen een jaar verloofd en binnen een paar jaar getrouwd zouden zijn —, en hij had zich voorgehouden, dat hij zich met die gedachte moest zoeken te ver-zoenen, dat zijn vage wenschen niets waren dan de onbestemde hunkeringen van een weifelzieken geest, door geen enkel ding te stillen. Nu wist hij beter —, en nu zou hij oprecht zijn, vandaag nog zouden ze weten, waar ze aan toe waren, vandaag nog zou hij den band verbreken. Ze zouden klagen en vloeken en schreien en bezweren, ze konden allemaal komen, zijn vader en moeder en Bekkie en Sam en tante Rebecca en „oome" Levie —, hij zou het onbewogen, marmer-koud langs zich heen laten gaan —, geen woord zich laten ontlokken over wat hem tot een zoo plotseling en onherroepelijk besluit had gebracht. Haar naam zouden ze van zijn lippen niet hooren, heilig en hopeloos zou de gedachte aan haar in zijn hart besloten blijven.

Gloeïend van opgewondenheid door al deze gedachten, wierp hij de dekens van zich af en sprong het bed uit. Zwaar hing hem de loomte der slapeloosheid in armen en beenen, maar zijn hoofd stond helder en zijn hart sloeg hoog en fier, de vastbeslotenheid lag om zijn mond en verleende zijn stap een ongewone veerkrachtigheid.

Hij verlangde naar school te gaan en Aart te zien,

een gevoel van verwachting, alsof die hem iets te zeggen of over te brengen kon hebben, omstrikte hem, schoon hij het ongegrond wist, en hij haastte zich weg uit huis, zonder eten, zonder zich aan iemand te ver- toonen, en keek hunkerend uit naar zijn vriend, die haar broer was. Hij bracht toch iets —, de betuiging van haar ingenomenheid met zijn verzen-zeggen.

„Moeder was ook bepaald in de wolken. Het speet haar, dat je niet wat langer bleef.”

„Speet dat je moeder?” vroeg hij —, zichzelf kinderachtig vindend, om zijn dwaze hoop, dat Aart nu zou zeggen: het speet Enny ook.

„Ja, het speet haar”, antwoordde Aart enkel, wat bevreemd, dat hij die eenvoudige mededeeling nog eens herhalen moest, „ze vroeg of je eens gauw terug kwam en dan wat eigen werk meebracht.”

„Is Van Herwerden's product nogal in den smaak gevallen?” trachtte hij onbevangen te vragen.

„Neen, niet bijzonder”, bekende Aart eerlijk, „ze vonden het nogal leeg en pompeus.”

Ben gloeide van vreugde en triomf, die hij echter verborg.

Dien geheelen dag voelde hij zich gedragen door een zachte opgetogenheid —, en voortdurend weer bracht hij zich alles wat er den vorigen avond was voorgevallen, in het geheugen terug —, het was zoo vol en zoo zoet, nog eens weer in verbeelding den blik te genieten, dien ze hem toegeworpen had —, haar oogen te zien, en de handjes, schuil onder kant, in

de plooien van het teergroen soepel japonnetje. Wat was ze rank en fier en bijna onwezenlijk mooi en teer, met dat edel-blank gezichtje onder den rosgouden glans van het haar, en het halsje, warm-wit en tenger, als trillend van leven. En dan te midden van de verrukking, die dat in verbeelding aanschouwen en om-tasten hem schonk, sloeg een golf van wanhoop over hem heen: was het denkbaar, kon het wel mogelijk wezen, dat ze naar hem gekeken had —, was het niet alles ijdele waan in hem, holle betoovering, aanmatiging en de verbeelding van een zieken, overspannen geest? Zij naast dien stralenden, mooien, eleganten jongen, den zoon van een baron, rijk, wel-bespraakt —, zij, met dien jongen bij zich om haar te vleien en te verstrooien —, in de spiegel kijkend naar een armen Jodenjongen —, den eersten avond dat ze hem zag en nadat hij had gebogen als een boer, geen woord had weten uit te brengen, zichzelf veracht om zijn onbehouwenheid? Zij had hem niet veracht —, want dat ze naar hem had gekeken in de spiegel, het was immers niet te ontkennen, maar een ontzinnend, verbijsterend feit, waardoor het heele leven en hij-zelf op slag van gedaante en wezen was veranderd.

Dan jubelde het weer in hem en zijn keel voelde zacht omspannen, zoet vervuld als proefde hij bloemen, een oogenblik —, en weer een nieuwe wolk klom in hem op, zwaar, zwart en schoof zich voor het zonlicht en liet hem kil-rillend in pijn en afgrijzen.

Want hij mocht immers niet aan haar denken —, hij mocht niet haar vereeren, hij mocht de priester van die godin niet zijn —, hij had zich bezoedeld, in onzuivere begeerte zichzelf verlaagd, hij had wilde woorden gesproken, wilde dingen gedaan, gelachen en gekoosd in lust, waar liefde vreemd aan was. Juutje was minder schuldig, zij was eigenlijk heel niet schuldig, ze zocht hem, ook met haar hart, wilde hem binden en omstrikken —, hij hield het zich voor, om het gevoel van koude weerzin, waarmede ze hem nu vervulde, uit rechtvaardigheid tegen te gaan, maar hij slaagde er niet in, en zijn eigen schuldbesef woog er niet minder om.

Eén middel bleef, volkomen oprecht te zijn en aan alles een eind te stellen. Om vier uur, zoodra hij thuis kwam, zou hij het zeggen: dat hij niets met Juutje wilde, nooit iets willen zou —, dat zij niet langer bij hen aan huis moest blijven komen en hem toch lokken, met Bekkie tot hulp, maar dat ze naar haar vader terug moest, zoo gauw mogelijk.

Nooit had hij zich zoo verward en vol en opstandig, maar ook nooit zoo dronkenmakend zalig gevoeld. Hij meende nu pas te beseffen, welke een armzalig leven hij tot nu toe had geleid, bukkend voor fleemen, wijkend voor gedreig —, doch hij had nu ook meteen de kracht zich vrij te maken, uit alles los te breken. Ze zouden weten, dat hij geen kleine jongen meer was, dat hij zijn eigen weg wilde gaan, zijn eigen leven maken, dat hij genoeg had van hun enge, knel-

lende banden —, toen hij om vier uur den weg naar huis insloeg, was zijn hamerend hart vol ordelooze en verwarde voornemens van de gewelddadigheden, die hij wilde zeggen en doen.

Als gewoonlijk ging hij met Aart denzelfden weg.

„Wat zie je wit“, merkte Aart op, „de warmte?“

„Hoofdpijn“, zei Ben somber.

„Zoo —, lam voor je“, toen ineens met een glimlach „daar komt geloof ik, een uitstekende remedie voor je aan! Ik zal maar liever geen fâcheux troisième wezen. Tot morgen!“

Verwilderd keek Ben rond —, wat meende Aart —, waar kwam een uitstekende remedie aan? Voor wie liep hij zoo haastig weg? Enny — zij! —. Neen, het was niet mogelijk.

„Bennie, excuseer me, dat ik zoo vrij ben geweest, om effetjes hier naar je school te komen, maar je bent vanmorgen het huis uitgelopen zonder brood of iets —, heb je niet ergens an vergeten?“

Bitter teleurgesteld nu hij Juutje voor zich zag, met haar vreesachtig-onderdanig glimlachje, gekrenkt door Aart's houding — wat verbeeldde hij zich toch, dat dit kind goed genoeg was voor hem, alsof hijzelf ermee tevreden zou zijn geweest, met een Juutje! — zich innig belachelijk voelend omdat hij één moment had verwacht, dat Aart zijn eigen zusje bedoelde —, geprikkeld door het Jiddische „excuseer me“ en „heb je niet ergens an vergeten“ —, door dat idiote raadseltjes-opgeven, alsof

zijn hoofd stond naar bezinnen, waar hij „an vergeten had", wist hij niets dan een zenuwachtig, bits „wat bedoel je eigenlijk, wat moet je eigenlijk?" uit te brengen.

„Maar Bennie —, wat is er? Weet je niet.... je zuster is toch jarig, Bekkie is toch jarig vandaag! En je hebt er heelemaal an vergeten! En ze zitten bij je thuis in één verschteering. En daarom ben ik je tegemoet geloopen, dat je dadelijk an Bekkie feliciteeren kan, als je komt —, en dan excuseeren ze je wel om je geleerde hoofd, en dan moet je niet zeggen, dat ik je deran onthouden heb, hoor je Bennie, want dan is er geen gjjn meer aan."

Ben antwoordde niet —, hij barstte in zenuwachtig schateren uit —, dat in verwoed, wanhopig snikken dreigde over te gaan.

Hevig verschrokken keek Juutje naar hem op —, maar hij zei niets en zij dorst niets vragen, zoo bleek, den mond vertrokken in een grimmigen spotlach, het voorhoofd zwaar bezweet, had ze hem nog niet gezien —, ze bleef zwijgen, bang, benauwd, met moeite zijn stappen bijhoudend in het ellendig besef dat hij haar zelfs niet meer zag, niet wist, dat ze naast hem ging, tot vlak bij zijn huis.

Toen deed plotseling zijn stem, schrill en hoog, haar opnieuw opschrikken.

„Ga alsjeblieft niet gelijk met mij naar binnen."

„Goed —, dan ga ik naar huis", zei ze bevend, schuw.

„Moet ik dan vanavond maar komen?" ze trachtte te glimlachen, hevig kampend tegen haar tranen.

Ben meende haar te verstaan —, het bracht hem buiten zichzelf.

„Neen, dank je —, blijf wat mij betreft, maar weg" en met moeite hield hij kwetsender woorden terug.

Ze waren allemaal thuis, toen hij binnenkwam, tante Rebecca en „oome" Levie blijkbaar onverwacht overgekomen, en reeds op de hoogte van zijn vergrijp, en ze ontvingen hem met voor de gelegenheid passende gelaatsuitdrukking, vader met het gezicht van zijn „verschteerde uren", het voorhoofd gerimpeld, de lippen stijf op elkaar geklemd vooruitgestoken, met de vingers op tafel trommelend —, moeder zachtverwijtend, Bekkie zelf het beeld van beleedigde majesteit —, logge Sam met een blik van broederlijk vermaan, het kleine Saartje met een pruillip —, tante Rebecca de hand onder het hoofd, als treurend over een ramp, die de familie juist getroffen had, „oome" Levie stuntelig en suf —, op tafel stond de thee en rondom het blad waren de aarden schoteltjes met snoep gerangschikt.

„Goeienmiddag", zei Ben, bot.

„Netjes!" prees tante Rebecca, happig, „zoo verwelkomt me an zijn tante en zijn oome."

„Zal-ie an zijn tante en zijn oome verwelkomen, als hij vergeet an zijn eigen zuster te feliciteeren?"

Ben's hoofd gloeide als was de kamer een heete oven, zijn kleeen brandden hem op de huid,

ondraaglijk. Hij zocht naar woorden, maar het raasde verwoed in zijn hoofd, hij trachtte zich een houding te geven, maar wist niet hoe en wat —, dof viel hij bij de tafel neer.

Ze zwegen, als bij afspraak elk in zijn houding volhardend.

„Er schijnt hier iemand jarig te zijn", kwam Ben dan weer, scherp-spottend, met moeite het zenuwachtig beven van zijn mond bedwingend.

„Ja, dat schijnt wel zoo", zei zijn vader.

„Jullie zetten er anders tamelijk wel begrafenisgezichten bij", antwoordde hij, grauwwit van blaken-de opwinding.

„Jij hebt een aardigen brutalen mond tegen je vader, Bennie!" maande tante Rebecca.

„O, vindt-u?"

Zijn spot klonk nu natuurlijker, het zenuwtrekken rondom zijn mond bedaarde —, voelend dat hij den toestand beheerschte, werd hij kalmer, toen Bekkie ineens met groot vertoon van bitter leed begon te snikken. „Dat's me verjaardag, dat's me verjaardag." Logge Sam voelde zich nu verplicht, een woordje in 't midden te brengen.

Woedend schoot hij uit naar Ben:

„Weed-je wat jij bent, weed-je wat jij bent — jij met je geleerde kop —, met je geleerde kop ben jij een reuzen-stuk ongijs —, om je zusters verjaardag te verschteeren —, en je rijkeluisvrindjes d'r hielen te likken. En toch spugen ze op je, toch ben je de

smaus en blijf je de smaus —, al hang je hier nou nog zoo hard de verschwartzte nar uit."

Bekkie, haar bitter leed vergeten, viel met heftig betuigend knikken haar vrijer bij —, vlamrood was Ben opgesprongen.

„Als jij nog een woord tegen mij zegt, jij aap, jij onbenullige lummel, als jij nog een kik durft geven —, dan trap ik jou het huis uit. Versta je dat? Versta je dat?"

Ineens kwam er leven in den vader, die tot nu toe in zijn gramstorig-gelaten houding was blijven volharden. Woedend keerde hij zich tot Ben, in waardigheid en gezag gekrenkt.

„Wie trapt er hier de deur uit, kereltje? Trap jij hier iemand de deur uit —, uit de deur van mijn huis?"

„Aardige gotspe-ponem, die jongen!" gromde „oome" Levie, halffluid tegen zijn vrouw, „durft me heel wat te zeggen in zijn vaders huis."

„Dat's me verjaardag, dat's me gebenschte verjaardag", kermde Bekkie opnieuw, nu haar vrijer zweeg, haastig in haar rol terugvallend.

De anderen zwegen eveneens, tante Rebecca schoof ongemakkelijk, zwaar zuchtend op haar stoel heen en weer. Het was warm als in een oven.

„Heet vandaag", vond tante, wie 't langer zwijgen blijkbaar boven haar macht ging.

„Zes-en-tachtig graden in de schaduw", zei dikke Sam in conversatie-toon, waardig, „hebt u in de krant

ven —
sta

ij
mij

gelezen over Amerika, dat ze d'r geregeld op straat doodvallen van den zonnesteek?"

„t Zal je niet gedacht zijn!" ging tante Rebecca erop door, „die hette! D'r is d'r al menigeen mesjogge van geworden, van de hette", zijdelings-uitdagend keek ze naar Ben, kriebelig, onbevredigd, omdat de ruzie niet behoorlijk was uitgevochten, omdat Bennie geen excuus had gevraagd en goed-beschouwd, nog niet eens an Bekkie gefeliciteerd!

Dikke Sam lachte uitbundig, begrijpend.

„Als 't goèd in je kop slaat, dàn ben je over je end ontoerekenbaar, zoowaar zal ik gezond blijven."

Ben zweeg hardnekkig. Ellendig, vernederd voelde hij zich, en toch machteloos om zich te verzetten.

„Dat is vandaag heelemaal geen simge, in plaats van dubbele simge", bleef tante Rebecca met onverdroten hardnekkigheid hameren.

Vader klopte een paar maal waarschuwend, dreigend met de hand op tafel —, tante Rebecca hield het zich voor gezegd. Ze schraapte de keel op een veelbeteekenende manier —, Ben verbeet zich —, om het hatelijke Jiddisj, omdat tante Rebecca zich blijkbaar voornam, op het brandend onderwerp terug te komen, straks aan tafel, zoodra Sam, die niet kon blijven eten, de deur uit zou zijn.

Zij met haar „dubbele simge" —, dacht ze dat ze hem kijvend kon koppelen aan dat kind? Dachten ze allemaal dat hij zich liet uithuwelijken in een „familie-met-geld"? Niets begrepen ze van hem, geen flauw besef

dat hij anders was, geen begin van eerbied voor zijn anders-zijn. Zoo iets eenvoudigs te zeggen, als dit: ik hou niet van Juutje —, wat was klaarder? —, hier zou het als overspannen wartaal klinken. „Eppes uit een roman” —, hij hoorde het tante Rebecca zeggen. Wat rechtschapen jongen hield er nou niet van een mooi meissie met tien — ja, misschien vijftien duizend gulden —, daar moest je wel stapel-mesjogge voor zijn. Als Juutje er niet tusschen zat, zouden ze niet zóóveel stof hebben opgeschopt om dien vergeten verjaardag, 't was maar een gelegenheid, om de verbittering tegen hem los te laten —, om hem te intimideeren, en moeder deed mee met de lijdelijkheids-komedie —, en zoo met z'n allen meenden ze hem wel te krijgen waar ze hem hebben wilden. En 't zou gelukt zijn ook —, als niet zij was gekomen, de ranke, stralende, glimlachende godin, die het aanschijn van de heele wereld als met licht en gloed overtoegen had. Aan haar maar denken —, en niets hooren —, en niets zeggen —, en waardig zijn.

Dikke Sam ging weg, moeder en tante Rebecca begonnen de tafel te dekken, tante haastig heen en weer vliegend met veel vertoon, „het was toch al zoo laat geworden door al de verschteering”.

Bekkie zat bij het raam, den rug naar hem toe —, Saartje fluisterde haar nu en dan iets in 't oor, met een blik op hem —, dan haalde Bekkie de schouders op. Vader liep met saamgeperste, vooruitgestoken lippen de kamer op en neer.

Gisteren zou hij het niet uitgehouden hebben, dat

vertoon van vijandigheid, allen eensgezind tegen hem —, hij zou er voor geweken zijn —, hij was wel voor minder teruggegaan —, nu voelde hij zich marmerhard en onverzettelijk.

Aan tafel zweeg hij, ze richtten geen van allen het woord tot hem, alleen zijn moeder nu en dan. Tante Rebecca praatte levendig, met een groot vertoon van onverschilligheid, tegen Bekkie en Saartje, maar haar al te radde toon en de heete blos over haar heele gezicht bewees duidelijk dat ze „op-van-de-zenuwen” was en brandde van verlangen, in razende ruzie verluchting te zoeken. Van haar bordvol gestoofde visch liet ze een klein stukje liggen —, schoof het bord ter zij en verzekerde met een zwaarmoedigen zucht, als vertelde ze iets nieuws en onverklaarbaars: „dat ze vandaag zelfs aan gestoofde blei de rechte „naages” niet had”.

Vader trommelde op tafel en keek naar den zolder, kleine Saartje deed teeder tegen Bekkie, met booze blikken op Ben. Het sloeg zeven uur.

„Komt Juutje vanavond niet?” fluisterde tante Rebecca, toen even later de theeboel weer op tafel stond, de schaaltes suikergoed er omheen —, en even later verbaasde zich Bekkie luidop: „Ik begrijp niet, waarom Juutje er nog niet is.”

„Ze komt niet”, zei Ben.

„Komt ze niet? En waarom niet? En hoe weet jij dat?”

„Ze komt niet, omdat ik haar heb gezegd dat ze wel weg kon blijven.”

„Omdat jij hebt gezegd —, de gotspe — — de brutale gotspe....” tante Rebecca verhikte zich in haar drift.

„En wie geeft jou het recht, kwajongen....?” dreigend richtte de vader zich op.

„Ik geef mezelf dat recht”, heesch en rauw van drift klonk zijn stem —, „ik geef mezelf het recht, om me te verdedigen tegen jullie walgelijk gekoppel, daartoe geef ik mezelf het recht.”

Zonder de bui af te wachten, die nu achter hem losbrak, vluchtte hij het huis uit.

Nu leed hij al dagen lang de vijandschap van zijn gezin om zijn uitverkorene en gaf er zich in marteelaars-wellust rekenschap van. Juutje had het ditmaal werkelijk opgegeven, ze had drie dagen lang bij tante Esther in het bed in het donkere alkoof liggen uithuilen, altijd door hopen op een boodschap van Ben —, maar toen alleen Bekkie was gekomen, om haar een opgesierd verslag te doen van wat er op haar verjaardag was voorgevallen, wist ze dat er niets meer te verwachten viel.

„Een neweire voor alles, wat je hem hebt gegeven, die mooie handspiegel verleden week nog —, zeker een

ding van een kleine rijksdaalder! Maar hoor toe, hij zal 't je teruggeven!"

„'k Heb er drie-vijftig voor neergelegd. Maar 'k wil niks terug hebben", had Juutje gesnikt, „hij had alles van me kunnen krijgen, wat z'n hart maar had begeerd."

Bekkie had haar toen de belofte willen afdwingen, dat ze evengoed nog eens gauw bij hen terug zou komen —, maar Juutje had niets beloofd —, alleen gesnikt, den dag daarna was ze naar haar vader vertrokken.

Toen David Henderson dat was komen zeggen, had vader pas goed tegen hem opgespeeld, hem de lang opgekropte bittere verwijten gedaan —, gezegd dat ze altijd vóór hem waren geweest en dat hij nu tegen hen allemaal was, tegen zijn vader en moeder, tegen zijn zusjes. Wat hadden ze al niet gekund met Juutje's geld —, en op haar vaders kosten had hij mogen studeeren —, op zijn gemak, op zijn dooie gemak —, ze zouden een winkel hebben kunnen koopen, geen prutsding, maar een echte, degelijke zaak. En nu, moest hij, arme oude man, van weekmarkt naar weekmarkt trekken en Saartje zou geen cent bruidschat hebben en moeder grijze haren voor haar tijd. Zoo'n kans kwam maar eenmaal in je leven, en die had hij vergooid. En dat was de dank... Beurtelings woedend-driftig en sentimenteel-klagend, had zijn vader tegenover hem gestaan —, en het was Ben moeilijk gevallen zich goed te houden. Ondanks alles had het

hem een schok gegeven, toen hij hoorde dat Juutje zonder afscheid was vertrokken.

Doch meestentijds werd hij door de gedachte aan Enny zoo in beslag genomen, dat hij nauwelijks bemerkte, wat er rondom hem voorviel —, en toen de anderen bemerkten, dat hij stomp bleef voor hun zwijgen zoo goed als voor hun spreken, voor hun tranen en voor hun verwijt, eindigden ze met de uiterlijke blijken van hun woede en teleurstelling. Maar de scheur kon niet meer geheeld worden, een koelheid bleef er tusschen hem en zijn gezin.

Meester Becker alleen koos zijn partij, trachtte hun op zijn plechtsätig-bespiegelende wijze uit te leggen, waarom Ben niet anders had gekund dan hij had gedaan —, dat ze fier moesten zijn op een zoon, die zooveel karakter toonde, in plaats van het hem moeilijk te maken —, maar er werd niet naar hem geluisterd. Vader hoorde het aan met een ontstemd, onverzoenlijk gezicht, Bekkie liep met veel vertoon de kamer uit als om niet in lachen uit te barsten —, en Ben zelf voelde zich benauwd om de lof, die hem niet toekwam: hij was immers verder gegaan met Juutje dan de brave meester vermoedde —, en niet zijn „karakter” had haar ten slotte teruggewezen.

Dagen lang zag hij Enny niet —, dorst niet naar haar vragen, geen poging doen weer te worden gevraagd in haar huis. Soms stelde hij zich voor, dat ze iets gemerkt hadden, Aart en haar moeder en die hatelijke Carel, haar oudste broer, van haar kijken in

den spiegel naar hem —, en dat ze haar nu van hem afhielden, dat ze hem dáárom niet meer vroegen — maar dat zij evenzeer verlangde naar hem als hij naar haar.

Dan dreven zijn oogen in tranen en zijn hart zwol van romantisch zelfbeklag —, hij voelde zich vervuld van een nobel leed, dat hem ver boven zijn dagelijksch bestaan en zijn dagelijksche omgeving verhief.

En in die stemming dichtte hij verliefde klaagzangen „Aan een meisje” —, met sierlijke Latijnsche motto's erboven, en achter het opschrift heel klein: aan E. v. E. Hij las ze luid in den nacht als alles sliep in huis, tot zijn adem zich verwarde en hij hijgend tranen stortte van aandoening en zelfbeklag —, hij prentte ze in zijn geheugen, prevelde ze halffluid op zijn weg naar school, tot hij er geheel van doortrokken was en in elk gerucht rondom zich hun klank en val vernam. In diezelfde dagen waren juist zijn eerste dichtproeven — twee uit een keus van twintig had de redacteur er genomen — in een klein tijdschrift gedrukt, het ontvangen van de aflevering gaf hem een ongekende vreugde en toen hij het 's middags aan tafel zijn vader en moeder liet zien en vader het driftig en geringschattend op zij schoof, sprak hij geen woord, maar glimlachte, bitter en fier.

Op school, in de klas werd erover gesproken, met bewondering, met benijding —, hij liet het zich aanleunen, uiterlijk onbewogen, inwendig in een gloed van

trots en triomf. En Aart vroeg hem, of hij al weer nieuwe dingen had voltooid.

„Ja —, en betere dan deze“, antwoordde Ben —, op maar één ding bedacht: weer gevraagd te worden om ze voor te lezen, zijn hart klopte en hij had het gevoel dat de ander het sidderen van zijn gezicht moest zien. Maar Aart zag niets en zei rustig: „Kom ze dan eens bij ons lezen, wil je? We zullen Berthold van Herwerden dan niet vragen —, moeder mag hem heel graag, maar bij Enny schijnt hij ten slotte toch niet in den smaak te zijn gevallen. 't Leek anders of ze nogal opschoten, dien eersten avond, vond-je ook niet, of heb je er niet op gelet? —, maar met meisjes —, je weet eigenlijk nooit waar je aan toe bent.“

Het hart danste hem in de borst —, en toch voelde hij nu teleurstelling, omdat Berthold niet kwam —, hij had gewild dat hij die verzen hoorde, hij had voor zijn oogen willen triomfeeren —, hij had zich al halfbewust, vaag-omlijnd een felle tragedie van doodelijken haat en heete rivaliteit gedacht —, vol diepen zin, waarin de arme Jood zou zegevieren op den zoon van ouden adel —, hun botsing op het schoolplein van verleden jaar leek hem daartoe de inleiding, het meeningsvolle voorspel —, tusschen zijn liefdevlam voor Enny, en zijn jaloerschen haat tegen Van Herwerden scheen een geheimzinnig verband te liggen, telkens wanneer hij aan haar dacht —, was het als zag hij Van Herwerden op den achtergrond van zijn geest, vernederd, overwonnen, door hem.

Toch, dit allereerste — en zoo beschamende — gevoel van teleurstelling voorbij, bleef het uitzien naar den Zondagavond een onverpoosde lieve lust. Hij had Aart het tijdschriftnummer met de versjes gegeven, los-weg zeggend:

„Laat het eens aan je moeder en je zusje lezen" —, en heimelijk daarna een briefje verwacht van haar, heimelijk zich al voorgesteld wat moeder en Bekkie wel zouden zeggen, als daar ineens een briefje voor hem kwam, een mooi, fijn briefje, met een zachten geur eraan —, maar toen het uitbleef, vond hij zijn verwachting aanmatigend —, en in dat verband zijn andere gedachten beneden elk peil armzalig en belachelijk.

Dien Zondagavond was het zwoel en duister, donkere maan; Enny, gekleed in violet als van edelsteen, zat bij de open deuren en keek in den tuin, haar gezichtje bleek en gretig, de oogen wijd open, den mond als vochtig, als dronken van geur en nachtgeruisch, zóó schitterend en edel haar rosblond en blank, het halsje koel en zacht als een bloemstengel, dat hij zichzelf en zijn verzen armzalig vond.

Angstig keek hij in haar oogen bij het begroeten, een teeken van verstandhouding en herkenning hopen —, haar blik gaf meer dan hij had durven verwachten en zond hem een duizel van verrukking, fel als een electrische schok, door de leden. Wat deerde het hem nu, dat mevrouw hem merkbaar koeler en stijver dan vroeger ontving, dat Carel na eenige oogenblikken opstond en met een vage verontschuldiging de kamer

verliet —, zij alleen beschikte over zijn geluk en zijn leed, maar zij dan ook geheel, zij volkomen en zonder voorbehoud.

Bijna kon hij niet voorlezen van ontroering.

„Aan een meisje" heesch klonk zijn stem en hij zuchtte diep, hij dorst haar niet aanzien. Rechtop stond hij onder een eenzaam brandende lamp —, zij zat roerloos op haar plaats bij de open deuren —, met haar glimlachje, 't gezicht half afgewend, de oogen en den mond zoo gretig naar de geuren en het nachtgeruisch uit den donkeren zomertuin.

„Aan een meisje", herhaalde hij, vaster —, en hoorde Aart murmelen: „met een blauw japonnetje" en trilde van drift, en werd wit, nu Aart weer op Juutje zinspeelde, op dat kind dat hij had verjaagd, aan wie hij niet meer dacht —, en nu hij meende te begripen, wat Aart daarmee bedoelde: hem zacht-hooghartig zijn plaats wijzen in zijn eigen kring. Hij las niet verder en keek Aart aan, die argeloos even had gelachen, nu schrok van de uitdrukking op Ben's gezicht, meende dat het was om de stoornis en schuld-bewust zweeg.

Hij bleef afgewend, trillend staan bladeren bij het tafeltje onder den eenzamen lamp, het schemerde voor zijn oogen, hij wist nauwelijks wat hij deed —, met zooveel kracht en hartstocht had hij gelezen, dat hij vreesde, zichzelf te hebben verraden en niet om- of opzien dorst.

Toen begon hij opeens nog heftiger te sidderen, zijn

kaken klapperden als van kilte of koorts —, zij was opgestaan en kwam naar hem toe —, haar japonnetje ruischte, een zoete geur als van vroege viooltjes ging haar vooraf.

„Mag ik nog even zien?”

Hij reikte haar de blaadjes, zijn handen waren machteloos, ijskoud, zijn keel droog — toch was het hem, als had hij haar komen verwacht en verwachtend gedraald. Hij hoorde nu zelf het zware hameren van zijn hart, slag op slag —, wat zou ze doen, wat zou ze zeggen, nu ze haar eigen naam las? Het duurde maar een oogenblik, toen zag hij haar oogen blinkend vlak bij zich, een zucht was haar ontsnapt, in een glimlach lieten haar lippen de witte tandjes bloot, snel, schichtig keek ze even om zich heen —, haar moeder naderde met zwaar geruisch van haar satijnen japon —, toen verstond hij in een zoeten vleug van haar adem de woorden, die hem verbleeken en bijna bezwijmen deden:

„Straks om half elf in de laan achter het huis.”

De moeder naderbij komend, vroeg minzaam óók de blaadjes te mogen inzien —, maar ondanks zijn verwarring, waarin hij nauwelijks gedachten en woorden vond om zich te verontschuldigen, wist hij dat te beletten, sidderend nu hij de mogelijkheid overdacht, dat zij Enny's naam had gezien en hij hen-beiden door zijn onbedachtzaamheid verraden.

Hoezeer bewonderenswaardig was zij. Zoo daar weer te zitten, glimlachend, schijnbaar-onbevangen, na

die woorden, elk gebaar te beheerschen, elken blik te bedwingen, terwijl het in haar toch even machtig als in hem moest beven en golven. Hij wist nauwelijks wat hij zei, wat hij Aart moest antwoorden, die bewonderend over zijn verzen sprak, die met nieuwe Engelsche poëzie, hem door een Londenschen kennis gezonden, aandragen kwam, zich aan diepzinnige opmerkingen waagde. Wel voelde hij zich als doorschoten van felle flitsen van meerderheidsgevoel, nu voor 't eerst, tegenover dien fijnen, maar zwakken, blonden jongen —, als de dichter tegenover den liefhebber. O, ja, Aart had beschaving en smaak —, maar niet dien innigen kern van dieper menschelijkheid, die hij in zichzelf gevoelde te hebben blootgelegd. Doch maar even kon hij daaraan denken. Heete stroomen doorschoten zijn lijf, nu hij zich telkens weer de woorden te binnen bracht —, hij zat diep in zijn stoel, vreemd starend, strak glimlachend, het vermijgend haar aan te zien. Hij keek den tuin in, waar het duister broedde onder de boomen, en geschuifel, als van zware regendroppen, hoorbaar was in het zware zomerloof. Ook stemmen, die als van heel veel verder klonken.

En straks —, om half elf, dan zou hij haar vinden in dien smallen gesloten lommerlaan, achter hun tuin —, wat wachtte hem dan? Haar bijzijn, haar dichtbijzijn en dat wat ze hem zeggen zou —, het te denken was verblindend als te fel licht, vlijmend-zoet als de klank van die klarinet in de volle maan.

Om tien uur nam hij afscheid —, liep rechtstreeks

naar de laan en liet zich als doodmoe en dronken onder de boomen neervallen, sloot de oogen en zuchtte zwaar. Er hing in duister een geur als van pioenen; op zijn armen rustte zijn hoofd —, zijn beenen lagen over het zandpad —, hij voelde zijn leden niet leven, alle bestaan was samengetrokken in verwachting —, denkend aan het halfuur dat hij te doorleven had, voordat ze kwam, trok zijn mond zich samen als van iets onafwendbaar-wrangs, hij nam zich voor stil te blijven liggen en de dofheid van dat eerste oogenblik als verlossing en ontspanning in zich te behouden —, maar onrust kroop in hem op, prikkelde hem over de huid —, hij sprong overeind op zijn voeten, leunde tegen den stam waaronder hij had gelegen en staarde met brandende oogen in het donker voor zich uit. Een klok sloeg half elf en zijn hart bonsde op bij elken slag. Zou hij haar ooit mogen kussen? Vanavond niet —, maar later —, veel later —, misschien over een jaar als hij geduldig en trouw was —, zou ze hem dan toestaan haar te kussen?

Ze kwam en sprakeloos liep hij haar tegemoet. Over het bleek violet japonnetje droeg ze een kort, wijd manteltje van goudbruin laken —, de kap ervan had ze over haar hoofd getrokken, over het edele blank van haar gezichtje, waarin de mond donker en scherp samengetrokken het donker leek te doorvorschen, de oogen groot en als lichtend —, ze kwam voorovergebogen en snel onder de boomen aan, de viooltjes-

geur zweefde haar vooraf —, en toen ze bij hem was, verstond hij haar stem.

„Dag dichtertje.”

Hij was zijn bezinning kwijt, zijn adem hokte, geen woord kwam tot hem, geen gebaar vond hij —, plotse-ling viel hij haar op de knieën te voet en omvatte haar sprakeloos.

Zij lachte, ook in dit oogenblik volkomen kalm en beheerscht, ze bukte zich naar hem over en raakte met haar koele handjes zijn wangen aan. Zenuwtril-lingen, scherp en schokkend als stuipen, voeren hem door de leden, hij slaakte haar knieën uit zijn om-vatting en liet zich weer neervallen in het zacht-donkere mos.

Hij wist niet hoe hij had gedurfd en gemoogd, hoe het was gegaan —, even later zat hij leunend op tegen den boom en hield haar in zijn arm, en had haar gekust en kuste haar weer en kon niet aflaten haar te kussen. Ze lachte nu niet meer, maar leunde droomerig en zacht tegen hem aan —, even maar, toen was ze weer overeind en had haar bezinning terug.

„Luister eens, dichtertje”, ze lei de handjes op zijn schouder, „nu moet ik gauw weg, maar morgen, voor morgen heb ik een zalig plan.”

En ze vertelde hem, hoe zij eigenlijk morgen naar een oude, saaie tante moest in een kleine stad, een half uur sporen ver —, maar ze wilde niet —, ze wilde met hem den heelen dag van morgen samenzijn. Ze moesten beiden op eigen gelegenheid naar een verder

dorp gaan —, en daar een auto nemen en een heel eind rijden —, daar was bosch en hei, een heerlijk land om te zwerven en alleen te zijn. Dan zouden ze in dat verdere dorp blijven en daar samen eten, en pas 's avonds thuis.

Duizelend luisterde Ben naar wat zij als iets doodgewoons rap-weg voorstelde, maar wat voor hem, buitensporig, onwezenlijk haast, klonk als een sprookje. Met een auto — op reis — samen eten in een vreemd dorp —, en hij, hij moest naar school, en hij, hij had geen geld! Maar op het oogenblik dat hem dit alles door het hoofd ging, schold hij zichzelf een stumper. Wat maalde hij om school en aan geld zou hij wel komen.

Hoe aanbiddelijk was zij! Ze had gezegd, een uur geleden, toen ze tezamen onder de boomen lagen: „dichtertje, ik hou van je” —, en hij had geantwoord: „meisje, ik ben doodarm” —, hij genoot in het herdenken nog den zwierig-somberen klank van zijn eigen stem: „meisje, ik ben doodarm”.

En zij, het verrukkelijke kind? Ze had in de handjes geklapt en geroepen: „heerlijk dat je arm bent —, het maakt je tot zoo iets bijzonders. Ik heb nog nooit een „armen jongen” als jij ontmoet — ik dacht, dat het alleen maar in de romans voorkwam en dat in de werkelijkheid alle arme menschen dom en ruw en grof waren.” Dat had ze gezegd en even later praatte ze over een reisje te maken en een auto te

huren en samen te eten —, dingen, waarvan hij de kosten zelfs niet ramen kon, maar die fabelachtig moesten zijn. Hoe aanbiddelijk was dat! Ze wist, dat hij doodarm was —, maar haar goddelijke eenvoud kon het algemeene, het bijna romantische van „armoede" niet vereenzelvigen met het bijzondere, het ellendige en vernederende van „geldgebrek". En het zonderlinge was, dat hij zelf ook terugkromp voor die vereenzelving —, dat hij haar met zijn sombere, zwierige fierheid had gezegd: „Meisje, ik ben arm" —, maar dat hij nooit zou durven haar bekennen „ik heb geen geld om een auto te huren en om samen te gaan eten." „Ik ben op een armenschool opgevoed" was zijn volgende belijdenis geweest en zij had gezegd „arme, arme dichtertje, jij!" en zich naar hem toegebogen en hem gekust en een dichtregel gefluisterd over „een prinsje, opgegroeid met knapen van de straat" en ze hadden beiden bijna geschreid om de hardheid van zijn lot —, maar zou hij haar langs de school durven brengen en zeggen: „met die schreeuwende, vuile, onooglijke kinderen heb ik in de klas gezeten en ik was de vuilste en onooglijkste"?

Even maar bleef zijn denken aan die verwonderlijke tegenstrijdigheid vast —, toen vloaide het alles uit tot verrukking, maar daaronder bleef de vale angst gelegerd, hoe hij aan geld moest komen voor Enny's plan van den volgenden dag. De school, waar hij trouw, zonder verzuim, nu bijna vijf volle jaren lang dag aan dag was heengetogen, vol leerzaamheid

en ijver, die eenmaal zijn verheugenis, later de kern van zijn bestaan, de weg naar zijn bestemming was geweest —, die keurde hij nauwelijks een gedachte waardig. Voor geen feestelijkheid had hij ooit verlof gevraagd, aan geen hoofdpijn of lusteloosheid ook maar één schooltijd of iets van zijn huistaak opgeofferd —, nu ging hij zonder aarzeling, zonder overweging breken met zijn oude gewoonten van ijver en lijdzaamheid; wat hem tot nu toe ondenkbaar zelfs had geschenen, was plotseling de natuurlijke handelwijs, het aangewezen gedrag —, zooals hij met alles zou breken, ieder nieuw ding als natuurlijk en voorgeschreven voelen, zoodra zij het hem zou hebben opgelegd en gevraagd. Maar het geld —, het ellendige, vernederende geld. Waar het te vinden? Wien het te vragen, hoe het te stelen? Morgenochtend vroeg naar meester Becker —, die zou hem wel vijftientig, dertig gulden leenen. Hij rekende niet zóóveel noodig te hebben, maar hij wilde rijkelijk voorzien zijn voor allen nood. Doch kon hij den meester vertellen, wat hij van plan was te doen, in plaats van schoolgaan? En mocht hij Enny verraden, haar in opspraak brengen? Hoe afzichtelijk was dat, dat hij nu zijn heerlijkste gedachten ontluisteren, zijn gewijde uren bezoedelen moest met die ellendige, lage zorgen om een onnoozele vijftientig, dertig gulden. In zijn hart vond hij vijftientig, dertig gulden zoo „onnoozel" niet —, maar zijn romantisch zelfbeklag wilde het aldus zien voor de volledigheid van het droevig beeld, 't welk hij zich

van zijn eigen lot ontwierp —, en op dat zalig-smartelijk zelfbeklag liet hij zich gaan —, totdat opeens zijn hart als opsprong van overstelpende vreugde: er was geld in huis, geld dat vader van oom Jozef in bewaring had, om mee te nemen naar tante Rebecca, aan wie oom Jozef het verschuldigd was, die het hem had uitgeleend buiten weten van haar man en aan wie het dus niet kon gezonden, maar ter hand gesteld moest worden. Het moest iets meer dan vijftientwintig, wel bijna dertig gulden, zijn, hij kon het nemen, hij wilde het nemen, hij wist het te liggen, niemand zou er armoede om lijden. En hoe het terug te geven, later? O, daaraan niet denken nu. Al te wreed, al te lang had hij het hart van zijn lieflijkheid afgetrokken —, hij smachtte om er naar terug te keeren, zich erin weg te graven, zich ermee te overstelpen, de volheid van naproeven en verwachten ongedeed te smaken. Hij klom de trap af en sloop in donker naar beneden; hijgend, licht van hoofd liet hij zich even later weer terugvallen in het kussen, het geld stijf in de handpalm, van zijn zorg ontheven, de onheilvol dreigende gedachten aan de gevolgen van dit en van zijn schoolverzuim, teruggedrijvend met de overweging, dat de afgeloopen avond en deze nacht en de morgen in het verschiets bij voorbaat tegen alles konden opwegen. Na een korten, rusteloos slaap in den nuchteren morgen — het was nog niet later dan half zes — wakker geworden, werd hij tot zijn schrik meer bekommering en angst dan

vreugde en geestdrift in zichzelf gewaar —, alsof in den slaap zijn weerloos wezen was beslopen door al de bezwaren en lasten van zijn bekrompen, onvrij arme-jongens-bestaan. Hoe veel zwaarder scheen hem thans, terwijl hij benepen-rillend op bed zat ineengedoken, zijn besluit om den heelen dag van school weg te blijven, dan in de geestdriftige zorgeloosheid van den vorigen avond, die hem boven het leven scheen te hebben uitgetild. Het duurde echter niet lang —, toen was het als werd er binnen in hem een blad omgeslagen, plotseling althans viel de bekommering weer van hem af, een warme golf rees naar zijn hart, overspoelde zijn heele wezen — en zelfs het besef, dat hij voor de vreugde van dezen dag zou moeten boeten, verkeerde zich in zoete martelaarsvreugde —, doch een nieuwe golf zette achter de eerste op en weer namen bekommering en angst bezit van zijn gemoed —.

Veel te vroeg sloop hij door stille buitenwijken naar het station, beducht voor ontmoetingen, klam zweetend bij de gedachte aan het vervaarlijk-ongehoorde, dat hij dorst bestaan —, doch eindelijk in den trein, wegreizend terwijl elkeen naar school ging, tegenover een statigen ouden heer, die na hem was binnengekomen en zijn hoed had gelicht, in de eerste-klas-coupé — hij had wel derde kunnen gaan, Enny kwam pas drie kwartier na hem met een anderen trein, maar hij wilde van den aanvang af zijn droom van onbekrompenheid leven — wierp hij voorgoed

zijn beduchtheid weg, hij leunde van het raampje af in een hoek in bestudeerd-achtelooze houding, de oogen half-gesloten, den mond hooghartig-onverschillig; — een zwierige, jonge, rijke kunstenaar wilde hij lijken —, maar toen hij zich bewust werd, dat hij die komedie speelde voor een vreemden man en die niet eens op hem lette, verwenschte hij zichzelf —, en opnieuw, nog sterker, toen hij op het kleine tusschenstation zichzelf betrapte dat hij in dezelfde achteloos-hooghartige houding voor het raampje was gaan staan, met het heimelijk oogmerk, om door de boeren en burgerluitjes die daar instapten, bekeken en bewonderd te worden.

Even mijmerde hij weer weg van zijn doel: wat een geluk, overwoog hij, dat gedachte en gevoel zóó veilig verborgen waren, dat geen ander er ooit iets van raden en vermoeden kon —, maar hoe vreemd was deze volgende overweging, dat in elken mensch gedachten en gevoelens leven moesten, die het licht niet konden lijden, die zorgvuldig verborgen moesten blijven, ook voor het wezen-zelf, kleine zwakheden en laagheden en slaafschheden, waar anderen om lachen of hoonen zouden, als ze wisten. Welke had die man daar tegenover hem —, en welke had er mogelijk Berthold van Herwerden —, achter zijn koele, trotsche glimlach, zijn rustig zelfbedwang? Het kon wel een aardig spel zijn, de eigene zorgvuldig verbergend, heimelijk te speuren naar die vooze plekken in anderen.

De trein stond stil, alle mijmering ging ten onder

als in een heete bloedgolf, die zijn hart door zijn lijf joeg, nu hij opstond en uitstapte op 't landelijk stationnetje van een dorp waar hij nog nooit was geweest. Enny had hem beduid, waar een garage was, hij moest haar met de auto van den trein gaan halen. En nu hij, onder de traag omhoogrijzende sluitboomen door, den spoorbaan overgestoken, op den stillen, breeden straatweg liep, tusschen twee rijen van bloeiende lindeboomen, bijkans alleen, en rondom zich hanengekraai hoorde uit de hoeven in de weiden aan weerskanten van de koele laan en de zonnige sloot —, nu voelde hij zich vrij en fier met zijn vijf-en-twintig gulden en den dag in 't verschiet, van haar bijzijn vol, als een koning. Hij groette genadig de boeren, die mompelend aan hun petten tikten en toomde zijn snelle gaan, als naar een doel, voor een langzaam, genietend slenteren. Hij had immers allen tijd —, dáár was het dorp al, de uitspanningen met glasveranda's en roode rolgordijnen, in hun lommetuinen, aan weerszijden van den weg, het tolhek, de toren op den achtergrond, kleine villatjes, waar in de voortuintjes op het gras spichtige jongedames in witte blousjes zaten te ontbijten met preutsche mondjes, keurig de theepot hanteerend, en die hem nakeken, elkaar opmerkzaam maakten op zijn voorbijgaan, een rentenier met een kalot en een pijp, welgedaan en tevrê in zijn tuintje vol boerenbloemen, een kippenhok in roofof-burcht-stijl tegen den gevel van het lage, gemoedelijke huis —, winkeltjes met licht zomer-

goed, koek en „gedachtenisjes", eindelijk de garage.

Hij had even te voren zijn portefeilletje uit de binnenzak van zijn jasje gehaald, zich vergewist dat daarin nog het bankpapiertje stak, het zilveren kleingeld in de broekzak —, zich het belachelijke en armoedige van dat overbodig onderzoek wreed-fel bewust, nu stond hij met trillende beenen, en duizel-licht hoofd naast den verhuurder, die eerbiedig aan zijn pet had getikt, en hem uitvoerig onderrichtte over elk der vier wagens, die hij te verhuren had. Was het voor velen? Alleen voor mijnheer en zijn dame? Dan kon hij vooral die kleine, grijze aanbevelen, een handzaam karretje, wel niet schitterend van uiterlijk, maar licht in 't gaan en geruischloos en zuinig in het gebruik. Doch Ben luisterde maar half, zijn lust had zich gretig vastgezet op een weidsche donkerblauwe auto, nieuw gelakt, hij was er niet van af te brengen, met die prachtige wagen wilde hij Enny van den trein gaan halen. De verhuurder zweeg beleefd, even de schouders ophalend, hem bevreemd aankijkend van ter zijde, zoodat Ben gloeiend rood werd en plotseling den indruk kreeg, dat de man hem ineens niet meer vertrouwde. In dien indruk werd hij versterkt nu hij hem, half verborgen achter de winkeldeur, tegen een knecht, die terwijl een linnen chauffeursjas aanschoot, een linnen pet van de kapstok nam, fluisterend en nadrukkelijk zag praten, met een schuinen blik op hem, die de chauffeur met een geruststellend hoofdknikken en een

handwenk van „laat maar aan mij over" beantwoordde.

Ben voelde zich diep-vernederd, maar trachtte een argeloos afzijdige houding aan te nemen, beiden mannen den rug toekeerend als ging hun gesprek hen in het minst niet aan, en toen de chauffeur ineens vlak achter hem stond en met een tikje aan de pet hem beduidde, dat hij klaar was, keerde hij zich om en zei: „Zoo, ben je daar eindelijk? Nu maar wat gauw alsjeblieft" —, op een toon, die onafhankelijk en hooghartig moest wezen, maar hij hoorde zelf hoe het misklonk, ook het spottend-onderdanig „asjeblieft m'neer" en zag het knipoogje naar den baas. Had hij toch het kleine wagentje maar wèl genomen! De chauffeur opende het deurtje en hij zag nu zelf hoe ongezellig-hol de groote wagen van binnen was, met de twee breede leege zitplaatsen en toegeklepte zijbankjes. Toch wel weer een prachtige kar, zooals hij daar tuffend op het plein voor het grijsgeel stationsgebouwtje stond —, als nu die ellendige chauffeur met zijn onverschillig spotgezicht, maar niet over hem sprak tegen den boerenkoetsier van het sjeesje, dat ook wachtte op de aankomst van den trein, en die hem had aangeroepen. Hij trachtte iets van het gesprek op te vangen, waarbij veel gevloekt en gelachen werd, maar dorst dat niet te laten blijken en drentelde rampzalig, als naakt onder de blikken der beide mannen, schijnbaar-onbevangen het pleintje op en neer. Daar naderde de trein —, als Enny toch eens niet kwam, dan was hij volslagen belachelijk in

de oogen van den ellendigen kerel, die achter zijn rug maar lachte, lachte —, wat afschuwelijk van hem, dááaraan nu het eerst te denken. Zou niet zijn bittere teleurstelling, als ze uitbleef, zwaarder wegen dan de laffe vrees voor den spot van een vreemde, van een knecht!? Hij vertwijfelde, want hij wist het niet. Maar ze was er. Ze droeg luchtig wit, ze was wit geschoeid en had een wuivende witte veer op haar hoed —, en nu hij haar zag, na zich voortdurend armhartig en klein te hebben gevoeld, leek het hem nauwelijks geloofbaar dat ze om hem hier was gekomen; zóó koninklijk mooi en fier was ze, dat de beide mannen onmiddellijk hun lachen staakten, de chauffeur, terug naar de auto, daar in stramme houding, het gelaat onbewogen, de oogen neer naast het portier ging staan —, en toen zij met haar hooge, onbevangen stem riep: „O, jongen, waar heb je die malle, groote auto opgeduikeld?“ lachte de man ook even, maar niet meer geringschattend en spottend, doch vaderlijk-goedig als om de onhandigheid van een jongen, linkschen knaap. Ben's zelfvertrouwen en trots stegen, nu zij bij hem was, en de beide mannen zoo zichtbaar onder den indruk van haar verschijning —, maar hij voelde ook wel, dat zij hem beschermde en niet hij haar —, en het hinderde hem toch, dat diezelfde vlegelachtige chauffeur van zooeven, nu ineens de gladde onderdanigheid wist te vertoonen van een gedresseerde heerenknecht. Maar het weer was heerlijk en voor Enny was de ruimte in den

wagen, de leege zitplaatsen een bron van kinderlijk vermaak. Ze plaatste er in haar verbeelding de dwaze oude dames, de onmogelijke knorrepotten van oude heeren, de uitgestreken fatjes op, die ze in haar kostschooltijd had ontmoet —, ze snapte en lachte, daar over eenmaal losgekomen, aan één stuk door en Ben voelde weer hetzelfde heimelijk ontzag als indertijd bij Aart, toen die van zijn reizen vertelde.

Na de sterkgespannen verwachtingen van zijn slape-looze uren was dit begin bijna een teleurstelling —, de houding van den autoverhuurder en van den chauffeur had hem vooraf al neergedrukt en terwijl Enny zorgeloos lachte en babbelde, zocht hij verdrietig, vergeefs iets van de stemming van den vorigen avond, van die overzoete, eerste oogenblikken —, wèl daarentegen knaagde in hem de ellendige, verlamme, verwenschte vraag ,hoeveel de toer in die mooie wagen zou moeten kosten, en of er wel genoeg zou overblijven voor het samen-eten en de tocht terug —, want zijn vijf-en-twintig gulden schenen hem, nu zij daar naast hem zat in haar kostbare, luchtige klee-ren, plotseling zoo'n schat niet meer.

Maar in het bosch, in de stilte van den zaligen, zomerschen dag, stilte als een ruime diepe schaal, tusschen zuivere wanden volgegoten met vogel-geschal, in de zoete, warme, reuk van zonbeschenen dennen, keerde de heerlijkheid tot hem weer. De auto was afgedankt, van de vernederende geldgedachten, het verlamme besef van zijn onbeholpenheid en

onervarenheid voelde hij zich voor 't oogenblik ontheven —, hier in de natuur, dreigde hem geen beschaaming en geen gevaar, hier mocht hij zichzelf zijn zonder wereldsche gekunsteldheid, hier was hij haar meerdere, haar aangebeden „dichtertje”. Hij had het hoofd in haar schoot en hield de oogen gesloten onder de warme neerstraling der zon, hoog boven hen was het fijne geruisch en het klaterklaar geschal, als blijde beurtzangen, haar handjes speelden met zijn haar —, en als om hem te tergen rees voor zijn gesloten oogen, in zijn zalige verdooving, het oude visioen van het jongetje met de favus-kap, dat hij was geweest —, en hij had het gevoel, dat hij haar eerder zijn diefstal van gisteravond, o, eerder een driedubbelen moord zou belijden dan dat. Even kermde hij als door spookselen gekweld, toen wist hij de ellendige herinnering te verdrijven voor het volle genot van het huidig zoet.

„Als ze het eens wisten, wij hier samen!” juichte Enny.

— „Ja, als Berthold het wist! Was je heusch niet liever hier met hem? Vind je hem eigenlijk niet veel aardiger dan mij?” Hij vroeg het schertsend, maar in zijn hart stak hardnekkig altijd de werkelijke bevreemding, dat ze dien schitterenden jongen niet gekozen had —, en het verlangen, het haar nog eens te hooren herhalen.

Ze greep hem schertsend bij de ooren, bukte tot vlak bij het zijne haar gezichtje, nu rozeblozend van

de zon: „Dom dichtertje —, ik geloof heusch dat je heimelijk nog steeds jaloersch van dien Berthold bent. En dat heelemaal zonder reden —, want ik geef niets om hem. Waarom zou ik? Hij is precies als alle anderen —, als alle jongens die ik ken, en als de jongens ginds, de broers en de neefjes en de „friends“ van de meisjes daar —, die zijn allemaal precies eender als Berthold, de een wat grooter en de ander wat kleiner en de een blond en de ander donker —, maar door elkaar hetzelfde slag. Maar jij — jij, dichtertje....” en haar lach klonk helder op en ze greep weer zijn ooren, dat hij haar nageltjes voelde, „jij viel bijna flauw toen je me voor 't eerst zag, weet je dat wel? —, en je wist niets te zeggen, en je deed heelemaal niet beleefd en correct en vol geestige conversatie —, maar onhandig en boosaardig en jaloersch, brandend-jaloersch —, dat deed je allemaal —, je was bijna lomp, neen, je hoeft zoo beleedigd niet te kijken —, want je mag zoo wezen als je was, en doen als je deed —, je moet zelfs, want je bent immers heel anders dan de anderen —, een dichtertje.”

„Maar Berthold is rijk”, zei hij weifelend —, zich onzeker afvragend of hij nu niet iets miszei —, deels omdat hij in alle ernst haar aandacht op een mogelijke toekomst voor hen-beiden wilde vestigen, deels ook uit gretig verlangen, nog meer ten nadeele van den gehate en ten voordeele van zichzelf te hooren. Haar gezichtje stond ineens heel vastberaden, de mond eigenwillig opgetrokken.

„Ik walg van rijkdom", zei ze in volle ernst, „werkelijk, ik heb er genoeg van. Al die leege drukte van een groot huis en dinee's en partijen —, hè, ik zou toch zoo dolgraag arm willen zijn —, met z'n tweetjes arm, en dan altijd samen rekenen en tellen en overleggen om er te komen, jij met rimpels in je voorhoofd en ik op de leuning van je stoel, den arm om je hals, blazend achter den rook van je sigaret. Ken je het Engelsche prentje, waar dat opstaat? Dat vind ik zoo schattig en die twee jonge menschjes, die kan ik soms toch zoo benijden. Ja, arm zijn samen, samen overleggen en rekenen en tellen —, en er dan samen komen, dat lijkt me iets verrukkelijks."

Hoe edel was zij —, hoe kinderlijk rein en eenvoudig in haar wenschen —, aanbiddelijk, hij wilde wel weer voor haar neerzinken en haar knieën omvatten, het geluk klemde aan zijn hart, dreef hem in zoeten zwijmel.

„Zoo'n klein, lief huisje, met een klein, lief tuintje", zong het stemmetje weer dicht bij zijn oor, „en dan geen vervelende, eigenwijze tuinlui, die overal verstand van hebben en altijd doordrijven —, maar alles prettig zelf doen, zooals je hart het ingeeft, niet zooals het in die zeurboeken staat —, planten en bloemen hebben óók een ziel —, je moet ze met je ziel kweken en verzorgen, dat is de hoofdzaak."

„Twaalfhonderd gulden per jaar", zei Ben heesch, weifelend, zachte vlammen speelden boven zijn gesloten oogen, hij hield haar handjes in sterken, beven-

den greep, „dat zou ik misschien, binnen een paar jaar, kunnen verdienen. Dan zie ik van studie af —, maar dat geeft niet, dat komt er niets op aan. Twaalf honderd gulden” — hij noemde het bedrag, waarvan hij wist dat meester Becker leefde en rondkwam en gespaard had —, „zou je denken, dat je daarvan, met mij, zoudt kunnen leven?”

„Maar natuurlijk”, zei ze zelfbewust, „van nog veel minder ook. Ik zeg je toch, ik snak er naar om in een klein huisje te leven, met een klein tuintje —, en eigen baas, en alles zelf doen, samen doen. En jij in je werkkamer —, en ik in mijn kamer aan de piano of heel stil lezend in een hoekje — jouw verzen — als de muziek je hindert.”

„Een kamer voor jou en een voor mij, dat zal dan niet kunnen”, zei Ben, bedachtzaam, bedrukt, „maar ik zal altijd het beste kunnen werken, als ik jou vlak bij mij heb.”

„Natuurlijk —, ik ben ook een kuiken, ik vergat weer heelemaal ons plan. En weet je, wat jij moest doen —, waar je geknipt voor bent — jij moest aan het tooneel gaan — je kunt prachtig verzenzeggen. Je moet hier niet in dit dorp — ik meen natuurlijk ginds, waar wij wonen — blijven, en niet op die malle school. En ik word de vrouw van een beroemd tooneelspeler. En je schrijft drama's in verzen — betere dan die van dien zotten Van Herwerden —, en dan spelen ze die —, en jij de hoofdrol en misschien, o, misschien ga ik dan óók bij het tooneel, tegen den zin van mijn

vader en moeder natuurlijk, maar dät is juist het heerlijke —, maar het is in elk geval beter dat jij van die school afgaat en de städ uit, voor alles, voor de praatjes, en omdat ik ook niet verloofd wil zijn met een schooljongen — aan het tooneel word jij beroemd, dat voel ik, dat weet ik zeker, dat zul je zien."

Ze was geheel en al opgewonden, haar oogen schitterden, ze omvatte hem in haar armen en trok hem naar zich toe —, een warme, zoete reuk steeg uit den boschgrond op.

Langzaam slenterend in den regen — nauwelijks werd hij het vallen der lauwe, trage droppen gewaar — ging Ben dien vroegen Septembermorgen naar zijn werk. Het was, van zijn huis af naar kantoor, een heel eind gaans, en hij was dan ook gewoon de tram te nemen, maar hij had, den afgelopen nacht, in de broeihitte van zijn zolderkamer, slecht geslapen en hij hoopte nu wandelend zijn hoofdpijn kwijt te raken. Hij was nu bijna drie maanden in de stad —, en nog altijd niet bekomen van den overweldigenden stormloop der gebeurtenissen, welke over hem heen was gevaren, nog altijd niet vertrouwd met de gedachte, dat hijzelf, door eigen willen en handelen, zulk een geweldigen keer in zijn leven had gebracht. Hij, die tevoren zonder nadenken of overleg niet anders had gemeend of in het algemeen moest elk het leven leven, dat hem was voorgeschreven en afgepaald —, die, voor

zichzelf in het bijzonder, het schoolgaan evenzeer bindend had gevoeld als de strafwet, evenzeer natuurlijk als de natuurverschijnselen zelf, hij had koelbloedig met die school gebroken, zich van zijn weg afgewend, zijn toekomst hachelijk en onzeker gemaakt, zonder aarzeling, zonder naberouw. Het was zijn voortdurende verbazing en zijn voortdurende trots, hij kon er maar niet van bekomen. Het leek tooverij, dat hij nu leefde in een groote stad, zijn eigen brood verdiende en vrij was, voor drie maanden nog een schooljongen, aan elkeen rekenschap verschuldigd. Maar het was ook niet zonder strubbeling gegaan en menigmaal, die eerste dagen, had hij gevreesd dat de nood hem naar huis terug zou drijven en zichzelf verwenscht, omdat hij geen kracht tot zelfmoord bezat. Want wat had hem thuis gewacht? Den dag na zijn tocht met Enny was hij weer niet schoolgegaan, hij had zich ziek gemeld — vol verbazing om den eenvoud van een middel, dat op slag van elk ding onthief — zich ziek gehouden ook, voor zijn huisgenooten, hij wilde dien dag geen conflict, geen uiteenzetting, niemand zien, hij wilde alleen zijn, naproeven, nagenieten, in de eenzaamheid van zijn bed zijn toekomstplannen doen rijpen —, den daaraanvolgenden dag was hij alweer voor het verleidelijk gemak van het wegblijven bezweken, maar toen had hij gezworven. Het scheen hem, als was er iets uit hem weggebrand, zijn ijver, zijn plichtgevoel —, waar die gezeteld hadden, was zoete slapte en warme droomen.

righeid — niets meer leefde in hem werkelijk en sterk dan de gedachtenis aan haar, het verlangen, het smachten, het hongeren naar haar. Dien dag had hij bij zijn thuiskomst een brief gevonden, die van zijn heftigst haken, zijn teederst droomen nogmaals de toekomstige vervulling beloofde —, maar die hem tevens aanspoorde het schooljongensleven, zijn familie, het dorp vaarwel te zeggen —, hij was, zij voelde het, tot iets groots, tot iets oorspronkelijks geboren —, hij moest den sprong in het donker wagen. Hij kon ook niet, schreef ze, en hij beaamde het ten volle, haar familie blijven bezoeken, na wat tusschen hen beiden was vastgesteld, dat gaf onzuivere toestanden, kans op ontdekking en tegenwerking —, en ook uit zijn eigen gezin diende hij weg te gaan: hun briefwisseling moest vrij zijn, hun ontmoetingen onbelemmerd.

Geen gedachte aan tegenwerping was in hem opgekomen: integendeel, hij wilde niets liever dan los zijn van de enge verhoudingen thuis, het miezerig zorgen en zeuren dat geen plaats voor hooger leven liet, de kleffe vrijage van Bekkie en Sam, de slinksche verwijten om Juutje —, weg uit die bedompte atmosfeer, waarin alleen al het denken aan Enny haar onwaardig scheen. Hij wilde haar gedachtenis in zuivere, onbevleete eenzaamheid bezitten, hij wilde, op haar wachtend, gebrek lijden, leven onder de dakpannen —, alleen maar niet daar, waar alles armhartig en benepen was en waar hij voortdurend in de daden en woorden der anderen de grove weerspiege-

ling gewaar werd van zijn eigen armhartigheid en benepenheid. Eenmaal alleen, armoe lijdend op een zolderkamer, konden afkomst, stand, omgeving niet meer voor hem gelden, zouden woorden zijn —; had hij maar niet langer om zich heen de voortdurende pijnlijke, voelbare aanraking met een nare werkelijkheid, dan kon hij zichzelf droomen te wezen wie en wat hij verkoos, een vondeling, een verarmd ridder, in elk geval iets buitenmaatschappelijks en belangwekkends. Het had hem, na die gloedvolle gedachten, die heete bevestigingen, onmogelijk geschenen, naar school terug te keeren en er te blijven —, hij had geen geduld meer, slechts rusteloosheid, hij wilde niet langer ergens komen, hij wilde ergens zijn.

Het tooneel! Aan het woord klampte hij zich vast —, meer dan dat hij de directe verwerkelijking hoopte —, omdat hij, met dat woord als leus, bij zijn ouden vriend den meester kon komen en hem geld vragen voor den allereersten tijd. Vroeger zou hem zulk vragen boven alles verwerpelijk geschenen hebben, thans zag hij geen ding, dat niet haar betrof, in een ander licht dan dat van al-of-niet noodzakelijkheid. Maar hij wist toch wel, dat het niet aanging den ouden man te zeggen: „ik wil op avontuur“, dat hij moest komen met iets als een ideaal, een „roeping“ waartegen niet te kampen en te redeneeren viel. En de meester had dan ook niet gekampt, niet gereedeneerd, wat hij zijn heele leven beleden had in woorden, het recht van elken mensch om te leven naar

zijn hart, kon hij niet, wilde hij niet, nu het er op aan kwam, verloochenen —, maar het kon Ben niet ontgaan, hoe zwaar het hem viel, en voor 't eerst dien keer gevoelde hij ten volle, hoezeer de oude man het hart op hem en zijn toekomst had gezet. Bedrukt was hij weggegaan, de tweehonderd gulden wogen hem zwaar, hij voelde zich schuldig, omdat hij immers, zwijgend over Enny, dien besten vriend zijn vertrouwen had onthouden, omdat hij sprekend van „roeping”, waar enkel trots was en wild verlangen, hem had misleid —, het was geweest als voelde hij ook nu pas geheel en al den omvang en het verstrekkende, onherroepelijke van zijn daad —, maar thuis, even later, in het felle verweer op den fellen aanval, daar had hij weer zichzelf teruggevonden, zichzelf in het gelijk gesteld, zich verwonderd hoe hij het tot nu toe had kunnen harden, terwijl dikke Sam en Beekie en Saartje door elkaar schreeuwden, boven vader en moeder uit, dat hij zijn familie „den kroon van het hoofd nam” —, en vader hem, hard, zijn „eigenmachtig” handelen verweet, alsof hij hem had gemaakt tot wat hij was, alsof hij eenige zorg en verantwoordelijkheid voor zijn toekomst kon op zich nemen! Met vlammend gezicht had hij het uitgeschreeuwd: wat verbeeldden ze zich wel, allemaal, dat hij hun eigendom, hun pronkding was? Als vader niet verkoos, dat hij weg-trok, dan moest hij maar de politie halen, om hem vast te houden, om hem terug te brengen als hij los-brak —, hij was immers nog minderjarig. Toen had

vader niet meer geantwoord, maar met het verongelijkt-gelaten gezicht, dat ze allemaal kenden, de samengeklemd, vooruitgestoken lippen, den afgewenden blik, was hij zwijgend voor zich uit blijven kijken —, en met een handwenk had hij de anderen eveneens het zwijgen opgelegd.

Ben wist wel wat dat beteekende: hij bestond nu niet meer —, ze zouden hem links laten liggen —, hij zette er zich met een hoonlach en een schouderophalen tegen in, maar het krampen in zijn keel, het dauwen voor zijn oogen kon hij niet weerhouden —, en het verheugde hem eigenlijk, als hij in een brutalen blik van Saartje, een vinnig woord van Bekkie reden tot woede kon vinden.

Daarna het laatst bezoek —, aan den rector van zijn school —, veel hoofdschudden en bejammeren van zijn mooie toekomst, bescheiden vorschen of er misschien ergens iets haperde, dat te verhelpen was —, en van zijn kant een bot, verlegen zwijgen, waarachter hij zijn ontroering verborg en iets van angst, die één oogenblik aanzwol tot de nijpende, afgrijsselijke zekerheid, dat hij handelde als een krankzinnige, dat hij het beste van zijn leven brak in ijlhoofdigheid —, toen de deur van de school voor 't laatst achter hem dichtviel. Zóózeer greep die wreede helderheid hem aan, dat hij ademloos stilstond, wild verlangend, terug naar binnen te gaan, te zeggen, dat hij ziek was, dat hij blijven wilde. Maar thuis lag weer een briefje van Enny, ze ontbood hem voor dien avond bij zich

thuis. Ze zouden alleen zijn —, Aart naar zijn club, Carel met vader en moeder uit eten, de kleinen tijdig naar bed. Hij moest als toevallig komen, doen alsof hij weg wilde, dan op haar aandringen blijven. Hij sloot zijn oogen van weelde om het vooruitzicht, fierheid en vreugd vervulden hem bij de gedachte, dat hij haar kon vertellen, hoeveel hij reeds had gedaan aan de voorbereiding voor zijn nieuw leven —, en hij besteedde een deel van zijn pas-verworven geld aan orchideeën.

Zijn uitgaan op Vrijdagavond, waarvan hij geen reden kon geven, werd blijkbaar als een openlijke en moedwillige daad van verzet en tarting beschouwd, hij had dat voorzien en was op twist voorbereid —, maar op vaders strengen last zei niemand een woord, zwijgend, zonder zijn groet te beantwoorden, zonder blik, lieten ze hem gaan —, en het was hem benauwd te moede, nog lang nadat hij de deur achter zich toe getrokken had.

Toen eindelijk de scheiding, het vertrek op goed geluk — na een vurig afscheid van haar, vol plechtige geloften: elkaar trouw te schrijven en in het volgend voorjaar weer te zien, dan met de waarheid voor den dag te komen en als 't moest, met elkeen en alles te breken. Enny zou in 't najaar weer naar haar Engelsche kostschool teruggaan — ze verlangde naar haar vriendinnen daar en voelde niets voor een nieuwe school — en hij moest ginds zijn leven maken.

Van meester Becker kreeg hij brieven voor enkele

vrienden in de stad, hij wist adressen van tooneel-directeuren, op Enny's aanraden had hij een menigte moderne verzen en heele bedrijven uit klassieke treurspelen van buiten geleerd, voor de proefvoordrachten, die hij zou moeten geven, zoo was hij weggegaan.

De eerste dagen niets dan verlatenheid en teleurstelling. De vrienden van meester Becker welwillend en vol goede beloften, maar niet in staat tot dadelijke hulp —, de tooneeldirecteuren met vacantie, niet te spreken, de enkele tot wien hij doordrong, hem kort-aangebonden zeggend, in de herfst maar eens weer te komen —, en hij-zelf al een goed deel van zijn geld en zijn zelfvertrouwen kwijt. Toen had hij, bijna ten einde raad, voor geen enkel ding zoo beducht dan om als overwonneling terug te moeten keeren, naar de redacteur van het tijdschrift, waarin zijn „Avond-zangen” waren opgenomen, een briefje geschreven, of hij hem ontvangen wilde —, daarbij op niets vasters bouwend dan op een vluchtige uitlating in een weken geleden ontvangen brief: „kom bij gelegenheid eens praten”. Het viel hem dus zwaar genoeg, maar alles moest, om harentwil, beproefd. En daar, bij dien hupschen, blijkbaar welgestelden ouden heer, die hem in één oogenblik door vleierij het geheim had ontlokt, dat niemand wist en „bravo” klapte op zijn besluiten en avonturen, voortdurend betuigend hoeveel genoeg het hem deed, eindelijk weer eens een romantisch jongeling te ontdekken temidden van de degelijke, nuchtere, practische, sportlievende hedendaagsche

jeugd —, een jongen, die hem aan zijn eigen jeugd herinnerde —, daar had hij eindelijk de hulp gevonden, waarnaar hij bijna hopeloos uitzag. Hij scheen verrukt dat Ben bij hem was gekomen en hem tot zijn beschermer gekozen had, hield hem ten eten, las hem den heelen avond jeugdverzen en jeugdproza van zichzelf voor, die hij te voorschijn bracht uit een diepe la, en beloofde hem, dat hij den volgenden dag zijn neef, die een vrij groote uitgeverszaak had, over hem spreken zou. Den daaraanvolgenden dag was de zaak al beklonken: Ben kon er tijdelijk op kantoor komen en in het najaar naar een emplooi bij het tooneel uitzien. Nu was hij er bovenop, hij zou per maand vijftig gulden verdienen —, dat was al de helft van wat Enny had gezegd, dat voor beiden genoeg zou zijn. De „liefde-klaagzangen", aan haar opgedragen, vielen bij zijn nieuwen beschermer bijzonder in den smaak, hij werd na dien eersten keer, nog herhaaldelijk ten eten genoodigd en kreeg dan na tafel het onuitgegeven jeugdproza en de jeugdpoëzie, waarvan zijn gastheer blijkbaar een onuitputtelijken voorraad bezat, te genieten.

Voor weinig geld woonde hij nu in bij den eersten corrector van de uitgeverszaak, een opgeklommen letterzetter, bescheiden en gemoedelijk, waar hij aan tafel mee-at met de vrouw en den zoon en de dochter, die voor onderwijzeres leerde en in 't voorjaar examen zou moeten doen. Ze heette Elsje en was een lief, stil, blond kind, dat al haar krachten noodig had om voor

het examen klaar te komen. Meer dan eens hielp Ben haar met haar rekensommetjes en haar taalwerk, en zij bracht hem 's avonds als hij werkte, kopjes thee naar boven en stopte hem vaak wat toe, dat zij van haar eigen deel had bespaard. Met haar kon hij ook over Enny spreken —, en ze stond in volkomen bewondering voor het koninklijke figuurtje, dat zoo overmoedig en fier haar toelachte van het portret, voor de foto's van het huis, van Enny's school in Engeland, haar rijpaard, haar roeiboot. Met dat schitterende wezentje was hij in stilte verloofd, dat weelde-kind wilde zijn schamel leven deelen —, ze zouden trouwen als hij twaalfhonderd gulden verdiende! En hij vertelde Elsje, hoe edelaardig zij was, walgend van rijkdom, hakend naar eenvoud —, Elsje stond sprakeloos. Zoo graag immers had zij-zelf rijk willen zijn —, maar ze dorst het hem niet bekennen.

Ja, het was wel heel prettig, dat hij Elsje had om over Enny te praten —, dacht Ben, voortlopend in den regen — ze was maar een eenvoudig kind, doch ze begreep alles, ze voelde en onderscheidde zuiver. Ze was ook vriendelijk —, een paar maal al was ze hem op kantoor een brief van Enny komen brengen op haar fiets —, dan had ze natuurlijk gezien, hoe rusteloos hij was geweest de laatste dagen —, als hij een brief wachtte, hoe bleek hij dan zag en dat hij niet eten kon.

Want ze was zijn leven, Enny, haar brieven bleven zijn enig licht, de betuiging van haar trouw hield hem

staande. Van zijn gezin vervreemd, in eentonig werk, dat hem hard viel, gebonden, voelde hij zich, wanneer tijding van haar uitbleef, vervallen door buien van de zwartste zwaarmoedigheid. Tegen het najaar toog hij er weer op uit, om ergens bij een tooneelgezelschap plaatsing te vinden. Zijn patroon, de neef van zijn nieuwen beschermer — die hem echter vrijwel scheen vergeten — ried het hem sterk af —, hij was nu aan het werk gewend, ijverig, sober, hij had in de zaak, werd hem verzekerd, een stellige toekomst, het uitzicht van een goed bestaan. Even had Ben nagedacht. „Zou ik dan gauw twaalfhonderd gulden verdienen?” —, was zijn vraag geweest, en de uitgever, die hem al eerder van dat bedrag had hooren gewagen, verzekerde met een glimlach, dat hij zoover al binnen een paar jaar kon zijn. Maar onmiddellijk daarop had Ben met kracht het aanbod afgewezen —, zich in zijn hart beleedigd voelend door den patroon, zichzelf beschuldigend van lafheid en verraad jegens Enny. Zij meende hem tot iets groots geschapen en hij zou blijven voortsukkelen in een tweede-rangs-uitgeverij, roemloos, vergeten, zijn ziel verkoopend voor geld. Maar zelfs met de aanbevelingsbrieven van zijn beschermer, den redacteur, in den zak, viel het slagen niet licht. De meeste gezelschappen waren voor het komend jaargetij compleet, dan werd zijn naam genoteerd voor een mogelijk openvallende plaats en kon hij weer heengaan —, eindelijk bood hem één directeur een verbintenis aan op een salaris van vijfhonderd

gulden, nadat hij hem eerst twee uren achtereen had laten verzen-zeggen, vervolgens betuigd, dat hij hem eigenlijk niet noodig had, maar dat hij hem in den loop van den winter kon noodig hebben —, dat Ben dus beschikbaar moest blijven —, doch dat hij hem daarvoor niet meer dan vijfhonderd gulden kon geven. De gedachtengang scheen Ben billijk, maar hij schrok van het geringe bedrag, hij aarzelde en zweeg benepen.

„U kunt het altijd even in beraad houden”, meende de directeur.

„Ja —, en hoe lang zou het, denkt u, duren vóórdat ik twaalfhonderd verdienen kan?”

„Twaalfhonderd gulden? Juist twaalfhonderd gulden? Dat is onmogelijk te zeggen. Als u toont, dat u wat kunt, dat er wat in u zit, en ik engageer u voor het volgend seizoen —, dan misschien in dat seizoen al —, mogelijk veel later —, mogelijk ook nooit. Er valt niet veel vooruit van te zeggen.”

„Laat mij het dan maar in beraad houden —, een week.”

Hij schreef Enny, hij zette haar alles uiteen, en liet haar de volle beschikking over zijn toekomst en over zijn lot. Hij smeekte haar, dat ze onmiddellijk antwoorden zou en waagde een heel zacht, heel bescheiden, heel nederig verwijt, dat ze dat den laatsten tijd nooit meer deed.

Het was immers zoo beangstigend vreemd —, als hij haar schreef naar haar school in Engeland, dan kon hij binnen drie dagen haar antwoord hebben —, zoo was

het weken aaneen geweest, maar de laatste weken kwamen de briefjes geregeld drie, vier dagen later —, en droegen toch het kenmerk onmiddellijk na ontvangst van de zijne geschreven te zijn. Ook was hun toon eerder warmer dan koeler, vol vurige betuigingen en dichterlijke ontboezemingen, vol van hetgeen zij had gelezen, had gezien, had gedaan, ongeduldig vragend ook naar den voortgang van zijn toekomst-plannen. Dat ze geen belangstelling had voor de bezwaren en klachten van zijn naargeestig en onwaardig klerkenbestaan, 't welk hij zelf toch ook alleen maar als de voorhof tot een beter leven beschouwde —, het scheen hem zoo volkomen redelijk. Haar gedachten toefden elders, zweefden hooger, telkens als hij uit zijn zwak en overvol hart, uit zijn zwarte zwaarmoedigheid naar haar uitgeklaagd had, voelde hij zich schuldig en snood, vreesde haar verwijt over zijn armhartigheid, dat hij bij voorbaat rechtmatig vond —, en was blij, als ze in haar antwoord niet of nauwelijks van zijn klachten repte.

Ditmaal echter was hij twijfelloos overtuigd, dat ze hem onmiddellijk antwoorden zou —, doch de dag kwam aan, en het uur verstreek en er verscheen geen brief. En hij zat alleen met zijn bange benarde twijfel, met het lot van zijn leven in eigen hand —, en zij liet hem alleen, terwijl hij het haar toch alles had overgedragen en toevertrouwd. Van den vroegen morgen af, dat de brief kon komen, had hij rondgedoeld door het huis, uitgezien, opschrikkend elken

keer als er werd gebeld, naar beneden hollend als hij meende de brievenbus te hebben gehoord —, en zoo beschaamd, zoo ellendig benauwd en klein. Elkeen in huis merkte, wat er gaande was — ofschoon ze niet wisten van zijn voornemens en plannen, hij had nog altijd gezwegen, Enny moest de eenige zijn, die hem op het beslissend oogenblik raden mocht. Bergsma en zijn vrouw keken elkaar bezorgd aan, het maakte hem wild van ellende en opstandigheid —, Elsje at evenmin als hij-zelf, scheen als mee te trillen in zijn onrust, en liep telkens half schreiend 'de kamer uit —; tegen den avond, de lantaarns werden al aangestoken, zag hij haar, terwijl hij-zelf gretig de breede, een-tonige straat in spiedde, een heel eind verder blootshoofds den postbode aanhouden en iets vragen, die daarop het bundeltje in zijn hand en zijn brieven-tasch doorzocht, en nee-schuddend verder ging. Met haar zakdoek voor de oogen zag hij haar daarop traag naar huis terugkeeren —, en even vond hij ontspanning van de nieuwe nijpende teleurstelling na urenlang prangend wachten, in het zich afvragen of Elsje nu bij hem zou komen zeggen, wat ze had gedaan. Maar ze zei niets —, ze ging stil de huiskamer binnen en toen hij daar ook kwam even later, zat ze aan tafel, haar schriften en boeken voor zich op het bontwollen kleedje, de groote atlas opengeslagen en keek niet op, in volle aandacht prevelend als zat ze al uren zoo. Ondanks alles moest hij in zichzelf lachen, omdat hij haar had betrappt en een kleine, dankbare

verteederling hield nog even langer zijn smart en zijn bitterheid gestild.

Sjoerd kwam wat later binnen, met zijn teekenwerk, Bergsma ontvouwde zijn krantje en zijn vrouw schonk thee. Ben keek in de lamp —, zonderling, dat hij hier nu zat als zoon in een ander gezin, zonderling, dat hij nooit had opgemerkt dat ze hier werkelijk van hem hielden —, en het nu ineens gevoelde als een verzoeting, een rust. Hoe bescheiden hielden ze zich, geen van allen hem benauwend met vragen, hem beschamend met te veel aandacht, hem kwellend met medelijden. Als hij hun eens de zaak voorlei, dien stillen man met zijn peinzende, blauwe oogen om raad vroeg? Waren ze wel zoo gering als hij het in zijn hoovaardij had gewaand? Hadden ze voor hun zorg eigenlijk niet recht op wat vertrouwen? Enny, hij wist het wel, hij had het van den aanvang af gevoeld, Enny wilde niet dat er andere invloeden in zijn leven werkten dan uitsluitend de hare, zij wilde hem zijn weg voorschrijven, en het was hem goed, hij had zich willig en vol vreugde in haar hand gegeven —, doch nu ze hem, ondanks zijn dringend smeeken, terwijl ze wist in wat benardheid hij zat, niet geantwoord had, mocht hij nu dien anderen, ook dat kind, dat schreiend was teruggekomen, omdat de bode geen brief bracht, niet iets van zijn vertrouwen geven? Voor hij het wist, was hij erover begonnen —, en de een na den ander lei zijn bezigheid neer en luisterde. Bergsma zelf was als jongeman een groote figuur in

een liefhebberij-tooneelclub geweest —, hij voelde voor tooneel nog altijd een geestdriftige bewondering, en nu hij loskwam in het vertellen van die oude dagen, het ophalen van zoo menigvuldige herinnering, nu werden er portretten te voorschijn gebracht, foto's van groepen, en een oude, verschoten lauwerkrans van zolder te voorschijn gesleept. En Ben moest alles van zijn plannen vertellen en een vers zeggen, en nog een —, ook een fragment uit een klassiek drama, waarnaar Bergsma, met proevenden kennersblik, te luisteren zat, Elsje's oogen glinsterden, ze klapte in de handen, na alles wat hij zei. Maar toen de klok naar tien begon te wijzen, en het uur van de laatste brievenronde naderde, werd hij weer onrustig en bleek, leunde zwijgend, gefolterd van spanning, achterover in zijn stoel —, sloop eindelijk de kamer uit en ging in 't kil en duister zijvertrekje op schildwacht staan.

Maar dien avond kwam er geen brief. Precies weer vier dagen te laat een haastig-volgekrabbeld blaadje, met uitbundige betuigingen van vreugde, aanmoediging, vertrouwen. Ben moest aannemen, zonder eenige twijfel, dit zou het begin van zijn grootheid zijn. En hij moest nu ook wat meer werken aan zijn verzen —, het begon tijd te worden, dat hij eindelijk weer eens wat publiceerde —, ze wilde wel armoede, maar geen roemloos leven met hem deelen —, en hij was te goed en te groot voor het bestaan, dat hij nu leidde. Onder aan het briefje, dat vier dagen over tijd kwam,

stond „in haast". Het was op die woorden, dat Ben als verbijsterd bleef staren.

Het was Kerstmis geworden —, Ben had drie dagen vrijaf. Hij werkte nog altijd in de uitgeverszaak —, op het laatste, beslissende oogenblik had de tooneel-directeur van de verbintenis met hem afgezien, echter onder de stellige, schriftelijke belofte, dat hij hem voor het volgend seizoen op betere voorwaarden engageeren zou, mits Ben van zijn kant geen andere verbintenis probeerde aan te gaan. Hij had het Enny geschreven, haar tegelijkertijd verwijtend in welke spanning, in wat rauwe angst ze hem had doen verkeeren, en in heftiger woorden dan hij ooit gebezigd had, haar gevraagd, hem in het vervolg beter en regelmatig te antwoorden —, een boos, geprikkeld briefje was teruggekomen. Ze heette hem een suffert, een droomer, omdat hij zich door dien directeur, na zijn toezegging, met een kluitje in 't riet, met een vage belofte voor een verre toekomst — een jaar, het was immers net zoo erg als „nooit", had laten afschepen —, zóó zou hij er wel komen! Als hij nu tenminste in dat andere haar raad maar volgde en zijn verzen niet langer aan dat kleine lorretje, als tot nu toe, maar aan een grooter, voornamer tijdschrift ter plaatsing zond. Hij was toch zeker wel zoo goed als die, en als die, en als die, welke er óók in schreven. Wat die kon-

den kon hij ook, moest hij maar kunnen! Zijn dringend verzoek om opheldering omtrent de briefwisseling liet ze onbeantwoord. Ze was nu, meldde ze, weer bij haar ouders thuis, maar ze voelde zich heel nerveus, Ben moest vooral niet komen, ze hadden al vermoedens, een onhandigheid kon alles bederven —, in de Kerstvacantie kwam er misschien wel eens gelegenheid, een uurtje met hem samen te zijn —, maar toezeggen kon ze nog niets, de dokter had gezegd, dat ze rusten en kalm leven moest. Dien brief was Elsje hem op een Zondagmorgen in het begin van November met een trillenden glimlach en een blosje, en oogen blinkend als van vochtigheid komen brengen, hij was er mee naar zijn kamertje gerend, als uitgehongerd had hij gelezen en daarna stil gezeten op den rand van zijn bed, uren lang, met brandende, starende oogen, terwijl in hem zijn hart gestadig killer en stijver scheen te worden. Een krankzinnige vrees had hem bevangen —, dat hij haar verliezen kon, dat hij haar had gekrenkt met zijn dringen, zijn aanmatiging, zijn heftig vragen om opheldering. Hoe had hij ooit kunnen vergeten, dat wat ze hem toestond, mocht het nog zoo weinig zijn, een genadige gave was, die hij dankbaar en nederig had te aanvaarden! Wie was hij, dat hij van haar opheldering had durven vragen, haar aan banden leggen, haar in plichten dwingen, haar, dit fiere, koninklijke kind? Wat had hem toch bezielde? Ze was vertoornd, ze verachtte hem —, ze had gelijk. Hij was een lafaard geweest tegenover dien tooneel-

directeur, heimelijk blij omdat de verbintenis verbroken was en hij rustig en veilig kon blijven in het werk hem onwaardig, in dit huis, bij deze menschen, die hem onwaardig waren. O, ze had gelijk —, hij was een ellendeling, bang voor avonturen, huiverig voor een nog ongewisser bestaan —, zij geloofde in hem, en hij geloofde niet eens in zichzelf! Maar van nu af aan zou alles anders worden, de gedachte aan haar geringschatting, aan een mogelijke verkoeling, aan een breuk —, het was onduelbaar, erger dan de dood.

En hij was naar den tooneeldirecteur gerend, bittere woorden op de lippen, maar hij was niet ontvangen —, en hij had zijn laatste verzen van zijn beschermers, den tijdschriftredacteur, teruggeëischt, en ze naar de redactie van het groote tijdschrift, dat Enny met name had genoemd, ter plaatsing gezonden —, het had een verkoeling gegeven —, maar wat deed het er toe? Dat hij nu dien steun weer kwijt was, moest hij dragen als een boete voor zijn aanmatiging, zijn gemis aan hoogheid en koenen durf, zijn gebrek aan vertrouwen, zijn laffe, laakbare voorzichtigheid. Als een burgerjongen had hij zich gedragen —, hij, die een „verstooten ridder“ had willen zijn. En opnieuw had hij haar, in een brief, waarin hij op 't nederigst schuld beleeft, ongelijk erkende voor wat hij had misdaan en nog zou misdoen, de wedergave van haar genade en haar liefde gesmeekt. Nu ze weer thuis woonde, nu haar antwoorden op tijd hem bereikten, was het zonderlinge laatkomen

der vorige brieven vergeten. Hoe had het hem toch zoo kunnen verontrusten? Opnieuw had hij in spanning haar antwoord gewacht, in slapelooze uren vurig hopen, dat ze hem genadig mocht zijn, dan weer in vertwijfeling schreiend om bange en duistere voor-gevoelens. Haar briefje had hem eenigszins gerust-gesteld, het was wel kort en lusteloos van toon —, maar ze was ziek, ze moest rust hebben. Hij mocht nu niet schrijven voor Kersttijd en zou ook van haar voor dien tijd niets hooren.

Vier bange, donkere winterweken in ellende en zware worsteling moeizaam doorgeleefd, verteerd van vrees en hoop, gesloten, als afgestompt, voor alle belangstelling, voor het heele leven, zoover het haar niet raakte —, zóó was Kerstmis, waarnaar hij als naar een lichtglans, een verlossing had uitgezien, ten leste gekomen. Meester Becker had hem voor drie dagen te gast gevraagd —, maar hij meende het zijn plicht te weigeren. Ze moest niet denken, dat hij op slinksche wijze haar gebod overtrad —, hij wilde nu edel en edelmoedig zijn. En hij voelde zich ook te bewogen, te zeer opgejaagd, voor rustige gesprekken, kalme wandelingen met zijn ouden vriend —, hij wilde evenmin naar huis, naar zijn gezin, waar hij maar zelden meer kwam, waarmee hij verzoend was, maar tegelijk onherroepelijk vervreemd, en bijna weer opnieuw in vijandschap, omdat hij had geweigerd bij het verlovingsfeest van Bekkie en Sam te zijn —, hij schreef dus, dat hij liever met Paschen wilde komen, en

hoopte in zijn hart, dat de oude man niet bij wijze van verrassing hem zou komen opzoeken. Hij wilde immers al zijn dagen, al zijn gedachten vrijhouden voor haar! Ze zouden immers, had ze hem geschreven, in de Kerstvacantie wellicht een uurtje tezamen zijn. Ze had het niet vast toegezegd, maar ze zou, na zijn maandenlang wachten, wel genadig zijn. Hij had zich fier vorgenommen, dat hij nu niet weer vragen, maar afwachten zou, tot ze uit eigen beweging schreef —, doch nu de beide Kerstdagen al voorbij waren, Nieuwjaar in aantocht —, nu ontzonk hem de moed, en voor het eerst na weken schreef hij haar weer, met van ontroering bevende hand, haar in vurige woorden herinnerend aan hun zomervreugden, aan hun zomerbeloften, zijn eigen uitgedord hart, ziek naar lafenis, vergelijkend bij den geschroelden keel van den uitgeputten reiziger in de woestijn, zijn rusteloosheid bij die van een zeevogel in den storm, zijn liefde alvermogend en eeuwig, gistend als wijn in het vat, zijn verlangen als een snoer om zijn hart, als een band om zijn borst —, tot de tranen hem uit de oogen stroomden.

Toen wachtte hij kalm —, den dag daarop kwam in den avond een briefje: ze zou den volgenden dag, een Zondag, in den ochtend, bij hem komen, ze hoopte het tenminste te kunnen, ze zou het beproeven, ze wilde ernstig met hem spreken. Zijn keel werd als toegesnoerd, terwijl hij las —, de vreugde om haar komen onmiddellijk verjaagd door een kil en grimmig voor gevoel, als zonlicht door wolken —, maar hij wilde

er niet aan toegeven, hij weigerde zich de pasverworven zaligheid van dit wekenlang verbeide uitzicht door ongegronde vrees te laten ontrooven —, dien Zaterdagavond vertelde hij, zich met al zijn kracht opschroevend tot een vertoon van trots en blijdschap, dat „zijn meisje” den volgenden dag zou komen. Ze waren allemaal in hun schik, en moeder Bergsma drukte haar verheugenis uit, omdat de „goeie kamer” juist zoo’n flinke beurt” had gehad —, dáár kon hij nu „de dame” ontvangen —, zij zouden wel achter blijven en zich muisstil houden. Elsje zei niets, ze hield met een hoogrooden blos haar oogen neer op de open-geslagen atlas, haar lippen prevelden en haar vinger wees langs rivieren en grenzen, als ging het geheele gesprek buiten haar om.

Hij-zelf hield zich maar met moeite in dien schijn van vreugde en fierheid staande —, weer moesten de portretten bewonderd, van haar-zelf, haar huis, haar rijpaard, haar roeiboot, haar school in Engeland —, hij las in aller oogen benijding zonder nijd en bewondering, en glimlachte en beantwoordde luchtig en goedgunstig hun vragen, vol van die argelooze gretigheid en vereering voor rijkdom en stand, die hij ook in zichzelf tot zijn afgrijzen ontdekt en zoozeer veracht had en tevergeefs beproefd uit te roeien —, en weer kwam dat gevoel van bittere afgunst: hoe gemakkelijk hadden het al die eenvoudige lieden, die zich niet bekommerden om het gehalte van hun gevoelens en gedachten, maar zich argeloos gaven

en uitspraken zooals ze waren, zonder verlangen „hoog" en „fier" te zijn. Het maakte zoo moe, en moedeloos, zich klein te weten en niet anders te kunnen.

Dien nacht sliep hij niet —, onder zijn van tobben en spanning doodvermoeide en pijnlijke hoofd voelde het kussen als een gloeiende steen, hard en heet, hij schudde het op en om en wentelde zich zuchtend en benauwd van de eene zijde op de andere —, lang voor het licht werd, was hij op, met verlangen het oogenblik beidend, dat de anderen zouden ontwaken, dat er gebeld zou worden, gerucht hoorbaar op straat, dan immers was de dag begonnen. Sjoerds fluiten, het geluid van zijn voetstap op de trap — hij ging altijd naar beneden om waschwater — was het eerste, dat hij vernam en het brak zijn benauwenis, deed hem wonderlijk-weldadig aan. Ze ontbeten ditmaal niet, als anders op Zondag, in de voorkamer, die werd nu al voor hem gereed gehouden — en hij verweet zichzelf, terwijl hij zwijgend, star-bleek, telkens door rillingen bevangen, zijn boterham beproefde te eten, dat hij geen warmer dankbaarheid voelde, dat hij daarentegen alleen dacht aan de kunstbouquetten, de lijstjes van komkommerpitten en roode wol, het gehaakte loopertje met roze strikjes, het blauwglazen leelijke, doellooze pronkding en den overigen naren opsmuk van de „goeie kamer", zich bang afvragend, wat Enny van dat alles zeggen zou. En hij overlegde, dat hij zijn werk, wat boeken, die hij kon veinzen Enny te willen

toonen, naar beneden zou halen en op de tafel neerspreiden, dan kon hij den looper en het blauwglazen ding als uit voorzichtigheid, zonder iemand te krenken, verwijderen. Haastig ging hij naar boven, zocht de ooglijkste boeken uit zijn poovere verzameling, zijn schriften, pen en inkt en kwam er de voorkamer mee binnen. Hij vond Elsje, die opschrok van zijn komen, juist bezig met het opruimen van de kunstbouquetten, die ze verving door heldergroene hulst, vol vroolijke roode bessen. Het loopertje en het blauwglazen pronkding had ze ook al weggenomen —, een groenlaken kleedje, met gele borduursteekjes gewerkt, door haar zelf gemaakt en voor een vriendinnetje als geschenk bestemd, lag over de tafel en verborg voor een deel het kille, bloote blad. Het koffie-goed stond al gereed, twee trommeltjes aan weerskanten van het blauw servies. Het was eigenlijk allemaal zoo gezellig en om voor zichzelf ruimschoots mee tevreden te wezen, het herinnerde hem aan meester Becker's huis, maar ofschoon hij even weer die opgolving van verteederde dankbaarheid voor Elsje had gevoeld, die onmiddellijk blozend en verward de kamer uitging, toch keek hij beklemd rondom zich, het was alles zoo weinig in overeenstemming met haar schoonheid, haar waardigheid, met de pracht, waarin ze was opgegroeid —, en hij vergat geheel en al, dat Bergsma nog wel wat meer dan twaalfhonderd gulden verdiende en het er toch niet beter van hebben kon. Het eenige plekje in huis, waar geen leelijke dingen stonden, het weinige een-

voudig en smaakvol was, Elsje's klein kamertje —, daar kon hij Enny toch niet brengen.

Het werd tien uur, half elf; in elkaar gedoken bij de tafel, met droge lippen snel ademend, de beenen koud, als dood, de handen stram ineengeklemd, zat hij roerloos als een ziek dier, nu en dan stond hij op om wat kolen op de kachel te gooien, maar het knarsend geluid pijnigde zijn licht en overgevoelig hoofd en hij haastte zich naar zijn stoel terug en kroop weer weg in dezelfde houding. De kachel snorde en gloeide onrustbarend, hij begreep ineens, dat hij er te veel had opgegooid, dat de kamer smoorwarm moest wezen, dat hij-alleen ijskoud was en bleef. In huis alles stil —, Elsje had Sjoerd mee de deur uit getroond, moeder Bergsma was naar boven gegaan om zich in haar Zondagskleeren te steken, achter de gesloten tusschendeuren las blijkbaar Bergsma de krant —, het ritselen der bladen was het eenig gerucht dat hij vernam. Gespannen luisterde hij, het minste geluid van de straat drong scherp tot hem door, ging door hem heen, als wind over strakgetrokken snaren —, van minuut tot minuut smolt er iets af van zijn hoop —, het leek hem nu al ondenkbaar, dat zij tot hem zou komen, de veronderstelling alleen al aanmatigend, dat zij ooit daar kon tegenover hem zitten, aan deze tafel, in dit huis, in een van deze stoelen. Had hij toch maar niets gezegd —, maar het kon niet anders, er diende toch op gerekend —, de gedachte, dat ze nu, hoe goedig-deelnemend ook, allemaal mèt hem wachtten,

allemaal hem zouden beklagen, ook al bedwongen ze elk teeken, wanneer zij uitbleef —, kwelde hem ondraaglijk.

Plotseling werd er gebeld, kort, fel, gebiedend. Hij rees op en hield zich staande aan het tafelblad —, helle sterretjes vershoten voor zijn oogen, de kopjes op het blad trilden zacht mee met het trillen van zijn zwaar steunende hand. Ging nu niet iemand opendoen? Daar stond vader Bergsma op —, liep het gangetje in, trok de deur open —, een stem van beneden —, haar stem? — zoo vreemd, zoo scherp. Een klopje op de deur, en zijn eigen heesch „ja” en Bergsma in de opening, het gezicht bezorgd, verbaasd, de stem traag, bevreemd: „er is een heer, die je te spreken vraagt.”

„Een heer —, een heer?” hij zonk verwezen in zijn stoel —, hij hoorde stappen, driftig, snel, de trap op, hij zag Bergsma, verschrokken, eerbiedig, zich terugtrekken van de deur, boven zijn gebogen schouders uit verscheen een hoofd en hij herkende! Zij niet —, Carel, de oudste broer, de gevreesde, de gehate oudste broer, Carel was binnengekomen en sloot de deur achter zich dicht, en liep naar hem toe, tot midden in het vertrek, woedend, wit, als wilde hij hem te lijf —, maar hield zich in en richtte zich op en keek de kamer rond, naar het behang, de portretjes, het theeblad, het vloerkleedje, zonder een woord, met een smadelijk lachje.

Ben was opgestaan, wilde zich een houding geven, wilde rekenschap vragen, wilde toonen, dat hij niet

bang was, dat hij niet duldde, dat hij wel eens weten wou.... maar die blik en dat lachje sloegen hem het wapen uit de hand, roofden hem waardigheid en moed. Een stumper voelde hij zich, in dit armelijk-mooie kamertje, in dit huis, in deze omgeving tegenover den voornamen heer, met zijn bontjas en handschoenen, zijn koud, streng gezicht, waarin de oogen fonkelden van woede en verachting —, hij was ineens weer het arme Joodje, duizelend van ontzag voor stand en rijkdom, gedwongen te bewonderen en te benijden, wat hem verdrukte en wat hij haten moest, het koele, blonde, zelfbeheerschte, rustig-aanmatigende, dat hij had gehaat en bewonderd in Berthold van Herwerden —, dat hij nu weer haatte en bewonderde in den man tegenover hem.

Die was gaan zitten, greep in zijn binnenzak en gooide een brief op tafel met een gebaar en een blik van afschuw, als was het een vies, vreemdsoortig dier. Ben herkende den brief, dien hij Enny had geschreven, een straal van hoop doorschoot zijn ziel: Carel was hier dus niet door haar gezonden, hij had eenvoudig den brief gevonden en was haar voor geweest —, zoometeen kwam zij-zelf en dan was er de groote ontknooping, het geweldige conflict, dan zou hij haar moeten beschermen, verweren met zijn lichaam, haar veroveren op dien hooghartigen broer, op die heele verraderlijke, valsch-lieve bende. Hij zwelgde even in de gedachte —, en vond daardoor de kracht om fier en onverschrokken te vragen:

„Hoe komt u aan dien brief?"

„Van mijn zuster —, van wie anders!"

„Gestolen!" gilde Ben.

De ander werd bleek en rees op. „Luister eens even, jij aap van een Jood —, ik ben hier niet gekomen om mijn handen aan je vuil te maken —, maar een trap kan je nog altijd aan me verdienen —, hou je dat voor gezegd. Ik dacht eigenlijk, dat je een schurk was, een soort van oplichter of nog erger —, maar ik hoef nu maar naar je te kijken, om te weten, dat je een gek bent, een verwaande, aanmatigende gek. Jij aarts-idioot, wat heb jij je eigenlijk in je zotten kop gehaald? Met mijn zuster, met Enny — jij —, een Jood, die achter de boekenstal hoort, die gek is geworden van een beetje geleerdheid en omdat er iemand notitie van hem nam —, omdat mijn moeder zoo goed was, je uit medelijden in huis te halen, speel jij nou de verleider —, jij met je fluweelen jasje — de risee van de knechts en de meiden in de keuken —, met je po-ë-zy, godbetert van een dubbeltje-de-vier, neem-maar-weg-zes, jij wou met mijn zuster, jij durfde. . . . Als ik denk, aan wat mogelijk was, als ik denk aan wat had kunnen gebeuren — laat ik er maar liever niet aan denken —, ik walg ervan, ik walg van de enkele gedachte aan intimiteit tusschen mijn zuster en één van jouw miserabel godsvolk, ik walg van je brieven, van je versjes, van je fluweelen jas, van je gluisperige manieren, van je. . . ."

„Enny houdt van me", gilde Ben opnieuw, fel-belee-

digd, gepijnigd tot in zijn diepste hart door de gruwzame woorden.

Hij lachte grimmig, hij was grauwwit, zijn bevende hand frommelde weer in zijn binnenzak.

„Zóó houdt ze van je!”

Ben zag op tafel een brief, van een meisjeshand, doch niet de hare, midden op het dichtbeschreven blad een dikke roode streep, blijkbaar in toorn getrokken —, hij strekte de hand uit, maar trok die weer terug, bang voor wat hij mogelijk te zien zou krijgen.

„Lees maar gerust”, hoorde de ander, wat gekalmeerd, nu de uitbarsting voorbij was, hij wischte zich het voorhoofd af en pufte. „Kan er niet wat open? Er hangt hier een vervloekte armeluislucht.”

Benepen-gehoorzaam ging Ben naar het venster en schoof het omhoog —, op het oogenblik-zelf dat hij het deed, zich fel verwenschend, maar er was niets meer aan te doen, en hij moest van den ander het lachje lijden, dat zoo wanhopig duidelijk te kennen gaf wat hij dacht.

Toen nam hij den brief en las. „Hij begint het je nu blijkbaar een beetje lastig te maken, dat Joodje van je —, ik heb tenminste om den anderen dag briefjes op te zenden, van jou naar hem, van hem naar jou, en ik ben benieuwd, wanneer hij er achter komt, waar je eigenlijk zit. Ik zou me maar eens ziek melden voor een poos, zoo bij wijze van voorbereiding, want je hebt er toch eigenlijk wel al een beetje genoeg van, is het niet?” Hij zat geslagen, verbijsterd, de

oogen neer op den brief, alsof hij nog verder wilde lezen —, de ander griste hem het blaadje af, met den duidelijken lust hem te krenken en te kwellen:

„De rest gaat je niet aan.”

„Waar was ze dan —, wat is dat allemaal?” vroeg hij heesch, hulpeloos.

„Thuis, idioot”, antwoordde de ander, schamper, maar zachter, omdat hij Ben als verschrompelen en wegtrekken zag voor zijn oogen van schrik en smart, „thuis, natuurlijk —, en ze deed alsof ze ginds op school was, omdat ze niet wilde dat je komen zou en omdat. . . .”

„Ja —, en omdat?”

„Och —, wat gaat het je aan —, wat doet het er toe —, maar als je 't weten wilt: goed. Dus: en omdat er een vriend van mij, een schilder bij ons logeerde —, daar kreeg ze toen zoo wat les van, en toen is ze niet meer naar school terugggegaan. En ze gaat ook niet meer terug. Begrijp je?”

Het laatste klonk weer ironisch, schamper, vol giftige bedoeling. Ben zei niets, hij zat versuft en voelde zelfs geen pijn.

„Dus daarom kwamen de brieven zoo laat”, kreunde hij dof-verwezen, half in zichzelf, alsof dat het voor-naamste was.

„'t Is beroerd voor je”, zei de ander, opnieuw even verzacht —, maar onmiddellijk weer hard: „hoe kon je het in godsnaam in je hoofd halen, het is zoo door en door krankzinnig, dat ik eigenlijk, toen ik hier

kwam, absoluut niet geloofde, dat je het werkelijk in je hoofd had gehaald. Ik dacht aan alles —, aan chantage, aan god-weet wat, aan alle mogelijke gemeene streken, ik kon me alles voorstellen —, maar niet, dat je zóó stapel zou zijn."

Dof, wezenloos luisterde Ben —, en het scheen hem, vreemd, alsof die ander gelijk had, alsof hij zich eigenlijk moest schamen, vergeving vragen voor zijn waanzinnigen hoogmoed en aanmatiging; nu die ander hem zoo voluit en zonder voorbehoud belachelijk vond, sloop de vrees in hem binnen, dat hij inderdaad belachelijk was —, en tegelijk een snijdende pijn vol hulpeloosheid, schaamte, onmacht en het bitterst leed.

De waarschuwing van den ander, zich niet meer te vertoonen, geen letter meer te schrijven, zijn nadrukkelijke, wreede verzekering, dat Enny, vrijwillig, de heele zaak uit haar eigene en in zijn handen had gegeven, dat zijn brieven ongeopend terug zouden gaan, dat de knecht last had, hem onder geen voorwaarde binnen te laten —, al die gruwzaam-vernederende woorden liet hij langs zich heen gaan, als drongen ze niet tot hem door —, toen de ander eindelijk verdwenen was, holde hij naar boven en viel huilend neer in zijn bed.

Den geheelen dag lag hij daar —, en niemand riep, in den namiddag viel hij in slaap, tegen den avond werd hij wakker, slap, wee, en zijn eerste gevoel was honger, hij had den heelen dag niet gegeten.

Hij verfoeide zichzelf omdat hij dat voelde en daaraan dacht —, het was ook niet waar, drong hij zich

op, hij had geen honger, hij had niet aan eten gedacht —, er was alleen zielepijn, die hem kwelde. Hij kon er niet over denken —, hij wilde er ook niet over denken —, het scheen hem als was hij uit een verdooving, als na een geweldigen slag op zijn hoofd, juist bijgekomen en voelde nu een vreemdsoortige verluchting —, door zijn lichamelijke uitputting. Maar morgen —, en overmorgen —, en alle dagen, dan zou het bittere leed hem komen kwellen, dan zou hij zich ongelukkig voelen, dan zou hij vervallen, uitteren, niet meer eten, niet meer slapen, zijn levenslust weg, zijn bestaan vergiftigd! Wat was het stil in huis —, en al over acht uur. Was hij dan weer opnieuw in slaap gevallen —, het moest wel —, maar wat afschuwelijk, nu zoo te kunnen slapen. Het was afschuwelijk, maar niet langer te loochenen, hij had honger —, hij had ondraaglijken honger. En er was geen mensch in huis. Allemaal waren ze op verjaarbezoek en hadden hem alleen gelaten. Hij vergat, dat hij nadrukkelijk had verzocht alleen te zijn en voelde zich verwaarloosd, verlaten, eenzame verstooteling in een harde, liefdelooze wereld. Wie hield er eigenlijk van hem —, wie gaf er iets om hem? Niemand, niemand! O, koud en trouweloos waren de menschen, ongastvrij, afstootend dit leege huis! Hij stond op en waschte zich en maakte zijn haar terecht en ging naar beneden. Nu hij toch alleen thuis was —, stilletjes even de keuken in sluipen, om te zien of ze wellicht van het middagmaal iets overgelaten hadden? Hij voelde zich ellendig, be-

lachelijk, beschaamd, alsof Carel er was en met zijn hooghartig-smadelijk lachje naar hem keek. Hij hield den knop van de keukendeur al in de hand —, daar hoorde hij gerucht —; uitgeput en nerveus als hij was, schrok hij zoo fel, dat zijn hoofd ineens razende pijn deed —, en hij tegen den muur van het gangetje moest leunen om te bedaren. De deur van de voorkamer was opengegaan, licht stroomde eruit —, Elsje, bleek en blond in haar eenvoudig blauw japonnetje, kwam voorzichtig-spiedend het gangetje in, nu ze hem ontwaarde, slaakte ze een zacht kreetje van blijden schrik.

„Ben je daar —, ben je daar! Goddank — goddank — ik werd zoo bang. En wat zul je een honger hebben, lieve jongen! Ging je naar de keuken, om te zien of er wat was? Ik heb alles voor je hier binnen, en de tafel gedekt en de kachel aan. Ik ben thuisgebleven, omdat ik niet wilde, dat je alleen zou zijn, omdat je me noodig kon hebben. Kom nu maar gauw wat eten."

„Ik heb geen honger", zei Ben trotsch en somber, „hoe kun je denken, dat ik nu honger heb?"

„Neen, natuurlijk niet", zei Elsje, bedremmeld en beschaamd, „natuurlijk niet! Wees maar niet boos —, ik zal gauw alles wegnemen, misschien kan je niet eens tegen de lucht."

Ze waren binnengekomen, de lamp brandde helder, een pannetje groentesoep stond op de kachel —, twee eieren lagen klaar. „Ik had ze voor je willen

bakken", bekende Elsje aarzelend, als was het een vergrijp. Een servet was over de eene helft van het tafelkleed gespreid —, op de andere helft lagen Elsje's boeken en schriften, atlas, liniaal —, een dierkundeboek lag opengeslagen bij de „doorsnede van het menschelijk lichaam."

„Wat doe je, waar ben je aan bezig?" vroeg Ben haastig —, ze had het pannetje al opgenomen om het weg te brengen. Ze zette nu het pannetje weer neer.

„Aan het menschelijk lichaam", zuchtte ze, „zoo griezelig en zoo moeilijk. Ik kom er nooit, nooit, nooit. En ik mag niet zakken. Ik kan niet nog een jaar leeren. Het valt vader en moeder zwaar genoeg, al dat geld. Maar het is allemaal niets —, en ik wil er niet eens over praten —, het komt er niemendal op aan —, als jij maar niet zoo'n verdriet had."

„Aan mijn verdriet is niets te veranderen", zei Ben somber, „dat moet ik mijn heele verdere leven met mij meedragen als een ongeneeslijke wond."

Als antwoord barstte Elsje in krampachtig schreien uit.

„Arme lieve jongen, arme lieve jongen —, het is zoo ellendig, zoo afschuwelijk. Ze is je niet waard —, dat kind, dat nest, met al haar mooie kleeven, met al haar rijkdom ben jij immers veel meer dan zij. Jij, zoo knap en zoo trouw en zoo lief. Ze heeft je ongelukkig gemaakt — en mij erbij —, ik kon het ook niet zien, als je zoo wit was en zoo rondliep en zoo zuchtte en als ze dan niet schreef —, ik werd er ellen-

dig van —, jij bent te goed voor haar, te groot, te knap, ze is een trotsch nest, ze wou alleen maar over je heerschen, en omdat jij je niet beheerschen liet, daarom.... daarom.... daarom.... Het is immers uit, nietwaar?"

Met haar betraande oogen keek ze hem in spanning aan. Ben knikte: „Het is uit, ja."

Ze klapte in de handen. „Heerlijk! O, Ben, lieve Ben, wees niet boos, vind me niet hard en slecht —, dat ik „heerlijk" zeg, ik kan er niets aan doen —, ik heb haar nooit vertrouwd. Toe, stort nu je hart maar eens uit —, arme jongen —, toe, huil eens goed uit, het zal je opluchten. Toe wees sterk —, lieve, lieve jongen."

Hij schudde het hoofd, waardig, somber. „Sterk zal ik zijn, maar mijn verdriet kan niemand wegnemen, niemand, Elsje, zelfs jij niet —, en toch —, toch ben jij wel erg lief —, en ook erg lief voor mij. En tegen jou wil ik alles wel zeggen, jou kan ik vertrouwen — kom dan hier bij mij zitten —, dan zal ik je alles, alles vertellen."

Weer barstte ze in schreien uit en hij schreide mee —, en toen zuchtte hij diep en begon haar te vertellen lang achtereen, van zichzelf, van zijn jeugd, zijn schooljaren — alles wat daar treurig en belangwekkend aan was, van Enny, hoe rijk en voornaam ze leefde en hoeveel ze van hem had gehouden en wat hij voor haar had gedaan — omdat hij in haar geloofde, en hoe wreedaardig ze hem nu verstooten had.

„Je ziet wel“, besloot hij, ineens weer terugvallend in zijn somberen en fieren toon — „je ziet wel, kind, dat het geen gewoon liefdesgeschiedenisje is —, maar een echt, groot leed —, een ongeneeslijk leed. En zóó als ik haar heb liefgehad —, dat komt ook maar éénmaal —, éénmaal in elk menschenleven....”

„Ja zeker, lieve jongen, ja zeker“, zei Elsje, maar er was nu een lachje om haar lippen —, haar oogen staarden droomerig als in verten. Want Ben lag, uitgeschreid, met het hoofd tegen haar schouder, en hij had, al vertellend, het bordje soep dat ze toch maar voor hem had neergezet, lepel voor lepel als ongemerkt opgegeten.
